

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**“Σύγχρονα Περιβάλλοντα Μάθησης
και Παραγωγή Διδακτικού Υλικού”**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**“Οι στάσεις των μεταναστών πρώτης γενιάς
απέναντι στην ελληνική γλώσσα”**

ΜΟΓΛΗ ΜΑΡΙΝΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΒΟΛΟΣ

ΙΟΥΝΙΟΣ 2010

Πώς να βρεις επιτέλους μια γλώσσα αγνή και άσπιλη, μουσική, αδιαίρετη, ανώτερη από τη μελωδία, πέρα από τα όρια που καθορίζει η μορφολογία και η σύνταξη, χωρίς διάκριση ανάμεσα στο αντικείμενο και στο υποκείμενο, που να ξεπερνάει τα πρόσωπα, απαλλαγμένη από τη λογική, σε διαρκή εξέλιξη, που να μην ανατρέχει σε εικόνες ούτε σε μεταφορές ούτε σε συνειρμούς ή σε σύμβολα; Μια γλώσσα που θα μπορούσε να εκφράζει πλήρως τα προβλήματα της ζωής και το φόβο του θανάτου, τις χαρές και τους πόνους, τη μοναξιά και την παρηγοριά, την αμηχανία και την αναμονή, το δισταγμό και την αποφασιστικότητα, την αδυναμία και το θάρρος, τη ζήλια και τις τύψεις, την ηρεμία, την ανυπομονησία και την εμπιστοσύνη στον εαυτό σου, τη γενναιοδωρία και τη δυστοκία, την καλοσύνη και το μίσος, τον οίκτο και την απογοήτευση, την αδιαφορία και τη γαλήνη, τη φαυλότητα και την κακία, την ευγένεια και τη σκληρότητα, την απανθρωπιά και την καλοσύνη, τον ενθουσιασμό και την ψυχρότητα, την αναλγησία, την ειλικρίνεια και την αναίδεια, τη ματαιοδοξία και την πλεονεξία, την περιφρόνηση και το σεβασμό, την έπαρση και την αμφιβολία, την ταπεινοφροσύνη και τον εγωισμό, την επιμονή και την αγανάκτηση, τη θλίψη και την ντροπή, την αμφιβολία και την έκπληξη και την κούραση και την παρακμή και τη μεγάλη αφύπνιση και την παντελή έλλειψη κατανόησης και την έλλειψη κατανόησης πάντα και παντού και ακόμα τη φυγή εξαιτίας όλων αυτών;

Γκάο Ξινγκιάν

(Το βουνό της ψυχής)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	7
ABSTRACT.....	8
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10

ΜΕΡΟΣ Α'

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ-ΚΟΙΝΩΝΙΑ-ΓΛΩΣΣΑ

1.1 Μετανάστευση.....	12
1.2 Μετανάστευση: προσδιορισμός του όρου.....	13
1.3 Μετανάστες: προσδιορισμός του όρου.....	15
1.4 Μετανάστες και γλώσσα: στάσεις απέναντι στη γλώσσα υποδοχής.....	17
1.5 Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής.....	19
1.6 Το γλωσσικό καθεστώς στην Ελλάδα.....	21
1.7 Η Νέα Ελληνική ως γλώσσα κοινωνικοποίησης.....	22
1.8 Η Αγγλική γλώσσα.....	23
1.9 Μεταναστευτική πολιτική.....	23
1.10 Γλωσσική Πολιτική και Πράξη.....	25
1.11 Γλωσσική πολιτική και παγκοσμιοποίηση.....	26
1.12 Το ήθος της επικοινωνίας.....	27
1.13 Ταυτότητα.....	29
1.13.1 Κοινωνική ταυτότητα.....	31
1.13.2 Εθνική ταυτότητα.....	32
1.14 Γλώσσα και ταυτότητα.....	36
1.15 Κουλτούρα και εκπολιτισμός.....	40
1.16 Γλώσσα και κουλτούρα.....	41
1.17 Γλώσσα και κοινωνία.....	42

1.18 Διαπολιτισμική προσαρμογή.....	43
1.19 Αφομοίωση.....	46
1.20 Πολιτισμική πρόσκτηση.....	48
1.21 Πολυπολιτισμικότητα.....	49
1.22 Η διαπολιτισμική επικοινωνία.....	50
1.23 Το καθεστώς των γλωσσών.....	52
1.24 Οι επαφές μεταξύ των γλωσσών.....	52

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΟΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΙΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

2.1 Στάσεις: ορισμός, συνιστώσες, σχέσεις με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις.....	54
2.2 Ορισμός των στάσεων.....	54
2.3 Σημασία των στάσεων.....	56
2.4 Η φύση των στάσεων.....	59
2.5 Είδη στάσεων.....	60
2.6 Στάσεις χρηστικότητας και στάσεις ενταξιμότητας.....	60
2.7 Παράγοντες καθορισμού στάσεων.....	61
2.8 Στάσεις των ομιλητών απέναντι στη γλώσσα.....	62
2.9 Στάσεις απέναντι στη γλώσσα και στους ομιλητές της.....	63
2.10 Γλωσσικές στάσεις και μέθοδοι μέτρησης και ερμηνείας τους.....	64
2.11 Επιδράσεις των γλωσσικών στάσεων.....	66
2.12 Στάσεις και συμπεριφορά.....	66
2.13 Στάσεις και κοινωνική ταυτότητα.....	66
2.14 Ο ρόλος του κοινωνιογλωσσικού περιβάλλοντος στη διαμόρφωση στάσεων.....	68
2.15 Γλώσσα και Αλλαγή Στάσεων.....	70
2.16 Λειτουργική Θεωρία Αλλαγής Στάσεων.....	70

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΓΛΩΣΣΙΑΣ

3.1 Ορισμός: Διγλωσσία.....	72
-----------------------------	----

3.2 Τύποι διγλωσσίας.....	74
3.3 Διαστάσεις της διγλωσσίας.....	75
3.4 Δίγλωσση ικανότητα.....	76
3.5 Οι γλώσσες στην κοινωνία.....	76
3.6 Εγγύτητα και μετατόπιση.....	78
3.7 Η αρχή της περιφέρειας, η αρχή της προσωπικότητας και η αρχή της ασυμμετρίας.....	80
3.8 Γλωσσική μετακίνηση και γλωσσική διατήρηση.....	81
3.9 Παράγοντες που συντελούν σε γλωσσική μετακίνηση.....	83
3.10 Ένα μοντέλο γλωσσικής μετατόπισης και ζωτικότητας.....	86
3.11 Η διγλωσσία και η οικονομία.....	86
3.12 Στάσεις απέναντι στη διγλωσσία.....	87
3.13 Παράγοντες για την απόκτηση της δεύτερης γλώσσας και κίνητρα.....	87

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΤΑ ΚΙΝΗΤΡΑ ΣΤΗΝ ΕΚΜΑΘΗΣΗ ΜΙΑΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

4.1 Τα κίνητρα: ορισμοί, διαστάσεις.....	89
4.2 Το κοινωνικο-εκπαιδευτικό μοντέλο της εκμάθησης γλωσσών και τα κίνητρα.....	94
4.3 Η εξέλιξη του κοινωνικο-εκπαιδευτικού μοντέλου.....	97
4.4 Άλλα θεωρητικά μοντέλα κινήτρων.....	98
4.5 Παράγοντες που επηρεάζουν τα κίνητρα.....	101
4.7 Οι σχέσεις ανάμεσα στις στάσεις, στα κίνητρα και στην εκμάθηση γλωσσών.....	102
4.8 Κριτική επισκόπηση ορισμένων συναφών έργων της βιβλιογραφίας.....	103

ΜΕΡΟΣ Β'

Η ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

5.1 Σκοπός της παρούσας έρευνας.....	109
5.2 Υποθέσεις της έρευνας.....	109

5.3 Σχεδιασμός της έρευνας.....	110
5.4 Το δείγμα.....	111
5.5 Δυσκολίες που αντιμετωπίστηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας.....	111
5.6 Προκαταρκτική έρευνα.....	112

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

6.1 Οι Αλβανοί μετανάστες.....	114
6.2.1 Το δείγμα.....	115
6.1.2 Ευρήματα για την ομάδα των αλβανόφωνων.....	121
6.1.3 Σχέση των υποκειμένων με την ελληνική γλώσσα και κουλτούρα.....	121
6.1.4 Σχολιασμός ευρημάτων για την ομάδα των αλβανόφωνων μεταναστών.....	127
6.1.5 Έλεγχος υποθέσεων έρευνας για την ομάδα των αλβανόφωνων.....	129
6.2 Οι αγγλόφωνοι μετανάστες.....	133
6.2.1 Το δείγμα.....	133
6.2.2 Ευρήματα για την ομάδα των αγγλόφωνων.....	133
6.2.3 Σχέση των υποκειμένων με την ελληνική γλώσσα και κουλτούρα.....	140
6.2.4 Σχολιασμός ευρημάτων.....	149
6.2.5 Έλεγχος υποθέσεων έρευνας για την ομάδα των αγγλόφωνων.....	154
6.3 Σύγκριση των δύο ομάδων.....	156

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

7.1 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	159
7.2 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ.....	159
7.3 ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	160
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	161
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	168
Ερωτηματολόγιο αλβανόφωνων.....	168
Ερωτηματολόγιο αγγλόφωνων.....	174

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη σύγχρονη Ελλάδα την εποχή της παγκοσμιοποίησης και της μετανάστευσης, το θέμα της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών που διαμένουν στη χώρα μας, μέσω της κυρίαρχης γλώσσας, της ελληνικής, αποτελεί μια σημαντική αφορμή κοινωνικού προβληματισμού. Ο προσανατολισμός της έρευνας που διεξήχθη στα πλαίσια της παρούσας εργασίας είναι, μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση για τις στάσεις και τα κίνητρα απέναντι στην εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας από αλλοδαπούς μετανάστες, και από τη διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας, να καταγραφούν τα στοιχεία που επηρεάζουν τη διαδικασία εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας από αλβανόφωνους και αγγλόφωνους μετανάστες που διαμένουν στην περιοχή του Βόλου. Για τη διεξαγωγή της έρευνας χρησιμοποιήθηκε το εργαλείο της ημιδομημένης συνέντευξης με την υποστήριξη ερωτηματολογίων, ενός στα ελληνικά για τους αλβανόφωνους μετανάστες και ενός άλλου στα αγγλικά για τους αγγλόφωνους, σε μη τυχαίο δείγμα του πληθυσμού-στόχου. Σκοπός της έρευνας ήταν η διερεύνηση και η καταγραφή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και στάσεων του πληθυσμού-στόχου και ο βαθμός επίδρασής τους στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, αναδεικνύεται η σπουδαιότητα των στάσεων αλλά και των προσωπικών κινήτρων των συμμετεχόντων για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, ως σημαντικών παραγόντων για την κοινωνικοποίηση και ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία υποδοχής.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ:

Μετανάστευση, στάσεις απέναντι στη δεύτερη γλώσσα, κίνητρα εκμάθησης δεύτερης γλώσσας, διγλωσσία, ταυτότητα.

ABSTRACT

In modern Greece, in an era of globalization and migration, the issue of the social integration of immigrants who reside in our country, through the use of the host community's dominant language, Greek, is a major issue for social questioning. The orientation of this research in the context of this research paper is, through the relevant literature review about immigrants' attitudes and motivation towards learning a second language and through conducting qualitative research, to record the data that influences the process of learning the Greek language in the case of Albanian-speaking and English-speaking immigrants that reside in the Volos area. The relevant data was gathered using semi-structured interviews with the support of questionnaires, one in Greek for the Albanian-speaking immigrants and one in English for the English-speaking immigrants, in a non-random target group. The aim of this study is the exploration and recording of the particular target group's characteristics and their impact on the process of learning the Greek language. The study results highlight the importance of the participants' attitudes as well as their personal motives towards learning the Greek language as an important factor for their socialization and integration in the Greek host community.

KEY WORDS:

Immigration, attitudes towards learning a second language, motivation for learning a second language, bilingualism, identity.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Παρόλο που το να ευχαριστείς τον επιβλέποντα καθηγητή σου έχει καταντήσει κλισέ στις διπλωματικές εργασίες, θα ήθελα να ευχαριστήσω ειλικρινά τον καθηγητή μου, Γιώργο Ανδρουλάκη, για τις πάντα με ευγενικό και διακριτικό τρόπο παρατηρήσεις και επισημάνσεις του και για τη γενικότερη βοήθειά του, πρακτική αλλά και συναισθηματική, για διάφορα ζητήματα που προέκυψαν στην πορεία αυτής της εργασίας. Ευχαριστώ επίσης τα άλλα δύο μέλη της τριμελούς επιτροπής, τις κυρίες Λένα Γκανά και Αμάντα Φιλιππάτου, για τον κόπο της ανάγνωσης και αξιολόγησης της εργασίας μου.

Εξάλλου, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους φίλους και μετανάστες πρώτης γενιάς που με βοήθησαν όσον αφορά το pre-test του ερωτηματολογίου αλλά και την κινητοποίηση φίλων και γνωστών τους για να το συμπληρώσουν, ειδικά τους Joel VonTrapp και Anita Cooper από τους αγγλόφωνους και Θωδωρή Ντάκο και Μενέλαο Τοπάτζα από τους αλβανόφωνους, αλλά και όλους όσοι αφιέρωσαν τον πολύτιμο προσωπικό τους χρόνο για να απαντήσουν στις ερωτήσεις μου. Σας ευχαριστώ όλους!

Μαρίνα Μόγλη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε μια πολυγλωσσική και πολυπολιτισμική κοινωνία όπως είναι η Ελλάδα του σήμερα, το θέμα των στάσεων των μεταναστών πρώτης γενιάς απέναντι στην ελληνική γλώσσα που πραγματεύεται η παρούσα εργασία μπορεί να χαρακτηριστεί τουλάχιστον επίκαιρο. Η ανάγκη εκμάθησης της γλώσσας της χώρας υποδοχής και η επαφή του μετανάστη μαζί της είναι ένα από τα πρώτα κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζει οποιοσδήποτε αλλάζει τόπο διαμονής. Οι στάσεις των ατόμων απέναντι στη γλώσσα και στους ομιλητές της μπορούν να επηρεάσουν καθοριστικά την εκμάθηση της γλώσσας αυτής και την επικοινωνιακή ικανότητα ατόμων και ομάδων.

Η επιλογή των εθνικοτήτων των υποκειμένων (αλβανόφωνοι και αγγλόφωνοι, από διάφορες χώρες, μετανάστες) έγινε γιατί οι συγκεκριμένες ομάδες, και κυρίως βέβαια οι Αλβανοί μετανάστες, είναι πλέον ιδιαίτερα παρούσες στον Ελλαδικό χώρο. Θεωρήθηκε συνεπώς ότι η μελέτη των γλωσσικών τους στάσεων θα είχε ιδιαίτερη χρησιμότητα και ουσία όχι μόνο σε καθαρά θεωρητικό επίπεδο, αλλά και για να αναδειχθεί η ανάγκη συνδρομής της πολιτείας και όλων των υπεύθυνων φορέων όσον αφορά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στην προσπάθειά τους να μάθουν τα ελληνικά ως δεύτερη γλώσσα.

Το αντικείμενο της παρούσας έρευνας, λοιπόν, είναι: “Οι στάσεις των μεταναστών πρώτης γενιάς απέναντι στην ελληνική γλώσσα”. Η σχετική έρευνα διεξήχθη την άνοιξη του 2010, στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, “Σύγχρονα Περιβάλλοντα Μάθησης και Παραγωγή Διδακτικού Υλικού”. Συγκεκριμένα, η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δύο ομάδες των 20 ατόμων η κάθε μία: αποτελούνταν από μετανάστες με μητρική γλώσσα την αλβανική η πρώτη και από μετανάστες με μητρική γλώσσα την αγγλική η δεύτερη, που όλοι διαμένουν στην πόλη του Βόλου. Η διερεύνηση των στάσεων των υποκειμένων της έρευνας έγινε με τη βοήθεια δύο ερωτηματολογίων, ενός στα ελληνικά για τους αλβανόφωνους μετανάστες και ενός στα αγγλικά για τους αγγλόφωνους. Η μέθοδος επεξεργασίας των αποτελεσμάτων ήταν ποιοτική και θεωρήθηκε η κατάλληλη για τη συγκεκριμένη έρευνα. Το δείγμα ήταν

σχετικά μικρό και τα συμπεράσματα θεωρείται ότι αφορούν κυρίως τις συγκεκριμένες ομάδες, με ανάγκη ευρύτερης διερεύνησης των στάσεων των μεταναστών απέναντι στην ελληνική γλώσσα για εξαγωγή ευρύτερων συμπερασμάτων.

Η διάταξη των επιμέρους μερών και κεφαλαίων της συγκεκριμένης έρευνας έχει ως εξής:

Στο Μέρος Α' παρουσιάζονται οι βασικές θεωρητικές συνεισφορές που επηρέασαν τη λογική και την προετοιμασία της έρευνας. Στο Μέρος Β' παρουσιάζεται το μεθοδολογικό πλαίσιο, αναφέρονται ο σκοπός και οι υποθέσεις της έρευνας και ο τρόπος σχεδιασμού της. Επίσης παρουσιάζονται τα ευρήματα της έρευνας και για τις δύο ομάδες μεταναστών, γίνεται σχολιασμός των ευρημάτων και έλεγχος επαλήθευσης των υποθέσεων της έρευνας για την κάθε ομάδα ξεχωριστά και σύγκριση των δύο ομάδων μεταξύ τους. Τέλος, εξάγονται συμπεράσματα και γίνονται προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

ΜΕΡΟΣ Α'
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1
ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ-ΚΟΙΝΩΝΙΑ-ΓΛΩΣΣΑ

1.1 Μετανάστευση

Η μετανάστευση είναι ένα φαινόμενο που στις αρχές του 21^{ου} αιώνα εξακολουθεί να έχει πολύ μεγάλες διαστάσεις. Σύμφωνα με υπολογισμούς της UNESCO το 1996 μετακινούμενα ήταν γύρω στα 60 εκατομμύρια άτομα σε όλον τον κόσμο. Κατά μέτριους υπολογισμούς ένας στους 55 κατοίκους της γης είναι μετανάστης ή πρόσφυγας, ενώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπολογίζεται ότι ένας στους 40 κατοίκους των χωρών-μελών είναι σήμερα αλλοδαπός (Κοιλιάρη, 1997: 7). Εθνοτικές ομάδες και νέες εθνοτικές ταυτότητες αναδύονται σήμερα παντού. Δεν πρέπει, άλλωστε, να ξεχνάμε ότι μόλις το 20% των σημερινών κρατών είναι εθνικά ομοιογενή. Όλα τα άλλα έχουν μειονοτικούς πληθυσμούς που αντιπροσωπεύουν πάνω από το 10% του συνόλου των κατοίκων (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002: 450). Αυτό συνεπάγεται τη δημιουργία πολυπολιτισμικών κρατών. Μετά τα μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα στις αρχές του αιώνα από την Ευρώπη κυρίως προς τη Β. Αμερική, η ανατροπή των συσχετισμών στις κατευθύνσεις και στα μεγέθη των υπερπόντιων και των ενδοευρωπαϊκών μεταναστεύσεων αντέστρεψε και τους προπολεμικούς όρους της ανέλιξης του φαινομένου της μετανάστευσης: η Ευρώπη, από χώρας αποστολής μεταναστών, μετατράπηκε σε χώρο υποδοχής, αρχικά «προσωρινών» εργατών από την ίδια την ευρωπαϊκή περιφέρεια και στη συνέχεια από εξωευρωπαϊκές χώρες. Έτσι, χώρες εξαγωγής εργατικού δυναμικού, όπως η Ελλάδα, μεταβάλλονται και σε χώρες υποδοχής (Κοιλιάρη, 1997: 7).

Η οικονομική ανάπτυξη, σε συνάρτηση με τη δημογραφική γήρανση, των μεσογειακών κρατών της Ευρώπης, καθώς και η ένταξη της Ελλάδας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας στην Ε.Ο.Κ. τη δεκαετία του 1980, συνέβαλαν στη μετατροπή των χωρών του ευρωπαϊκού Νότου από τόπους αποστολής σε κράτη υποδοχής μεταναστών.

Η φύση των συνόρων τους και η εγγύτητά τους με κράτη όπου σημειώθηκαν πολιτικές και οικονομικές ανατροπές, καθώς και πολεμικές συγκρούσεις ή με περιοχές στις οποίες ζουν πληθυσμοί που στερούνται προοπτικών ανεύρεσης εργασίας στον τόπο τους, διευκόλυναν περαιτέρω αυτή τη μετατροπή (Βεντούρα, 2006: 111).

Σύμφωνα με τη Βεντούρα (2006), “Η εξάπλωση και οι μεταλλάξεις του καπιταλισμού, η εκβιομηχάνιση, η αστικοποίηση και η εντεινόμενη οικονομική παγκοσμιοποίηση, διεργασίες που κατευθύνθηκαν εν πολλοίς από τις δυτικές κοινωνίες, με τις διεθνείς, εθνικές και τοπικές ανισότητες που εγκαθίδρυσαν, εξώθησαν άμεσα ή έμμεσα μέρος των πληθυσμών από όλες τις ηπείρους στη μετανάστευση” (Βεντούρα, 2006: 84). Ειδικά όσον αφορά την παγκοσμιοποίηση, υπάρχει μια αντιφατική σχέση μεταξύ αυτής και της μετανάστευσης. Από τη μια μεριά, οι μεταναστευτικές και οικονομικές πολιτικές που συνδέονται με την παγκοσμιοποίηση στοχεύουν, είτε άμεσα είτε έμμεσα, στην αποτροπή της κινητικότητας, ενώ από την άλλη οι μηχανισμοί που είναι προσανατολισμένοι στην αγορά και τους οποίους οι πολιτικές αυτές προσπαθούν να επανασυστήσουν είναι πιθανόν να αυξάνουν αντί να μειώνουν τις μεταναστευτικές ροές. “Το περιοριστικό όραμα μιας παγκοσμιοποίησης χωρίς την κινητικότητα των ανθρώπων εγείρει ένα ερώτημα με τρεις πτυχές, οι οποίες αφορούν στις ηθικές αρχές, στον πολιτικό ρεαλισμό και στην οικονομική αποτελεσματικότητα, καθώς και στη μακροχρόνια βιωσιμότητα αυτού του είδους της στρατηγικής παγκόσμιας ανάπτυξης” (Tapinos & Delaunay, 2006: 80).

1.2 Μετανάστευση: προσδιορισμός του όρου

Με τον όρο *μετανάστευση* δεν εννοούμε μόνο την αλλαγή του τόπου κατοικίας ή/και εργασίας αλλά μια πολυσύνθετη διαδικασία η οποία συνδέεται με σημαντικές κοινωνικές παραμέτρους που επηρεάζουν, όπως σημειώνει η Κοιλιάρη (1997):

- τα ίδια τα άτομα, τους προσανατολισμούς τους, τον τρόπο συμπεριφοράς τους και τον κοινωνικό τους περίγυρο,

- τις ομάδες, στις οποίες ανήκαν ή ανήκουν ή αισθάνονται ότι ανήκουν οι μετακινούμενοι και τις ομάδες τις οποίες συναντούν και με τις οποίες θα συναλλάγουν στη χώρα υποδοχής,
- την κοινωνία υποδοχής, τις κοινωνικές και οικονομικές δομές της κοινωνίας προέλευσης.

Όσο και αν η μετανάστευση προς την Ελλάδα αποτελεί φαινόμενο σχεδόν ανεξέλεγκτο, κάποιες από τις διαστάσεις της ορίζονται με βάση συγκεκριμένα τυπολογικά κριτήρια:

Με *κριτήριο τον τόπο* θα την χαρακτηρίζαμε εξωτερική (από ένα κράτος σε άλλο) και κατά περίπτωση εσωπειρωτική, διηπειρωτική και σε κάποιες περιπτώσεις υπερπόντια. Η γεωγραφική προέλευση ενός ατόμου παραπέμπει, κατά κανόνα, και σε μια συγκεκριμένη πολιτισμική παράδοση. Με αυτή την έννοια η γεωγραφική διάσταση συμβαδίζει με την πολιτισμική.

Με *κριτήριο τον χρόνο* περιορίζεται άλλοτε σε σύντομα χρονικά ίσως και τακτικά διαστήματα (π.χ. εποχιακοί εργάτες) ή πρόκειται για προσωρινή μετανάστευση που μπορεί να είναι μακροχρόνια, όταν οι μετανάστες επιθυμούν την επιστροφή στη χώρα προέλευσης μετά την εκπλήρωση των στόχων τους, και να εξελιχθεί και σε μόνιμη.

Με *κριτήριο την απόφαση για εγκατάσταση* θα τη χαρακτηρίζαμε στις περισσότερες περιπτώσεις αυτόβουλη (για λόγους εργασίας) και στις λιγότερες υποχρεωτική για λόγους ανωτέρας βίας, π.χ. πολιτικούς ή αναγκαστικούς (πολέμους κλπ.).

Με *κριτήριο την πληθυσμικότητα* βλέπουμε ότι είναι συνήθως ατομική ή σε επίπεδο οικογένειας και σε αρκετές περιπτώσεις εξελίσσεται σε ομαδική (Κοιλιάρη, 1997: 9-12).

Η μετακίνηση των μεταναστευτικών ομάδων συνεπάγεται πολυποίκιλα προβλήματα και για τις ίδιες και για τις κοινωνίες αποδοχής. Οι δυσκολίες και τα προβλήματα ένταξης όλων αυτών των μεταναστών μπορεί να διαφοροποιούνται από χώρα σε χώρα

και από κοινωνία σε κοινωνία, επειδή και οι ίδιες οι μεταναστευτικές ομάδες παρουσιάζουν διαφορετικά εθνικά, γλωσσικά, πολιτισμικά, θρησκευτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, “έχουν όμως κοινό παρονομαστή τις σχέσεις που διαμορφώνονται με την κοινωνία υποδοχής και τον βαθμό εξάρτησης αυτής της σχέσης από το βασικό μέσο επικοινωνίας, τη γλώσσα” (Κοιλιάρη, 1997: 8).

Μέσω της μετανάστευσης έρχονται δύο πολιτισμοί σε άμεση και ζωντανή επαφή. Επειδή από τη μια μεριά οι μετανάστες εκτίθενται συνεχώς στη γλώσσα και στον πολιτισμό της χώρας υποδοχής, ενώ από την άλλη οι ίδιοι προσπαθούν, με κάθε τρόπο πολλές φορές, να διατηρήσουν το δικό τους πολιτισμό, αρχίζει ένας ανταγωνισμός ο οποίος, αν και πολιτισμικός, διεξάγεται κυρίως με πολιτικά και οικονομικά μέσα. Αυτό φυσικά έχει ως αποτέλεσμα να επιβληθεί εκείνος ο πολιτισμός πίσω από τον οποίο υπάρχει η μεγαλύτερη πολιτική και οικονομική δύναμη, δηλαδή ο πολιτισμός της χώρας υποδοχής (Κοιλιάρη, 1997: 9-12).

1.3 Μετανάστες: προσδιορισμός του όρου

Ως “διεθνείς μετανάστες ορίζονται τα άτομα, τα οποία διασχίζουν τα σύνορα, αλλάζουν τόπο διαμονής και είναι ξένης εθνικότητας, της στιγμή που εισέρχονται στη χώρα της μεταναστευτικής εισροής” (Tapinos & Delaunay, 2006: 40).

Η σημασία της διάκρισης μεταξύ του νομικού κριτηρίου της εθνικότητας (γηγενείς/αλλοδαποί) και του δημογραφικού κριτηρίου για τους μετανάστες (αλλοδαπός εκ γενετής/γηγενής εκ γενετής) εξαρτάται από το μεταναστευτικό καθεστώς. Το πρώτο είναι χαρακτηριστικό των χωρών που έχουν μια σαφή μεταναστευτική πολιτική, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, που αποδέχονται και συχνά ενθαρρύνουν τη μετανάστευση. Στις χώρες αυτές, η διάκριση γίνεται μεταξύ “αλλοδαπού εκ γενετής” και “γηγενούς εκ γενετής”. Από την άλλη, υπάρχουν χώρες μεταναστευτικής εισροής για λόγους εργασίας, όπως οι ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες, παρόλο που τελευταία πολλοί μετανάστες έχουν εγκατασταθεί σε αυτές, γενικά θεωρούν τη μεταναστευτική εισροή ως ένα πρόσκαιρο φαινόμενο. Στις χώρες αυτές, γίνεται ένας διαχωρισμός μεταξύ αλλοδαπών και γηγενών (Tapinos & Delaunay, 2006: 40).

Οι μετανάστες φεύγουν συνήθως από κοινωνίες στις οποίες υφίστανται μεγάλες κοινωνικές εντάσεις λόγω κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας. Αφήνουν μια κοινωνία στην οποία δεν μπορούν να επιτύχουν κοινωνική και/ή οικονομική ανέλιξη και έρχονται σε κοινωνίες με μικρότερες εντάσεις. Συνήθως σχεδιάζουν να μείνουν το λιγότερο δυνατό χρονικό διάστημα έχοντας την ελπίδα μιας μικροαστικής ζωής στη χώρα προέλευσης. Η τάση της κοινωνικής πλειονότητας αλλά και “των κρατικών θεσμών στη χώρα υποδοχής είναι να τους κατατάσσουν κάτω και από το κατώτερο κοινωνικό στρώμα της κοινωνίας υποδοχής δημιουργώντας έτσι ένα υποπρολεταριάτο, το οποίο ζει στο περιθώριο της κοινωνίας και διεκπεραιώνει εργασίες για τις οποίες δεν ενδιαφέρεται το τοπικό εργατικό δυναμικό” (Δαμανάκης, 1997). Οι μετανάστες από την άλλη, προσανατολισμένοι στην παλιννόστηση, αποδέχονται τους κάθε άλλο παρά ευνοϊκούς όρους εργασίας και διαβίωσης (Κοιλιάρη, 1997: 13)

Αν και στο διεθνές μεταναστευτικό παρελθόν οι μετανάστες αντιμετώπιστηκαν και αντιμετωπίζονται και σήμερα από τις τοπικές κοινωνίες με ποικίλες προκαταλήψεις, στην πλειονότητά τους αποδέχονται και προσαρμόζονται με τον χρόνο στις πολιτισμικές και κοινωνικές νόρμες της χώρας υποδοχής, η οποία με την εισροή μεταναστών από διαφορετικές χώρες προέλευσης αποκτά πολυπολιτισμικά χαρακτηριστικά. Οι σχέσεις των μεταναστών, που αποτελούν μειονότητα, και των μελών της κοινωνίας των χωρών υποδοχής, που αποτελούν πλειονότητα, εξελίσσονται δυναμικά και εξαρτώνται από τη στάση τη δική τους και της κοινωνίας υποδοχής. Η κοινωνική πλειονότητα “περιμένει μεν από τον μετανάστη να αποδέχεται και να εναρμονίζεται με τους πολιτισμικούς και κοινωνικούς τρόπους συμπεριφοράς, διατηρεί όμως για τον εαυτό της το δικαίωμα να αναγνωρίσει και να αποδεχτεί κατά βούληση την πολιτισμική και γλωσσική ετερότητά του. Εάν δεν τον αποδεχτεί, το αποτέλεσμα θα είναι ο αποκλεισμός του μετανάστη, διότι θα τον αντιμετωπίζει ως ξένο” (Κοιλιάρη, 1997: 14).

1.4 Μετανάστες και γλώσσα: στάσεις απέναντι στη γλώσσα υποδοχής

Όπως παρατηρεί η Κοιλιάρη (1997), οι αλλοδαποί μετανάστες δεν έχουν συνήθως ούτε στοιχειώδη γνώση της γλώσσας της χώρας υποδοχής, παρόλο που οι γνώσεις αυτές είναι απαραίτητες για την κάλυψη βασικών αναγκών και για την άμεση επικοινωνία τόσο σε κοινωνικό όσο και εργασιακό επίπεδο. Οι περισσότεροι συγκεντρώνονται στις μεγάλες πόλεις και προτιμούν να μένουν κοντά σε ομοεθνείς τους σε περιοχές που με τα χρόνια μετατρέπονται σε “γειτονιές μεταναστών”. Η τάση αυτή μπορεί να “δικαιολογείται από την αποτυχία των προσπαθειών τους για σχέσεις με άτομα της κοινωνίας υποδοχής και την επιδίωξη για επαφή με εκείνες τις κοινωνικές ομάδες στις οποίες αισθάνονται πιο κοντά, όμως έτσι η κοινωνική τους ζωή περιορίζεται στα πλαίσια της εθνικής κοινότητας και δεν διευρύνονται παρά στο ελάχιστο ή καθόλου οι γλωσσικές και κοινωνικές γνώσεις τους. Η ανάγκη λοιπόν των μεταναστών να νιώθουν μέλη μιας ευρύτερης ομάδας που τελικά καταλήγει να είναι η ομάδα της εθνικής τους μειοψηφίας, και η εξάντληση των επικοινωνιακών και κοινωνικών δραστηριοτήτων τους στα πλαίσιά της αιτιολογεί εν μέρει τη χρήση της μητρικής τους γλώσσας και τους αφαιρεί τα κίνητρα έστω και για περιορισμένη εκμάθηση της γλώσσας της κοινωνικής πλειονότητας, επειδή αισθάνονται ότι έχουν απορριφθεί από την ομάδα αυτή” (Κοιλιάρη, 1997: 30).

Συχνά τα σχέδια για σύντομη παραμονή στη χώρα υποδοχής, ακόμα κι όταν διαψεύδονται, δικαιολογούν την ελλιπή γνώση της γλώσσας της κοινωνικής πλειονότητας με τη σκέψη ότι αρκούν στοιχειώδη γλωσσικά μέσα για τη διεκπεραίωση των απαραίτητων επικοινωνιακών αναγκών. Καθοριστικής σημασίας λοιπόν για τη διάθεση του μετανάστη να αποκτήσει σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό γνώσης στη γλώσσα της κοινωνικής πλειονότητας είναι η πρόθεσή του για βραχυπρόθεσμη ή μακροπρόθεσμη εγκατάσταση στη χώρα υποδοχής σε συνάρτηση με τη διάθεση ένταξης στην κοινωνία υποδοχής. Η πρόθεση αυτή και το εν γένει μορφωτικό επίπεδο του μετανάστη (Κοιλιάρη, 1997: 16) προσδιορίζει την έκταση και τη φύση των γλωσσικών και κοινωνικών δυσκολιών που θα αντιμετωπίσει (Κοιλιάρη, Α., 1997: 31). Οι μετανάστες πρώτης γενιάς αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα προσαρμογής και στις συνθήκες εργασίας και στη φύση της δουλειάς τους καθώς συχνά απασχολούνται

σε εργασίες διαφορετικές από αυτές που είχαν στη χώρα προέλευσης, όχι ιδιαίτερα προσοδοφόρες και ανεπιθύμητες από τους ντόπιους πληθυσμούς. Τα αισθήματα μειονεξίας που νιώθουν εξαιτίας των επαγγελματικών τους συνθηκών συμπληρώνουν αυτά που απορρέουν από την κοινωνική τους κατάσταση και αντανακλώνται και στη γλωσσική τους συμπεριφορά, διότι τους προδιαθέτουν αρνητικά απέναντι στη γλώσσα της κοινωνικής πλειονότητας και τελικά προτιμούν τη χρήση της μητρικής τους γλώσσας, καθώς συσπειρώνονται στα πλαίσια των ομοεθνών τους (Κοιλιάρη, 1997: 31).

Με τον καιρό οι μετανάστες αποκτούν κάποιες γνώσεις στη δεύτερη γλώσσα επειδή είναι εκτεθειμένοι στο γλωσσικό περιβάλλον της χώρας υποδοχής και πρέπει να ανταποκριθούν γλωσσικά έστω και σε ελάχιστες επικοινωνιακές ανάγκες στον επαγγελματικό χώρο και ίσως λίγο περισσότερο σε σποραδικές και μη συστηματικές σχέσεις με άτομα της χώρας υποδοχής. “Αναπτύσσεται έτσι μια γλωσσική ποικιλία που είναι αποτέλεσμα μη συστηματικής εκμάθησης, παρουσιάζει χαρακτηριστικά απλοποιημένου κώδικα και αποτελεί το ουσιαστικό μέσο επικοινωνίας των ομιλητών της οι οποίοι εστιάζουν στην επίτευξη των επικοινωνιακών τους στόχων, χωρίς να ενδιαφέρονται για τη γραμματική ή συντακτική ορθότητα του λόγου τους” (Κοιλιάρη, 1997: 32).

Ένας τέτοιος απλοποιημένος κώδικας φάνηκε στο μεταναστευτικό παρελθόν να αποκτά λειτουργική αξία για μια στοιχειώδη επικοινωνία, αφού και οι κοινωνίες υποδοχής χρησιμοποίησαν έναν ανάλογο απλοποιημένο κώδικα (foreigner talk) αντί να αναπτύξουν ένα εκπαιδευτικό σύστημα για ενήλικες και να προσφέρουν δυνατότητες (Κοιλιάρη, 1997: 32) γλωσσικής εκπαίδευσης που θα ήταν κατάλληλες για πολύγλωσσες-πολυεθνικές ομάδες. Κι αυτό διότι, όταν η χώρα υποδοχής θεωρεί ότι οι μετανάστες βρίσκονται εκεί προσωρινά, δεν είναι διατεθειμένη να επενδύσει στη γλωσσική κατάρτισή τους, ενώ αντίθετα έχει γενικότερο οικονομικό όφελος να αξιοποιήσει στο μέγιστο βαθμό την εργατική τους δύναμη (Κοιλιάρη, 1997: 33).

Ακόμα και όταν ο μετανάστης χρησιμοποιεί τη γλώσσα της χώρας υποδοχής, η διαφοροποιημένη χρήση της, όσο κι αν δεν εμποδίζει την κατανόηση του ομιλητή, δεν γίνεται αποδεκτή από τη γλωσσική πλειονότητα και “αποβαίνει σε βάρος του μετανάστη στιγματίζοντάς τον ως ξένο και αποδίδοντάς του στερεότυπα

χαρακτηριστικά που δεν έχουν σχέση με την προσωπικότητά του αλλά με τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που διαμορφώνουν τη σχέση του με την κοινωνική πλειονότητα. Τα αρνητικά στερεότυπα χαρακτηριστικά αποδίδονται ως μειονεκτήματα σε ολόκληρη την εθνική ομάδα, την υποβιβάζουν και καθιστούν τη γλωσσική διαφοροποίηση αιχμή του δόρατος και για την απόρριψη της πολιτισμικής διαφοράς του μετανάστη. Η γλώσσα λειτουργεί τελικά όχι ως μέσο επικοινωνίας αλλά περισσότερο ως μέσο εξαναγκασμού για την εναρμόνιση και την ενσωμάτωση του μετανάστη στην κοινωνία υποδοχής” (Κοιλιάρη, 1997: 72).

Φαίνεται λοιπόν ότι το κοινωνικό περιβάλλον διαμορφώνει τελικά τη στάση του αλλοδαπού ομιλητή απέναντι στη γλώσσα υποδοχής. Έτσι η ελάχιστη τακτική επικοινωνία με άτομα της κοινωνίας υποδοχής εξαιτίας του τύπου εργασίας, του τόπου κατοικίας, της κοινωνικής περιθωριοποίησης, στερούν τα κίνητρα και δεν ενθαρρύνουν την εκμάθηση της γλώσσας της κοινωνικής πλειονότητας. Αν όμως ο μετανάστης ομιλητής αντιληφθεί την αναγκαιότητα γνώσης και τη μακροπρόθεσμη χρησιμότητα της γλώσσας υποδοχής μέσα στο συγκεκριμένο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο, τότε διαμορφώνει και ανάλογα τη στάση του απέναντι σε αυτήν και στους ομιλητές της. Βέβαια το να θέλει κάποιος να μάθει μια γλώσσα δεν σημαίνει αυτόματα και ότι επιθυμεί να ενσωματωθεί και στην ομάδα των ομιλητών της. Από την Κοιλιάρη (1997) γίνεται διάκριση μεταξύ θετικής και ευνοϊκής στάσης. Μια στάση θετική και με διάθεση αποδοχής της γλώσσας δεν σημαίνει απαραίτητα ευνοϊκή και με διάθεση ενσωμάτωσης στάση. Η διάθεση για ενσωμάτωση στην κοινωνία υποδοχής φαίνεται όμως να δίνει μάλλον περισσότερα κίνητρα, αν και εδώ υπάρχουν αναμενόμενα κοινωνικά οφέλη που θα βελτίωναν τη θέση του μετανάστη στο οικονομικό και κοινωνικοπολιτισμικό σύστημα της χώρας υποδοχής. Με άλλα λόγια “επιβάλλονται οι σχέσεις εξουσίας που υφίστανται, αφού ο μετανάστης ομιλητής δεν βλέπει άλλες εναλλακτικές λύσεις” (Κοιλιάρη, 1997: 33).

1.5 Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής

Η Ελλάδα υπήρξε σε παλαιότερες περιόδους χώρα εξαγωγής εργατικού δυναμικού. Τα τελευταία χρόνια μεταβλήθηκε σε χώρα υποδοχής μεταναστών, χωρίς να υπάρχει ούτε

η ελάχιστη υποδομή για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Το πολιτισμικό, κοινωνικό και οικονομικό παρελθόν των μεταναστών είναι διαφορετικό και περιλαμβάνει ποικίλα εκπαιδευτικά επίπεδα, διαβαθμίσεις στον βαθμό γνώσης και ευχέρειας χρήσης της ελληνικής γλώσσας και φυσικά διαφορετικές προσδοκίες για τη ζωή τους στην Ελλάδα (Κοιλιάρη, 1997: 16).

Για να τους προτιμήσουν όμως και στα κατώτερα χειρωνακτικά επαγγέλματα χρειάζονται κάποια ελάχιστα γλωσσικά μέσα και σίγουρα ακόμα περισσότερα, για να μπορέσουν να επικοινωνήσουν με το κοινωνικό περιβάλλον και να διεκπεραιώσουν απαραίτητα ζητήματα με τις αρχές της χώρας υποδοχής (Κοιλιάρη, 1997: 17).

“Η αγωνία του μετανάστη για την επιτυχία της επικοινωνίας και της αποδοχής από τους συνομιλητές του προεξοφλεί σε αρκετές περιπτώσεις και την αποτυχία της, που όμως συνδέεται άμεσα με απόρριψή του από το κοινωνικό περιβάλλον και σηματοδοτεί έτσι την κοινωνική αποτυχία με ό,τι αυτή συνεπάγεται” (Κοιλιάρη, 1997: 17)

Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό των μεταναστών, το οποίο φαίνεται ότι επιβεβαιώνεται και στην περίπτωση της Ελλάδας, είναι η τάση τους για παραμονή σε αστικές περιοχές. Η τάση αυτή μπορεί να αποδοθεί τόσο στις περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης που παρέχουν οι αστικές περιοχές στους μετανάστες, όσο και στην “ύπαρξη των μεταναστευτικών δικτύων και κοινοτήτων, οι οποίες αποτελούν έναν πρώτο πυρήνα στήριξης και βοήθειας για τους νεοεισερχόμενους μετανάστες” (Ρομπόλης, Μπάγκαβος & Χατζηβασίλογλου, 2006: 133).

Ο αριθμός των αλλοδαπών που διέμεναν στη Ελλάδα αυξήθηκε από 167.000 χιλιάδες το 1991 σε 797.000 το 2001 (Ρομπόλης, Μπάγκαβος & Χατζηβασίλογλου, 2006: 129). Η αύξηση του αλλοδαπού πληθυσμού οφείλεται σε ποσοστό 67% στην ένταση των μεταναστευτικών ρευμάτων από την Αλβανία και κατά 33% στις υπόλοιπες εθνικότητες. Είναι χαρακτηριστικό ότι, ενώ μεταξύ 1991 και 2001, ο αριθμός των αλλοδαπών σχεδόν πενταπλασιάστηκε, το μέγεθος του μεταναστευτικού πληθυσμού που προέρχεται από την Αλβανία αυξήθηκε πάνω από 20 φορές (από 20.500 σε 443.500 χιλιάδες), ενώ των υπολοίπων μόνο κατά 2,5 φορές περίπου (Ρομπόλης, Μπάγκαβος & Χατζηβασίλογλου, 2006: 132). Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, το 2006 βρίσκονταν στην Ελλάδα 695.979 μετανάστες. Από αυτούς, οι 481.663 ήταν Αλβανοί (Σασλόγλου, 2010: 67). Η εξέλιξη

αυτή αντικατοπτρίζεται στα ποσοστά των αλλοδαπών ανά εθνικότητα στο σύνολο των αλλοδαπών. Έτσι, αν στην Ελλάδα το 2001 υπήρχαν αλλοδαποί από 215 χώρες, οι Αλβανοί αποτελούσαν τη συντριπτική πλειονότητα των αλλοδαπών (57,5%). Γενικά, οι 12 χώρες των οποίων οι πολίτες βρίσκονται στην Ελλάδα και ο αριθμός τους ξεπερνά τα 100.000 άτομα ανά εθνικότητα, καλύπτουν το 83% των αλλοδαπών στην Ελλάδα, ενώ το υπόλοιπο 17% προέρχεται από 203 χώρες (Ρομπόλης, Μπάγκαβος & Χατζηβασίλογλου, 2006: 132).

Οι Αλβανοί μετανάστες προέρχονται από μια χώρα που διαφέρει σε πολλά επίπεδα από την Ελλάδα. Η Αλβανία έμεινε για πολλά χρόνια κάπως απομονωμένη, “η οργάνωσή της στηρίχτηκε σε ένα αυταρχικό πολιτικό σύστημα και στον κρατικισμό, το οικονομικό και κοινωνικό της επίπεδο ήταν χαμηλό και η θρησκεία (Μουσουλμάνοι) με όσα πολιτισμικά και αξιακά στοιχεία συνακολουθείται είναι διαφοροποιημένη από τη χριστιανική παράδοση. Επομένως, οι μετανάστες από τη χώρα αυτή έχουν μια εντελώς διαφορετική κοινωνική και πολιτική κουλτούρα και γι’αυτό η ένταξή τους στη δική μας κοινωνία γίνεται ακόμα δυσκολότερη” (Κασιμάτη, 2006: 365).

1.6 Το γλωσσικό καθεστώς στην Ελλάδα

Σύμφωνα με τον Ανδρουλάκη, “η γλωσσική πολυμορφία και η πολυγλωσσία αποτελούν αναπόσπαστα και αδιαμφισβήτητα μέρη της κοινωνιογλωσσικής πραγματικότητας σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Συνδέονται με την πολιτισμική πολυμορφία και με τα γλωσσικά δικαιώματα των ατόμων, αλλά η γλωσσική πολιτική των διαφόρων χωρών δεν είναι πάντα διατεθειμένη να τις λάβει υπόψη. Έτσι, ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες (Γαλλία, Ελλάδα, Γερμανία κ.ά.) αναγνωρίζουν μια μόνο επίσημη γλώσσα και η πολιτική που ακολουθούν ευνοεί *de facto* τη μονογλωσσία” (Ανδρουλάκης, 2008: 25).

Η ελληνική είναι η μόνη επίσημη αναγνωρισμένη γλώσσα στο ελληνικό κράτος. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι η Ελλάδα είναι στην πραγματικότητα μια μονόγλωσση χώρα. Διάφορες γλώσσες μιλιούνται εδώ από τους μετανάστες, αλλά δεν είναι γενικά αναγνωρισμένες, ούτε εντάσσονται στα προγράμματα διδασκαλίας των δημόσιων σχολείων, με εξαίρεση τις “μεγάλες” ευρωπαϊκές γλώσσες, όπως είναι η αγγλική, που χαίρουν ιδιαίτερου κύρους στον κόσμο των επιχειρήσεων και στην εκπαίδευση

(Ανδρουλάκης, 2008: 116). Το αποτέλεσμα είναι να συναντούμε σήμερα στην Ελλάδα αυτή την κοινωνιογλωσσική κατάσταση που ο Fishman ονομάζει *ατομική διγλωσσία χωρίς κοινωνική διγλωσσία* (Bilingualism without Diglossia) (Δαμανάκης, 2001).

Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, κυρίως τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μια δραστηριοποίηση σε σχέση με την εκπαίδευση και ιδιαίτερα με τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας σε αλλοδαπούς στην Ελλάδα. Ως έκφραση της κρατικής δραστηριοποίησης αναφέρουμε την ψήφιση του νόμου 2413/1996 (ΦΕΚ 124/17-6-96). Επίσης αρκετά Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα καθώς και φυσικά πρόσωπα έχουν αναπτύξει έντονη δραστηριότητα στην παραγωγή διδακτικού υλικού για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης ή ως ξένης γλώσσας, καθώς και στην ανάπτυξη θεωρητικών σκέψεων γύρω από αυτό τον νέο κλάδο της διδακτικής της γλώσσας (Δαμανάκης, 2001).

1.7 Η Νέα Ελληνική ως γλώσσα κοινωνικοποίησης

Η βασική λειτουργία κάθε γλώσσας είναι η διασφάλιση της επικοινωνίας μεταξύ των μελών κάθε γλωσσικής κοινότητας. Παρόλα αυτά, η γλώσσα δεν είναι ένα απλό, μονοδιάστατο μέσον ονομασίας αντικειμένων και εννοιών. Σύμφωνα με τη Μπατσαλιά (2003), “ο λόγος, είτε γραπτός είτε προφορικός, ασκεί και άλλες λειτουργίες: διαμορφώνει την προσωπικότητα, δεδομένου ότι μέσω της γλώσσας μεταδίδονται και τα πολιτισμικά στοιχεία, τα οποία συγκροτούν τον συνδετικό ιστό μεταξύ των μελών της κάθε γλωσσικής κοινότητας. Επίσης, μέσω της γλώσσας κωδικοποιείται με συγκεκριμένο και για κάθε γλώσσα ιδιαίτερο τρόπο το άμεσο περιβάλλον και ταυτόχρονα παρέχεται στα μέλη της κάθε γλωσσικής κοινότητας η δυνατότητα να γίνει αντιληπτός και κατανοητός ο κόσμος πέρα από αυτό το άμεσο αντιληπτό περιβάλλον. Κατά συνέπεια, η γλώσσα αποτελεί φορέα κοινωνικών, ιστορικών και πολιτισμικών στοιχείων και επηρεάζει και τον τρόπο σκέψης” (Μπατσαλιά, 2003: 96).

Η Νέα Ελληνική αποτελεί για τις ομάδες μεταναστών που μένουν στη χώρα μας φορέα κοινωνικοποίησης, σε διαφορετικές όμως φάσεις της κοινωνικοποίησής τους και μπορεί να αποτελεί δεύτερη ή και τρίτη γλώσσα κοινωνικοποίησης σε ελληνόφωνο περιβάλλον (Μπατσαλιά, 2003: 94). Όταν οι φάσεις κοινωνικοποίησης είναι συνδεδεμένες με

διαφορετικές γλώσσες, και κατά συνέπεια με διαφορετικούς “κόσμους”, τότε η μετάβαση από το ένα στάδιο κοινωνικοποίησης στο άλλο, δεν είναι πάντα ομαλή. “Η ιστορική μνήμη, οι πολιτισμικές συνήθειες, το σύστημα αξιών και κανόνων που μεταβιβάστηκαν κατά την πρώτη φάση κοινωνικοποίησης στη χώρα προέλευσης έρχονται σε επαφή – και πολλές φορές σε σύγκρουση- με εκείνα τα στοιχεία, τα οποία είναι συνδεδεμένα με τη γλώσσα μέσω της οποίας συντελείται η δεύτερη φάση κοινωνικοποίησης στη χώρα υποδοχής” (Μπατσαλιά, 2003: 96).

1.8 Η Αγγλική γλώσσα

Η παγκοσμιοποίηση προάγει την αυξανόμενη δύναμη διάφορων γλωσσών που είναι ήδη καθιερωμένες ως γλώσσες ευρύτερης επικοινωνίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τα αγγλικά (Myers-Scotton, 2006: 136).

Η ανάδειξη των αγγλικών ως τη *lingua franca* (μια γλώσσα που χρησιμοποιείται από δύο κοινότητες που δεν μοιράζονται την ίδια πρώτη γλώσσα) από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και ειδικά μετά τη δεκαετία του '50, επηρέασε με δύο διαφορετικούς τρόπους το ποσοστό των ανθρώπων που γίνονται δίγλωσσοι. Οι μη φυσικοί ομιλητές της γλώσσας βλέπουν τα οφέλη και την ανάγκη να μάθουν αγγλικά, αλλά, συνειδητοποιώντας ότι ο κόσμος μαθαίνει τη γλώσσα τους, πολλοί φυσικοί ομιλητές των αγγλικών δεν είναι διατεθειμένοι να προσπαθήσουν να μάθουν μια δεύτερη γλώσσα (Myers-Scotton, 2006: 5).

1.9 Μεταναστευτική πολιτική

Με τον όρο μεταναστευτική πολιτική εννοούμε “τα θεσμοθετημένα μέτρα, αλλά και τις άτυπες πρακτικές που στοχεύουν στην πολύπλευρη αντιμετώπιση των ζητημάτων που αναδύονται και των αναγκών που δημιουργούνται από το φαινόμενο της μετανάστευσης στην κατεύθυνση της κοινωνικής συνοχής”. Η μεταναστευτική πολιτική αποτελεί ένα νέο πεδίο για την κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα, όπου οι μετανάστες αποτελούν τουλάχιστον το ένα δέκατο του συνολικού πληθυσμού. (Βενιέρης, 2006: 15).

Η σύγχρονη μεταναστευτική πολιτική αναφέρεται στη “ρύθμιση και τον έλεγχο των όρων εισόδου, απασχόλησης, παραμονής και αναχώρησης των μη πολιτών μιας κοινωνίας και ταυτόχρονα διαμορφώνεται από τις πολιτικές που καθορίζουν τη διαβίωση των ήδη εγκατεστημένων μεταναστών, αναφέρεται δηλαδή στις συνθήκες ένταξης και ενσωμάτωσής τους” (Δημουλάς, 2006: 245). Αυτές οι συνθήκες καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τις επιμέρους πλευρές της κοινωνικής πολιτικής, όπως είναι η εκπαιδευτική πολιτική, η πολιτική στέγασης, υγείας και κοινωνικής ασφάλισης και οι πολιτικές απασχόλησης που εφαρμόζονται για τους ξένους που μένουν σε μια χώρα (Δημουλάς, 2006: 246).

Σύμφωνα με ορισμένους μελετητές και όπως χαρακτηριστικά διατυπώνει την κατάσταση ο Δημουλάς, “γενικά χαρακτηριστικά του μοντέλου της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα είναι η προσωρινότητα της παραμονής του αλλοδαπού, η αντιμετώπισή του ως εργάτη και όχι ως πολίτη και μάλιστα με προσφορά θέσεων εργασίας κοινωνικά ανεπιθύμητων, η αδιαφορία για την ανάπτυξη δικτύων κοινωνικής προστασίας, η έμφαση στην κατασταλτική πολιτική, η πρωτοκαθεδρία των φορέων του επίσημου κοινωνικού προβλήματος και βέβαια η αναπαραγωγή και διατήρηση της παράνομης μετανάστευσης. Αν και μετά το 1997 έγιναν ορισμένες θεσμικές παρεμβάσεις για την αναγνώριση και τη νομιμοποίηση των μεταναστών, αυτές κρίθηκαν ως ιδιαίτερα αναποτελεσματικές” (Δημουλάς, 2006: 256).

Μέσα σε ένα πολυγλωσσικό περιβάλλον, η ανάγκη νομοθεσίας για την προστασία των γλωσσών έχει γίνει προφανής σε όλους σε μια εποχή νεοφιλελευθερισμού, χαλάρωσης των περιοριστικών ρυθμίσεων και απελευθέρωσης των αγορών. Μέχρι πρόσφατα οι ομιλητές των μεγαλύτερων γλωσσών απέρριπταν την ιδέα της νομοθεσίας υπέρ των δημογραφικά μικρότερων γλωσσών με το επιχείρημα ότι από τους ανθρώπους εξαρτάται η απόφαση για το μέλλον της γλώσσας τους. Όπως δικαίως όμως αναρωτιέται ο Strubell (1999), “τι μπορούν να κάνουν οι άνθρωποι, όταν δεν υπάρχει τηλεόραση στη δική τους γλώσσα, η πρόνοια για παιδεία στη δική τους γλώσσα είναι ελάχιστη και ουσιαστικά δεν είναι καθορισμένο ποια γλωσσικά δικαιώματα έχουν; Στην ελεύθερη αγορά πρέπει κάποιος να έχει το δικαίωμα να επιλέγει. Όμως οι μεγαλύτερες γλώσσες τείνουν να μονοπωλήσουν την αγορά, ιδιαίτερα όταν όλοι οι

ομιλητές μιας μικρότερης γλώσσας γίνουν (εξ ανάγκης) δίγλωσσοι, διευρύνοντας έτσι περαιτέρω την αγορά της μεγάλης γλώσσας και καθιστώντας στην πραγματικότητα ακόμα πιο επισφαλή την επιβίωση της δικής τους γλώσσας. Κατά συνέπεια, γίνεται αποδεκτή η νομιμοποίηση πολιτικών για την εξασφάλιση της έμπρακτης εξυπηρέτησης του πολίτη στη δική του γλώσσα” (Strubell, 1999).

Γίνεται εμφανής, λοιπόν, η ανάγκη διαμόρφωσης μιας συγκροτημένης και ρεαλιστικής πολιτικής η οποία θα διασφαλίζει την ολοκληρωμένη προστασία των δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων και των γλωσσικών δικαιωμάτων και θα καλλιεργεί την ενεργή κοινωνική συμμετοχή των μεταναστών στα πλαίσια ενός μοντέρνου πολυπολιτισμικού και πολυγλωσσικού κράτους (Βενιέρης, 2006: 16).

1.10 Γλωσσική Πολιτική και Πράξη

Σε αντίθεση με την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας γίνεται μέσα στη σχολική τάξη και όπου η γλώσσα αυτή δεν παίζει κανένα ρόλο στην γλωσσική κοινότητα, η κατάκτηση μιας δεύτερης γλώσσας συνδέεται άμεσα με μια κοινωνική κατάσταση όπου η δεύτερη γλώσσα παίζει ένα σημαντικό θεσμικό και κοινωνικό ρόλο στην κοινότητα (Ellis, 1996:12 αναφέρεται στο: Δαμανάκης, 2001). “Για το άτομο που κοινωνικοποιείται σε μεταναστευτικό περιβάλλον, η διπολιτισμικότητα και η διγλωσσία είναι δεδομένα. Το ζητούμενο είναι μια γλωσσική και γενικά εκπαιδευτική πολιτική και πράξη που να συμβάλλουν στην καλλιέργεια της διπολιτισμικότητας και της διγλωσσίας” (Δαμανάκης, 2001).

Το γεγονός ότι και οι δύο γλώσσες είναι συνδεδεμένες με κοινωνικούς ρόλους και λειτουργίες επηρεάζει τόσο τη γλωσσική πολιτική όσο και τη γλωσσική και την εκπαιδευτική πράξη και φυσικά τις διδακτικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις στη διδασκαλία της δεύτερης γλώσσας (Ellis, 1996 αναφέρεται στο Δαμανάκης, 2001). Η κοινωνία υποδοχής μπορεί να ενθαρρύνει την προσαρμογή των ξένων με συγκεκριμένα εκπαιδευτικά προγράμματα, που πρέπει να βελτιώσουν την επικοινωνιακή ικανότητα. Οι δάσκαλοι της δεύτερης γλώσσας παραδοσιακά ασχολούνταν με τη σωστή χρήση της γλώσσας, αλλά τώρα έχει αναγνωριστεί η σημασία να ενσωματώνονται στα

εκπαιδευτικά προγράμματα πιο ευρείς όψεις της επικοινωνιακής ικανότητας όπως οι πολιτισμικοί κανόνες της χώρας υποδοχής και η ιστορία της (Kim & Gudykunst, 1988: 169).

1.11 Γλωσσική πολιτική και παγκοσμιοποίηση

Στην μελέτη του για τη λογική των υπάρχουσών γλωσσικών πολιτικών, ο De Swann (2001, αναφέρεται στο: Myers-Scotton, 2006) βασίζει την ανάλυσή του στην ιδέα των γλωσσικών ομάδων σε ανταγωνισμό σε ένα παγκόσμιο επίπεδο. Θεωρεί ότι οι γλώσσες ανταγωνίζονται σε *τρία ιεραρχικά επίπεδα*: βασικό, μεσαίο και περιφερειακό. Οι γλώσσες που αποκαλεί *υπερκεντρικές (supercentral)* είναι στο βασικό, οι *κεντρικές* στο κεντρικό και άλλες στο *περιφερειακό* επίπεδο. Η τοποθέτηση των γλωσσών σε αυτά τα επίπεδα δείχνει ότι οι γλώσσες δεν είναι απλά σε ανταγωνισμό, είναι σε άνισο ανταγωνισμό, γιατί, σύμφωνα με τον De Swann, η γλωσσική μάθηση συμβαίνει κυρίως προς τα πάνω, οι άνθρωποι προτιμούν να μαθαίνουν μια γλώσσα που είναι σε ανώτερο επίπεδο στην ιεραρχία (Myers-Scotton, 2006: 371).

Σήμερα, υπάρχουν τέσσερις βασικές κοινωνικο-πολιτικές εξελίξεις που πρέπει να ληφθούν υπόψη από αυτούς που σχεδιάζουν τη γλωσσική πολιτική: (1) η εισροή των μεταναστών, (2) το πρόβλημα της επιλογής γλώσσας για παροχή εκπαίδευσης στους μετανάστες, (3) ο αυξανόμενος ρόλος της αγγλικής ως *lingua franca* και η επίδραση αυτού του γεγονότος στην χρήση των άλλων γλωσσών και (4) η ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα προβλήματα της χρήσης των γλωσσών των μελών της στις διεργασίες (Myers-Scotton, 2006: 376).

Τα γλωσσικά δικαιώματα είναι ένα θέμα που αφορά ειδικά τους μετανάστες και πολλοί υποστηρίζουν ότι είναι μέρος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι τα γλωσσικά δικαιώματα είναι εξίσου σημαντικά με οποιαδήποτε άλλα “βασικά” δικαιώματα (Skutnabb-Kangas, 2000 αναφέρεται στο: Myers-Scotton, 2006: 376).

O Lo Bianco (2003), όπως αναφέρει η Myers-Scotton (2006), τονίζει την ανάγκη να αναγνωρίσουμε ότι η γλωσσική πολιτική είναι επίσης πολιτική. Και η πολιτική αφορά τη διάθεση των λιγοστών πόρων ενός έθνους. Στη γλωσσική πολιτική, όπως και στην

πολιτική, πρέπει να αναρωτηθούμε ποιος επωφελείται από ένα δεδομένο διακανονισμό (Myers-Scotton, 2006: 379). Πρέπει να βρούμε περισσότερους τρόπους να δείξουμε σεβασμό σε όλες τις γλώσσες και τους ομιλητές τους και να τους δώσουμε πρόσβαση σε ό,τι θα βελτιώσει τη ζωή τους (Myers-Scotton, 2006: 414).

Η ικανότητα στη δεύτερη γλώσσα είναι ένα βασικό όργανο για να προωθήσουν οι μετανάστες την κοινωνική τους δύναμη και να μην απομονωθούν. “Ένα άτομο μιλάει όχι μόνο για να γίνει κατανοητό, αλλά και πιστευτό, σεβαστό και διακεκριμένο. Η πρόσβαση στη γλώσσα υποδοχής ισοδυναμεί με πρόσβαση στα δικαιώματα που απολαμβάνουν οι φυσικοί ομιλητές” (Kim & Gudykunst, 1988: 167).

Η γλώσσα συνήθως αποτελεί σύμβολο ομαδικής-εθνοτικής ταυτότητας και ο εθνικός-κρατικός μηχανισμός που επιχειρεί την ενοποίηση, φοβάται την ποικιλία ή διαφορετικότητα των ταυτοτήτων. Με αυτό τον τρόπο επιχειρείται η γλωσσική υποταγή ως μέσο για την πολιτική υποταγή (Τσιτσιπής, 2001). Αν, όμως, η κοινωνία υποδοχής στοχεύει στο να διατηρήσει την πολιτισμική της συνοχή και ακεραιότητα, την συμφέρει να παρέχει ευκαιρίες στους μετανάστες να συμμετέχουν στις επικοινωνιακές της διαδικασίες. Η κοινωνία υποδοχής πρέπει να διευκολύνει την προσαρμογή των ξένων. Μέσα από την αποδοχή τους, οι ντόπιοι μπορούν να εκφράσουν την υποστήριξη τους προς τους μετανάστες και να τους δώσουν κίνητρα να αποκτήσουν επικοινωνιακή ικανότητα. Καθώς θα συναντούν άτομα από διαφορετικές κουλτούρες, οι ντόπιοι θα αναπτύξουν κι αυτοί τη δική τους ικανότητα επικοινωνίας, μόνο που τώρα θα είναι διαπολιτισμική, και θα διευρύνουν την κατανόησή τους για διαφορετικά πολιτισμικά μοτίβα (Kim & Gudykunst, 1988: 168).

1.12 Το ήθος της επικοινωνίας

Η γλώσσα -είτε με τη μορφή της μονογλωσσίας είτε με τη μορφή της πολυγλωσσίας- ορίζει ένα ενδιάμεσο επίπεδο λειτουργίας (ή δυσλειτουργίας) των ανθρώπινων κοινοτήτων. Πέρα από αυτό το επίπεδο υπάρχει το επίπεδο της κατανόησης και της συνεννόησης. Και “αυτό το επίπεδο, το επίπεδο των ιδεών και των πρακτικών στις οποίες συμπεριλαμβάνονται και οι πρακτικές γλωσσικής πολιτικής που αυτές παράγουν”, είναι, σύμφωνα με το Χριστίδη (1999), το πιο σημαντικό. “Οι ιδέες είναι

εκείνες που ενώνουν ή διαχωρίζουν και όχι η γλώσσα, είτε στη μονόγλωσση είτε στην πολύγλωσση πρακτική της, και αυτό καταγράφεται στην έννοια του ήθους της επικοινωνίας” (Χριστίδης, 1999). Το πώς οι προσωπικές και ομαδικές απόψεις, στάσεις και ο ψυχολογικός ή γνωστικός προσανατολισμός επηρεάζουν τις αποφάσεις που οι ομιλητές οι ακόμα και τα κράτη παίρνουν για να γίνουν ή να παραμείνουν δίγλωσσοι, λέγεται ήθος (ethos). Ο όρος ethos (από την αντίστοιχη ελληνική λέξη) χρησιμοποιείται ως γενικός όρος για να δηλώσει και τις στάσεις (attitudes) απέναντι στις γλώσσες και τις γλωσσικές ιδεολογίες (language ideologies). “Η γλώσσα ως ταυτότητα” μπορεί να είναι η πιο προφανής ένδειξη του ήθους (ethos) μιας ομάδας (Myers-Scotton, 2006: 111).

Ο Χριστίδης (1999) υποστηρίζει ότι “ο εθνικός λόγος για τη γλώσσα ορίζεται από τα βασικά συστατικά του έθνους και της εθνικής ιδεολογίας: την πολιτισμική και γλωσσική ομοιογένεια. Αυτή ακριβώς η έννοια της ομοιογένειας είναι εκείνη που ορίζει το ήθος της επικοινωνίας στα πλαίσια του έθνους-κράτους. Και η κοινωνικο-ιστορική βάση του αιτήματος της ομοιογένειας θα πρέπει να αναζητηθεί στη Βιομηχανική Επανάσταση, που απαιτούσε τη δημιουργία ενός ομοιογενούς πολιτισμικού πλαισίου έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η κοινωνική κινητικότητα και ο μεγαλύτερος δυνατός βαθμός επικοινωνίας. Έτσι προέκυψε η ανάγκη για τη δημιουργία standard, τυποποιημένων εθνικών γλωσσών, που αντικατέστησαν τα παλαιότερα πολύγλωσσα-πολυπολιτισμικά μωσαϊκά του ευρωπαϊκού χώρου” (Χριστίδης, 1999).

Μέσα στη νέα αυτή πραγματικότητα η πολυμορφία αντιπροσωπεύει μια πρόκληση, θετική όσο και αρνητική. “Αρνητική, γιατί η πολυμορφία μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο στη διαδικασία της νεο-φιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης και στη νέα καταναλωτική ομοιογένεια που προωθείται. Θετική, γιατί η πολυμορφία, αν αντιμετωπιστεί κατάλληλα, μπορεί να ενταχθεί -ως εμπόρευμα- στον χώρο της αγοράς και να διευκολύνει τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης. Η πολυμορφία αντιμετωπίζεται, επομένως, ως ένα πρόβλημα που αναζητεί τη διαχειριστική λογική του - the management of diversity” (Χριστίδης, 1999).

Όπως χαρακτηριστικά λέει ο Χριστίδης (1999), “μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι το ήθος της επικοινωνίας που παράγεται στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης ελεύθερης αγοράς στη νεοφιλελεύθερη μορφή της -και οι γλωσσικές πολιτικές που το στηρίζουν- αντιστοιχεί σε ένα ρηχό κοσμοπολιτισμό, τα περιεχόμενα του οποίου καθορίζονται από τη λογική της αγοράς: ενίσχυση της ανισότητας και προώθηση μιας συρρικνωμένης καθολικότητας ή ομοιογένειας. Η στάση απέναντι στην πολυμορφία -γλωσσική και πολιτισμική- καθορίζεται από αυτή τη συνολική στρατηγική. Αν ο εθνικός -ή και εθνικιστικός- λόγος για τη γλώσσα καθορίζεται από μια συρρικνωτική προσέγγιση του γλωσσικού φαινομένου μέσω της ταύτισης των γλωσσικών περιεχομένων με την “ψυχή” του έθνους και τις αξίες του, ο υπερεθνικός λόγος για τη γλώσσα, όπως διαμορφώνεται στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας της ελεύθερης αγοράς, συρρικνώνει τη γλώσσα τόσο ως περιεχόμενο όσο και ως επικοινωνιακό εργαλείο μέσω μιας ρηχής και καθαρά εργαλειακής αντίληψης για τη γλωσσική και πολιτισμική επαφή” (Χριστίδης, 1999).

1.13 Ταυτότητα

Η ταυτότητα είναι ένας όρος δύσκολο να οριστεί. Μια προσπάθεια απόδοσης του όρου είναι ότι η ταυτότητα δομείται βασιζόμενη στην αναγνώριση κάποιας κοινής προέλευσης ή κοινών χαρακτηριστικών με ένα άλλο άτομο ή ομάδα, ή με ένα ιδανικό (Hall, 1996: 2). Οι ταυτότητες δεν είναι ποτέ κάτι ομοιόμορφο, και στη σημερινή εποχή, είναι όλο και περισσότερο κάτι πολλαπλό και διαρκώς σε διαδικασία αλλαγής και μεταμόρφωσης. Οι ταυτότητες δομούνται μέσα από τη διαφορετικότητα. Μόνο σε σχέση με το “άλλο” μπορεί να δομηθεί η “ταυτότητα”. Οι ταυτότητες λειτουργούν ως σημεία ταυτοποίησης και προσκόλλησης μόνο εξαιτίας της ικανότητάς τους να αφήνουν απέξω, να αποκλείουν (Hall, 1996: 4). Αν το μοντέρνο “πρόβλημα της ταυτότητας” ήταν πώς να κατασκευαστεί μια ταυτότητα και να κρατηθεί σταθερή, το μετα-μοντέρνο “πρόβλημα της ταυτότητας” είναι πώς να αποφευχθεί η παγίωση και να κρατηθούν οι επιλογές ανοιχτές (Bauman, 1996: 18). Κάποιος σκέφτεται για την ταυτότητα όταν δεν είναι σίγουρος πού ανήκει, δεν είναι σίγουρος πώς να τοποθετηθεί

ανάμεσα στην προφανή ποικιλία δομών συμπεριφοράς και πώς να βεβαιωθεί ότι οι γύρω του θα δεχθούν αυτή την τοποθέτηση ως σωστή, έτσι ώστε και οι δύο πλευρές να ξέρουν πώς να συμπεριφερθούν (Bauman, 1996: 19).

Η μελέτη της ταυτότητας, σύμφωνα με τον Hall (1990), βασίζεται σε δύο μοντέλα. Το πρώτο θεωρεί ότι υπάρχει κάποιο ενδογενές και βασικό περιεχόμενο σε οποιαδήποτε ταυτότητα που ορίζεται είτε από κοινή προέλευση είτε από μια κοινή δομή εμπειριών ή και από τα δύο αυτά. Η ταυτότητα θεωρείται κάτι ολικό και ξεχωριστό (Grossberg, 1996: 89). Το δεύτερο μοντέλο τονίζει ότι η ύπαρξη τέτοιων ξεχωριστών ταυτοτήτων είναι αδύνατη. Οι ταυτότητες είναι πάντα σχετικές, ανολοκλήρωτες και σε εξέλιξη. Βασίζονται πάντα στη διαφοροποίηση, στην άρνηση κάτι άλλου (Grossberg, 1996: 89).

Η ταυτότητα, σύμφωνα με τον Cohen (Cohen, 2000: 13), προϋποθέτει την παρουσία του ορίου (boundary), την γνώση του ορίου από αυτούς που ορίζονται από αυτό, την ικανότητα να διατηρούν τα άτομα την κουλτούρα και την άποψή τους για τον κόσμο, ακόμα και όταν αλληλεπιδρούν με άλλους και φαίνεται ότι έχουν απορροφηθεί από την κυρίαρχη κουλτούρα (Cohen, 2000: 13). Όπου υπάρχουν όρια υπάρχουν κέντρα και περιφέρειες και το να είσαι στην περιφέρεια διαμορφώνει το αίσθημα της ταυτότητας και τον τρόπο σκέψης των ατόμων (Fernandez, 2000: 117). Το φαινόμενο αντίθεσης κέντρου/περιφέρειας πάντα υπήρχε στην ανθρώπινη εμπειρία (Fernandez, 2000: 118). Τα όρια και τα σύνορα είναι μέχρι ένα σημείο φυσικά ή γεωγραφικά, αλλά είναι κυρίως νοητικά (Fernandez, 2000: 120).

Στην εποχή μας, με την απώλεια της παράδοσης σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο, η ταυτότητα γίνεται, σε ένα μετα-μοντέρνο επίπεδο, σύμφωνα με τον Giddens (1991 αναφέρεται στο: Edwards, 1997) “προϊόν σκέψης”. Το ποιοι είμαστε γίνεται κάτι που το αντιμετωπίζουμε ως ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί και όχι ως δεδομένο σε μια τάξη πραγμάτων (Edwards, 1997: 42). Η ταυτότητα σχηματίζεται και ανασχηματίζεται από συνεχείς επιθυμίες που εκφράζονται στις επιλογές του τρόπου ζωής, που συμπεριλαμβάνουν το τι, που και πώς μαθαίνουμε (Edwards, 1997: 43). Η αναγνώριση των διαφορών *ανάμεσα* στις κοινότητες, ή στις ομαδικές ταυτότητες, και στα άτομα που είναι μέλη τέτοιων κοινοτήτων, πρέπει να αλλάξει σε αναγνώριση των διαφορών *μέσα*

στα άτομα, ή των τρόπων με τους οποίους η συνείδηση δεν συμπίπτει με την ταυτότητα. Ο καθένας μας είναι μέλος πολλών μεταβαλλόμενων κοινοτήτων, η κάθε μια από τις οποίες δομεί για κάθε ένα από τα μέλη της, πολλαπλές κοινωνικές ταυτότητες (Bennett, 1998: 5).

1.13.1 Κοινωνική ταυτότητα

Ο Parsons (1951) θεωρεί ότι η κοινωνική πράξη αποτελείται από τέσσερα μέρη, που είναι παράλληλα τέσσερα συστήματα: το σύστημα της κουλτούρας, το κοινωνικό σύστημα, και τα ψυχολογικά και βιολογικά συστήματα των ατόμων. Πολύ σημαντική στο όλο σύστημα είναι η απόδοση “ανταμοιβών”: τα άτομα αξιολογούνται με βάση το σύστημα αξιών που επικρατεί στις δυτικές κοινωνίες (Billington, Strawbridge, Greensides, & Fitzsimons, 1991: 6).

Η *κοινωνική ταυτότητα* είναι μια έννοια που χρησιμοποιείται για να ερμηνεύσει την επικοινωνιακή συμπεριφορά των ατόμων στο περιβάλλον υποδοχής και ορίζεται ως “το τμήμα της εικόνας του ατόμου για τον εαυτό του η οποία προέρχεται από την γνώση του συναισθήματος του ανήκειν σε μια κοινωνική ομάδα μαζί με την αξία που δίνεται σε αυτό το συναίσθημα” (Kim & Gudykunst, 1988: 21).

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, “τα άτομα αναζητούν θετικές κοινωνικές ταυτότητες στις διαπολιτισμικές συναλλαγές, και οι επικοινωνιακές συμπεριφορές τους επηρεάζονται από το κύρος των ομάδων που ανήκουν αυτοί που αλληλεπιδρούν και την “απειλή” που παρουσιάζει το αίσθημα του ανήκειν στην ομάδα για την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου” (Kim & Gudykunst, 1988: 21). Η γλωσσική συμπεριφορά έχει μελετηθεί πολύ σε σχέση με τον σημαντικό δεσμό της με την κοινωνική ταυτότητα. Η ικανότητα των ατόμων στη δεύτερη γλώσσα, μαζί με άλλους παράγοντες, σε διεθνικές αλληλεπιδράσεις, σχετίζεται αρνητικά με την ισχύ της ταύτισής τους με την δική τους εθνοτική ομάδα. Οι μετανάστες που έχουν μια πιο αδύναμη σχέση με την κουλτούρα της χώρας προέλευσής τους είναι πιθανό να αναπτύξουν μεγαλύτερη ικανότητα στη γλώσσα της χώρας υποδοχής. Επανελημμένα η έρευνα για την εθνογλωσσική ζωτικότητα (ethnolinguistic vitality) έχει δείξει ότι η αντίληψη για τη δύναμη της γλώσσας της εθνοτικής ομάδας επηρεάζει το βαθμό στον

οποίο τα μέλη της θα τονίσουν την εθνοτική τους ταυτότητα σε διαπολιτισμικές συναντήσεις (Kim & Gudykunst, 1988: 22).

Ενώ οι ανθρωπολογικές μελέτες παρατήρησαν αλλαγές στην κουλτούρα της ομάδας, οι κοινωνιολογικές μελέτες ασχολήθηκαν με θέματα κοινωνικής διαστρωμάτωσης που βασίζονται στην άνιση διανομή πηγών, δύναμης και κύρους. Πολλές κοινωνιολογικές μελέτες έχουν επίσης εξετάσει τις σχέσεις μειονότητας –πλειονότητας και τα μοτίβα με τα οποία οι μειονοτικές ομάδες ενσωματώνονται στην πολιτική, κοινωνική και οικονομική δομή της κοινωνίας υποδοχής (Kim & Gudykunst, 1988: 15). Ο Blalock (1982, αναφέρεται στο: Kim & Gudykunst, 1988: 15) παρουσίασε μια θεωρία της εθνότητας και των εθνοτικών σχέσεων επικεντρώνοντας στις ταξικές εντάσεις, ανισότητες, τον ανταγωνισμό και τις διακρίσεις. Επίσης συνδύασε παράγοντες που σχετίζονται με τις στάσεις.

Σύμφωνα με την θεωρία της Peirce (1995, αναφέρεται στο: Ellis, 1997: 42), τα άτομα έχουν κοινωνικές ταυτότητες που μπορούν να γίνουν κατανοητές μόνο μέσα από τις σχέσεις δύναμης που διαμορφώνουν τις κοινωνικές δομές. Η κοινωνική θεωρία της Peirce αντιμετωπίζει τη μάθηση της δεύτερης γλώσσας ως “αγώνα” και “επένδυση”. Αυτοί που καταφέρνουν να μάθουν αγωνίζονται να δημιουργήσουν μια ταυτότητα που τους επιτρέπει να επιβάλουν το δικαίωμα να ακουστούν και αυτό απαιτεί να επενδύσουν σε αυτή την προσπάθεια, αναμένοντας αύξηση του “πολιτισμικού κεφαλαίου” τους, δηλαδή πρόσβαση σε γνώση ή ό,τι θα τους επιτρέψει να λειτουργήσουν με επιτυχία σε κοινωνικά περικείμενα .

1.13.2 Εθνική ταυτότητα

Σύμφωνα με τους Phinney & Alipuria (1996: 142, αναφέρονται στο: Park, 2007: 54), η εθνική ταυτότητα μπορεί να οριστεί ως «τα αισθήματα του ανήκειν σε μια εθνότητα, η περηφάνια και οι θετικές στάσεις απέναντι στην ομάδα», μέσα από τα οποία οι άνθρωποι ταυτίζονται ως μέλη της εθνικής ομάδας. Η γλώσσα θεωρείται ένα από τα πιο σημαντικά συστατικά της εθνικής ταυτότητας γιατί διευκολύνει τις κοινωνικές

αλληλεπιδράσεις και αντιπροσωπεύει τους ανθρώπους που επικοινωνούν με τη γλώσσα. Επειδή η ταυτότητα δομείται μέσα από γλωσσικές διαπραγματεύσεις, η γλώσσα και η εθνότητα αλληλοεπηρεάζονται και χρησιμοποιούνται σε όρους όπως εθνο-γλωσσική ταυτότητα (ethnolinguistic identity) (Park, 2007: 54).

Οι μειονότητες είναι κυρίως θρησκευτικές, γλωσσικές ή εθνοτικές. Πολλές φορές ο όρος εθνότητα ταυτίζεται με τον όρο μειονότητα. Για τον όρο εθνότητα επικρατούν δύο ορισμοί. Ο πρώτος περιλαμβάνει κάθε ομάδα ανθρώπων που έχουν κοινή μητρική γλώσσα. Ο δεύτερος είναι περισσότερο ευρύς και περιλαμβάνει την “ομάδα της οποίας τα μέλη συνδέονται μεταξύ τους με ένα σύνολο κοινών χαρακτηριστικών, ανθρωπολογικών, γλωσσικών, πολιτικοϊστορικών, κ.ά., των οποίων ο συνδυασμός συνιστά ένα ιδιαίτερο σύστημα, μια δομή, που είναι κυρίως πολιτισμική, με άλλα λόγια συνιστά μια κουλτούρα” (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002: 120).

Όπως αναφέρει ο Baker (1996), όταν μια γλωσσική μειονότητα προτιμά να μην αφομοιωθεί πολιτιστικά και να διατηρήσει την πολιτιστική της ταυτότητα, τα όρια μεταξύ της μειονότητας και της πλειονότητας είναι σημαντικά για την εθνική ταυτότητα. Αυτά τα όρια θα βοηθήσουν στη διατήρηση της ταυτότητας και στη ζωτικότητα της μειονοτικής γλώσσας (Baker, 1996: 367). Το όριο δημιουργεί μια αίσθηση ομοιογένειας μέσα στην ομάδα και πολιτισμικών διαφορών με άλλες ομάδες και έχει σημαντικές επιπτώσεις στην κοινωνική ζωή ευρύτερων κοινοτήτων (Barth, 2000: 30). Μέσα στο ίδιο κράτος, υπάρχει το “εμείς” σε αντίθεση με το “αυτοί” ή οι “άλλοι”. Οι Gal & Irvine (2000: 77, αναφέρονται στο: Myers-Scotton, 2006: 109) μιλώντας για τις γλωσσικές ιδεολογίες τονίζουν ότι πρέπει να στραφεί η προσοχή από τις γλώσσες ως ιδιότητες κοινωνιών στις γλώσσες ως όρια μεταξύ κοινωνιών.

Η δημιουργία ορίων και εθνικής ταυτότητας προϋποθέτει ορισμένα κριτήρια (Allardt, 1979, Allardt & Starck, 1981, αναφέρονται στο: Myers-Scotton, 2006: 109):

1. Αυτοκατηγοριοποίηση ως ξεχωριστή εθνοτική ομάδα.
2. Κοινή καταγωγή και προέλευση, πραγματική ή επινοημένη.
3. Συγκεκριμένα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, εκ των οποίων η γλώσσα είναι το σημαντικότερο.

4. Ισχυρές δομές κοινωνικής οργάνωσης για αλληλεπίδραση μέσα στην ομάδα και χωριστά με τους “άλλους”.

Κάποια μέλη της εθνοτικής ομάδας μπορεί να πληρούν και τα τέσσερα κριτήρια, αλλά κάθε μέλος πρέπει να πληρεί τουλάχιστον ένα από τα τέσσερα. Τα κριτήρια αυτά τονίζουν τη διαφορά μεταξύ *αυτοκατηγοριοποίησης* και *κατηγοριοποίησης* από τους άλλους, και ειδικά από την κυρίαρχη ομάδα. Σύμφωνα με τον Barth (1966), τέτοιες κατηγοριοποιήσεις βασικά ορίζουν την εθνοτική ομάδα. “Η ύπαρξη μιας εθνοτικής ομάδας πάντα προϋποθέτει κατηγοριοποίηση, είτε αυτοκατηγοριοποίηση είτε κατηγοριοποίηση από τους άλλους” (Allardt, 1979: 30 αναφέρεται στο: Baker, 1996). Τέτοιες κατηγοριοποιήσεις σπάνια είναι σταθερές και αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου.

Οτιδήποτε διαφοροποιεί μια ομάδα από μια άλλη αποτελεί την ταυτότητα της ομάδας. Παρόλο που δεν υπάρχουν συγκεκριμένα κριτήρια, μια ομάδα θεωρείται ότι έχει συγκεκριμένη εθνική ταυτότητα όταν είναι αρκετά ξεχωριστή από άλλες ομάδες. Για πολύ καιρό αρκετοί θεωρούσαν ότι “οι εθνοτικές ομάδες που βρίσκουμε στις σύγχρονες κοινωνίες ήταν στα πρόθυρα εξαφάνισης, επειδή αναμενόταν να εγκαταλείψουν τον τρόπο ζωής τους, την κουλτούρα, τη γλώσσα και την ταυτότητά τους. Αυτή η άποψη έχει αλλάξει. Παρότι οι εθνοτικές ομάδες παλιότερα αντιμετωπιζόνταν ως απομεινάρια του παρελθόντος, μπορεί στην ουσία να αποτελούν *μορφές* της κοινωνικής ζωής που είναι ικανές να ανανεωθούν και να αλλάξουν. Ένας νέος όρος αντικατοπτρίζει αυτή τη νέα κοινωνική πραγματικότητα: εθνότητα (*ethnicity*)” (Appel & Muysken, 1987: 12).

Υπάρχουν πολλοί μελετητές που ασχολήθηκαν με το θέμα από κοινωνιογλωσσολογική σκοπιά, οι κυριότεροι από τους οποίους, σύμφωνα με τους Appel & Muysken (1987) είναι ο Fishman και ο Ross. Σύμφωνα με τον Fishman, πρέπει να λαμβάνουμε τρεις διαστάσεις υπόψη για το συγκεκριμένο θέμα. Η πιο σημαντική είναι η *πατρότητα* (*paternity*): η εθνότητα είναι κάτι που κληρονομείται από τους γονείς στα παιδιά και που με τη σειρά τους θα κληρονομήσουν κι αυτά στα παιδιά τους και ου το καθεξής, και έτσι υπάρχει το αίσθημα της συνέχειας. Η δεύτερη διάσταση είναι αυτή της *κληρονομιάς* (*patrimony*), δηλαδή η κληρονομιά του συνόλου – συμπεριφορές και

απόψεις: τρόπος διαπαιδαγώγησης, μουσική, ρούχα, σεξουαλική συμπεριφορά κ.λπ., που κληρονομούνται από τις προηγούμενες γενιές. Η *φαινομενολογία* (*phenomenology*) είναι η τρίτη διάσταση και σχετίζεται με τις στάσεις των ατόμων ως προς τη συμμετοχή τους στην εθνοτική τους ομάδα (Appel & Muysken, 1987:12).

Μια άλλη προσέγγιση ακολουθήθηκε από τον Ross (1979), που ξεχωρίζει δύο σχολές που αφορούν την εθνότητα. Η μια είναι η *αντικειμενική* (*objectivist*), που ισχυρίζεται ότι η εθνότητα ορίζεται από συγκεκριμένους πολιτισμικούς θεσμούς και μοτίβα: μια ξεχωριστή γλώσσα, ξεχωριστό φαγητό, ντύσιμο, κ.λπ. και η δεύτερη είναι η *υποκειμενική* (*subjectivist*), όπου η εθνότητα αντικατοπτρίζει ένα κοινό αίσθημα του “εμείς”, σε αντίθεση με το “αυτοί”, ενώ τα μέλη της μπορεί να διαφέρουν σημαντικά στο ντύσιμο, τη θρησκεία ή ακόμα και τη γλώσσα. Αυτή η προσέγγιση έρχεται σε αντίθεση με τη θέση του Fishman (1977 αναφέρεται στο: Appel & Muysken, 1987:13), που βλέπει την γλώσσα ως το βασικό σύμβολο της εθνότητας. Η σπουδαιότητά της ενισχύεται και από το γεγονός ότι χρησιμοποιείται για να διαπραγματευτούν τα άτομα άλλες εθνοτικές εμπειρίες.

Η *εθνική ταυτότητα*, λοιπόν, όπως λέει ο Baker (1996), “δημιουργείται έξωθεν ή έσωθεν. Η αυτοκατηγοριοποίηση μπορεί να δημιουργηθεί προωθώντας εθνοτικούς κοινωνικούς θεσμούς (π.χ. μέσα μαζικής ενημέρωσης, θρησκευτικές ομάδες και πολιτιστικά δρώμενα στην μειονοτική γλώσσα). Η απαίτηση για αναγνώριση της μειονοτικής γλώσσας και αύξηση του κύρους της μπορεί επίσης να βοηθά την αυτοκατηγοριοποίηση. Αυτό εγείρει το ερώτημα του πώς μπορεί να πραγματοποιηθεί η εθνική ταυτότητα και τα γλωσσικά δικαιώματα: με τη χρήση πειθούς ή βίας;” (Baker, 1996: 368)

Η έννοια της εθνικής ταυτότητας, η οποία έτσι και αλλιώς είναι πολυδιάστατη, περιπλέκεται ακόμα περισσότερο, αν λάβει κανείς υπόψη του ότι η κοινωνική διγλωσσία αυξάνει με ταχύτατους ρυθμούς. Παρατηρείται αύξηση της γλωσσικής και πολιτιστικής ομοιομορφίας σε πολλές χώρες της Ευρώπης λόγω των συνεχόμενων μεταναστευτικών κυμάτων. Εκτιμάται ότι στις πρώτες δεκαετίες του 21^{ου} αιώνα το ένα τρίτο του αστικού πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ηλικίας κάτω των τριάντα πέντε ετών, θα απαρτίζεται από εθνικές μειονότητες (Χαραλαμπίκης, 2003: 139).

Διαμορφώνονται έτσι δύο αντίρροπες δυνάμεις, η πολιτιστική και πολιτισμική, όπως και η ομογενοποίηση έναντι της διαφοροποίησης. Οι εντάσεις και συγκρούσεις ανάμεσα στην πλειονότητα και τις μειονότητες προβλέπονται να ενισχύονται αντί να μειώνονται. Όπως παρατηρεί η S. Romaine (2003:531, αναφέρεται στο: Χαραλαμπίδης, 2003: 139) «υπάρχει σύγκρουση αξιών, η οποία είναι σύμφυτη με τον αγώνα ανάμεσα στο παγκόσμιο και το τοπικό, ανάμεσα στην ομοιομορφία και τη διαφορετικότητα». Η C. Kramsch (2000: 77 αναφέρεται στο: Χαραλαμπίδης, 2003: 139), τονίζει ότι «η απειλή της Βαβέλ δεν είναι το θρυμμάτισμα των αμοιβαία ακατάληπτων γλωσσών, αλλά το μονοπώλιο μιας γλώσσας σε βάρος των άλλων». Τα γλωσσικά δικαιώματα αποτελούν μέρος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η παραβίασή τους οδηγεί σε συρρίκνωση και αφανισμό πολλές μικρές γλώσσες, όπως και τους πολιτισμούς που εκφράζουν.

Η ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίου και εμπορικών αγαθών θεωρείται σήμερα ως μια από τις πηγές δυναμισμού μιας παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, ενώ ταυτόχρονα διατηρούνται τα εθνικά συστήματα για τον έλεγχο της μετανάστευσης (Sassen, 1998: 6). Η μετανάστευση και η εθνική ταυτότητα σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση της οικονομικής δραστηριότητας, της πολιτιστικής δραστηριότητας και της δημιουργίας της ταυτότητας (Sassen, 1998: 31). Η διαπολιτισμική ταυτότητα αναφέρεται στην πολύπλοκη διαδικασία της ερμηνευτικής διαδικασίας μέσα σε έναν ξένο και πως βλέπει τον εαυτό του σε σχέση με μια πολιτισμική ομάδα. Καθώς γίνονται οι αλλαγές προσαρμογής, η πολιτισμική ταυτότητα του ξένου γίνεται πιο ευέλικτη και αρχίζει να αποκτά μια πιο ρευστή διαπολιτισμική ταυτότητα (Kim & Gudykunst, 1988: 69).

Ο στόχος δεν είναι, πλέον, ούτε η διαφορετικότητα ούτε η ταυτότητα, αλλά “μια προσπάθεια αναδόμησης, με βάση τη μεγαλύτερη απελευθέρωση της διαφορετικότητας, καινούριων μορφών αλληλεγγύης μεταξύ των ανθρώπων” (Egleton, 1998: 52).

1.14 Γλώσσα και ταυτότητα

Όπως το άτομο μπορεί να παραμένει το ίδιο, ενώ συμπεριφέρεται διαφορετικά κατά τη διάρκεια της ζωής του, με τον ίδιο τρόπο η γλώσσα και ο πολιτισμός εξελίσσονται

διαρκώς, διατηρώντας ένα σταθερό πυρήνα, ο οποίος εγγυάται την ισόρροπη σύνδεση του παρελθόντος με το μέλλον. Η *ταυτότητα* (identity) είναι εξίσου ευμετάβλητη έννοια, αφού βασίζεται στη γλώσσα και υπάρχει στενή σχέση γλώσσας και ταυτότητας. Η γλώσσα εκφράζει με πολλούς τρόπους την ατομική και κοινωνική ταυτότητα (Χαραλαμπίκης, 2003: 137). Διακρίνονται τα ακόλουθα είδη ταυτοτήτων:

1. *Φυσική*: Η σχέση ανάμεσα στη γλώσσα και την ηλικία, το φύλο, την ποιότητα φωνής κλπ.
2. *Ψυχολογική*: Η σχέση ανάμεσα στη γλώσσα και την προσωπικότητα.
3. *Γεωγραφική*: Τόπος καταγωγής του ομιλητή.
4. *Εθνική και εθνοτική*: Γλώσσα, εθνικότητα, εθνότητα και εθνισμός.
5. *Κοινωνική*: Γλώσσα και κοινωνική διαστρωμάτωση (Χαραλαμπίκης, 2003: 137).
6. *Συγκειμενική*: Ποικιλίες του γραπτού και προφορικού λόγου, οι οποίες καθορίζονται από την επικοινωνιακή περίσταση.
7. *Υφολογική*: Ο ιδιαίτερος τρόπος χρήσης της γλώσσας (Χαραλαμπίκης, 2003: 138).

Η γλώσσα αποτελεί τον ισχυρότερο δεσμό που ενώνει τα μέλη μιας κοινότητας, γιατί παίζει τον κυριότερο ρόλο στη δημιουργία των περίπλοκων δεσμών που συγκροτούν την κοινή ταυτότητα (Φραγκουδάκη, 1987: 77). Ο Wittgenstein (αναφέρεται στο: Billington, Strawbridge, Greensides & Fitzsimons, 1991: 37) υποστηρίζει ότι “τα όρια της γλώσσας μου είναι τα όρια του κόσμου μου” και υποστήριξε την άποψη της κοινωνικής πραγματικότητας ως μια σειρά από “γλωσσικά παιχνίδια” (language games) με συγκεκριμένους κανόνες. Υπάρχει ένα πρόσθετο στοιχείο, το οποίο επιβεβαιώνει τους δεσμούς που ενώνουν τη γλώσσα με την ταυτότητα: το άτομο από τη στιγμή της γέννησής του εμπλέκεται σε διαλογικούς ιστούς (webs of interlocution), οι οποίοι το βοηθούν να αποκτήσει αυτοσυνείδηση. Η δυναμική της γλωσσικής κατάκτησης έγκειται στο ότι οι περιοριστικοί γραμματικοί κανόνες δεν εμποδίζουν το άτομο να εκφράσει τις σκέψεις και τα συναισθήματά του, με ασύλληπτες για τον ανθρώπινο νου συνδυαστικές δυνατότητες. Κατά τον ίδιο τρόπο η *κοινωνικοποίηση* (socialization) και ο *εκπολιτισμός* (acculturation) δεν καθορίζουν την ιστορία της ζωής του ατόμου και δεν επηρεάζουν την ικανότητά του να αναλαμβάνει ποικίλες δραστηριότητες και να

σχηματίζει νέες προτάσεις κατά τη γλωσσική επικοινωνία. Σύμφωνα με τον D. Spence (1987:134, αναφέρεται στο: Χαραλαμπίδης, 2003: 138) “η γλώσσα προσφέρει ένα μηχανισμό για να θέτω τον εαυτό μου στον κόσμο, και για να κάνω τον κόσμο μέρος του εαυτού μου. Η γλώσσα πιθανότατα καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο καταγράφεται και ανακαλείται αργότερα η εμπειρία”. Πολλοί ερευνητές πιστεύουν ότι η έννοια της γλώσσας αποτελεί απαραίτητο συμπλήρωμα τόσο της συλλογικής όσο και της εθνικής ταυτότητας. Η σχέση της γλώσσας με την εθνική ταυτότητα έχει αποδειχθεί σε διάφορες μελέτες (Appel & Muysken, 1987: 13).

Η γλώσσα αποτελεί ένα βασικό συστατικό της ψυχικής ταυτότητας και έναν τρόπο έκφρασης “των δισταγμών, ταλαντεύσεων και αντιφάσεων της ψυχικής ταυτότητας. Η μετανάστευση αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα κινητοποίησης των ερωτημάτων που συνοδεύουν το θέμα της ταυτότητας, πολλές φορές μάλιστα με δραματικό τρόπο, καθώς κλυδωνίζει μια ψυχική τάξη πραγμάτων, αλλά και φέρνει τον μετανάστη αντιμέτωπο με μια σκληρή υλική πραγματικότητα, που τείνει συχνά να συντονίσει επικίνδυνα εσωτερικούς κραδασμούς και εξωτερικό εχθρικό περιβάλλον” (Αμπατζόγλου, 2001). Η απόκτηση ικανότητας στη γλώσσα της κοινωνίας υποδοχής έχει βαθιές ψυχολογικές και κοινωνιολογικές συνέπειες για τους μετανάστες. Μπορεί να θεωρηθεί ως το πρώτο βήμα προς την απόρριψη της πατρίδας και κατά συνέπεια να υπάρξει αντίσταση, συνειδητή ή ασυνείδητη, από τη μεριά των μεταναστών (Rong & Preissle, 2009: 71). Έτσι μπορούμε να αντιληφθούμε τις ψυχοπαθολογικές εκδηλώσεις των μεταναστών ως “κρίσεις ταυτότητας” που δημιουργούνται από το απότομο πέρασμα από ένα σύστημα αξιών σε ένα άλλο (Αμπατζόγλου, 2001).

Το να ξέρεις να επικοινωνήσεις κατάλληλα και αποτελεσματικά σε μια συγκεκριμένη κοινότητα ομιλητών (κοινωνιογλωσσική ικανότητα), είναι μέρος της “επικοινωνιακής ικανότητας”, ενός όρου που εισήγαγε ο Hymes το 1972. Όμως δεν είναι κάτι απλό και υπάρχουν περίπλοκα ζητήματα που αφορούν τους ρόλους και την ταυτότητα του ομιλητή που μιλάει μια γλώσσα ως δεύτερη (Dufon & Churchill, 2006: 152). Η Ogulnick (1998: 13, αναφέρεται στο: Dufon & Churchill, 2006: 153) θεωρεί ότι “σε κάθε γλωσσική περίπτωση υπάρχει μια περίπλοκη αλληλεπίδραση μεταξύ τάξης, φυλής, κουλτούρας, ηλικίας και εθνότητας, και η γλώσσα του ατόμου αλλάζει διαρκώς σύμφωνα με τις αλλαγές στις σχέσεις σε διαφορετικά περικείμενα”. Ο Siegal (1996,

αναφέρεται στο: Dufon & Churchill, 2006: 153)) αναγνωρίζει ότι η μάθηση της γλώσσας-στόχου περιλαμβάνει πολύ περισσότερα από την απόκτηση μιας γλωσσικής ποικιλίας. Περιλαμβάνει επίσης την κατανόηση της κοινωνικής σημασίας που έχει η χρήση ενός συγκεκριμένου κώδικα: απαιτεί από αυτόν που τον μαθαίνει να διακρίνει τις δομές δύναμης μέσα σε μια κοινωνική ιεραρχία και τις γλωσσικές ποικιλίες που σχετίζονται με αυτές. Μόλις το κατορθώσουν αυτό, τα άτομα μπορούν να προβάλλουν τις ταυτότητές τους “διαλέγοντας ένα κώδικα που ταιριάζει στην (επιθυμητή) ταυτότητα τους σε μια συγκεκριμένη περίπτωση” (Siegal, 1996: 35, αναφέρεται στο: Dufon & Churchill, 2006: 153) . Σε μερικές περιπτώσεις, τα άτομα μπορεί να αντιστέκονται στη συμμόρφωση με τις τοπικές νόρμες, ειδικά όταν αυτό έρχεται σε σύγκρουση με την ταυτότητα που θέλουν να προβάλλουν. Συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες μπορεί να θεωρούν ότι η εθνική τους ταυτότητα απειλείται όταν τα μέλη της αγκαλιάζουν μια δεύτερη γλώσσα με πολύ ενθουσιασμό. Η δεύτερη γλώσσα είναι ένα σύμβολο ενός τρόπου ζωής που είναι διαφορετικός από τη δική τους κουλτούρα και που μπορεί να μην είναι ευπρόσδεκτος από όλους (Myers-Scotton, 2006: 64).

Ο χαρακτήρας της προσαρμογής επηρεάζεται από την εθνογλωσσική ταυτότητα των συνομιλητών. Όπως αναφέρει η Κοιλιάρη, “η εθνογλωσσική ταυτότητα των ομιλητών, δηλαδή ο βαθμός της αίσθησης που έχει ένα άτομο για το πού ανήκει εθνικά και γλωσσικά, προσδιορίζεται από τον βαθμό της αποδοχής της ομάδας που αυτό ανήκει, από τη δυνατότητα που έχει να ανήκει σε διάφορες ομάδες και τα όρια που είναι αποδεκτά μεταξύ των ομάδων. Τα άτομα έχουν όλα τα κίνητρα να διατηρήσουν μια θετική κοινωνική ταυτότητα που πηγάζει από το γεγονός ότι ανήκουν σε μια συγκεκριμένη εθνογλωσσική ομάδα. Όταν έχουν δικαίωμα επιλογής, ταυτίζονται με εκείνη την ομάδα η οποία είναι το πιο πιθανόν να τους αποδώσει την πιο θετική κοινωνική ταυτότητα, δηλαδή με την ομάδα που παρουσιάζει τη μεγαλύτερη εθνογλωσσική δύναμη”. Αυτό σημαίνει ότι ομάδες γλωσσικής μειονότητας, όταν έρχονται σε επαφή με ομάδες γλωσσικής πλειονότητας που έχουν δύναμη και εξουσία, έχουν την τάση να ταυτίζονται με αυτές, χωρίς να αποκλείεται και το γεγονός να έχει κάποιος αντιφατικές ταυτότητες (Κοιλιάρη, 1997: 28).

“Το αν μια μεταναστευτική κοινότητα επιλέξει να διατηρήσει τη γλώσσα της, εξαρτάται από την πολιτική βούληση των κοινωνικών ομάδων. Το αριθμητικό μέγεθος μιας

ομόγλωσσης κοινότητας δεν παίζει κανένα ρόλο, δεν κάνει τη γλώσσα ούτε πιο ανθεκτική ούτε πιο επιρρεπή στις επιδράσεις. Ο αποφασιστικός παράγοντας είναι η πολιτική βούληση των κοινωνικών ομάδων, είναι η διεκδίκηση της κοινής ταυτότητας, που αποφασίζει για τη ζωή της γλώσσας, επειδή η γλώσσα αποτελεί συστατικό στοιχείο της ταυτότητας” (Φραγκουδάκη, 1987: 84).

Ο Ogbu (1978, 1983, αναφέρεται στο: Baker, 1996: 362 διακρίνει σε «περιχαρακωμένες» (castlelike), “μεταναστευτικές” και “αυτόνομες” μειονοτικές ομάδες. Οι “αυτόνομες” ομάδες δεν υποτάσσονται στην κυρίαρχη ομάδα και έχουν ξεχωριστή ταυτότητα. Οι “περιχαρακωμένες” μειονότητες έχουν την τάση να βρίσκουν κακοπληρωμένες δουλειές, συχνά δεν έχουν υψηλή ποιότητα εκπαίδευσης και θεωρούνται από την πλειονότητα ως κατώτεροι. Τέτοιες μειονότητες θεωρούν τους εαυτούς τους αδύναμους και ανίκανους να αλλάξουν κοινωνική θέση. Οι “μεταναστευτικές” μειονότητες δεν έχουν πρόσβαση σε καλά επαγγέλματα, αλλά δεν θεωρούν τους εαυτούς τους κατώτερους και παρόλο που μπορεί να υφίστανται φυλετικές διακρίσεις έχουν φιλοδοξίες για την επιτυχία των παιδιών τους. Η εθνική τους ταυτότητα δεν χάνεται, αλλά διατηρείται από τους γονείς, που βλέπουν ως σημείο αναφοράς την πατρίδα ή τη μεταναστευτική ομάδα.

Όπως σημειώνει ο Baker (1996), η διάκριση του Ogbu δεν επιτρέπει εύκολη κατηγοριοποίηση μειονοτικών ομάδων στις τρεις ομάδες που προτείνει και ενέχει και τον κίνδυνο στερεοτυπικών κρίσεων, αλλά βοηθάει στην ερμηνεία των αιτιών για τους οποίους διαφορετικές μεταναστευτικές ομάδες έχουν διαφορετική επίδοση, για παράδειγμα στο σχολείο. Πέρα από τις κοινωνικοοικονομικές και γλωσσικές διαφορές, η ακαδημαϊκή και η οικονομική επιτυχία μπορεί, εν μέρει, να οφείλεται, σύμφωνα με τον Baker, σε πολιτιστικές διαφορές ανάμεσα στις μειονοτικές ομάδες. Οι περιχαρακωμένες μειονότητες μοιάζουν εγκλωβισμένες σε ένα σύστημα που διαιώνίζει τις ανισότητες. Άλλες μειονότητες προσπαθούν να ξεφύγουν από αυτό (Baker, 1996: 363).

1.15 Κουλτούρα και εκπολιτισμός

Από την άποψη του ατόμου, η *κουλτούρα* είναι το πεδίο των στοιχείων από το οποίο

μαθαίνει και κατανοεί την πραγματικότητα. Οι κουλτούρες διαφέρουν σε απόψεις για τον κόσμο, αξίες, νόρμες, όπως επίσης και στα μοτίβα επικοινωνίας που χρησιμοποιούν (Kim & Gudykunst, 1988: 45).

Η διαδικασία με την οποία τα άτομα προσαρμόζονται στην κουλτούρα μέσα από την κοινωνικοποίηση λέγεται εκπολιτισμός (*enculturation*) (Kim & Gudykunst, 1988: 47).

Η κουλτούρα “αποτυπώνεται στο άτομο ως ένα μοτίβο αντιλήψεων, στάσεων και συμπεριφορών που γίνεται αποδεκτό από τους άλλους σε μια κοινωνία. Οι σχέσεις ανάμεσα στα πολιτισμικά μοτίβα και τα άτομα αποτυπώνονται στην *πολιτισμική τους ταυτότητα*, η οποία δεν είναι κάτι στατικό, αλλά μια πολύπλοκη διαρκής διαδικασία. Η κοινή πολιτισμική ταυτότητα γεννά την αίσθηση του ανήκειν σε μια ομάδα” (Kim & Gudykunst, 1988: 48).

Η διαρκής εξέλιξη των ατόμων σε σχέση με το περιβάλλον τους συμβαίνει μέσω της *επικοινωνίας*. Οι επικοινωνιακές δραστηριότητες λειτουργούν ως το μέσο με το οποίο διαπραγματευόμαστε το περιβάλλον μας (Kim & Gudykunst, 1988: 45). Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό αυτής της επικοινωνιακής-προσαρμοστικής διαδικασίας είναι οι δεσμοί που δημιουργούνται ανάμεσα στα άτομα ή ο σχηματισμός ομάδων (Kim & Gudykunst, 1988: 45).

1.16 Γλώσσα και κουλτούρα

Η στενή σχέση της γλώσσας με τον πολιτισμό είναι δεδομένη. Ο Π. Κοντός (1999: 146, αναφέρεται στο: Χαραλαμπίκης, 2003: 133) τονίζει: “Μέσω της γλώσσας αναπτύσσεται, εκφράζεται, επεκτείνεται και διαδίδεται ο πολιτισμός. Και φαίνεται ότι στις μέρες μας η σύγκρουση είναι περισσότερο σε επίπεδο πολιτισμού και λιγότερο στο χώρο της οικονομίας”. Η επικοινωνιακή δραστηριότητα και η κουλτούρα εκφράζονται και πραγματώνονται μέσω της γλώσσας. Ο Fishman (1991,1993, αναφέρεται στο: Baker, 1993: 64)) συσχετίζει τη γλώσσα και την κουλτούρα αναφορικά με τρεις παράγοντες:

1. *Μια γλώσσα είναι δείκτης της κουλτούρας της*. Μια γλώσσα και η κουλτούρα της θα έχουν αναπτυχθεί μαζί κατά τη διάρκεια μιας μακράς ιστορικής περιόδου.

Έτσι η γλώσσα που έχει εξελιχθεί γύρω από μια κουλτούρα είναι το καλύτερο μέσο έκφρασης αυτής της κουλτούρας.

2. *Μια γλώσσα συμβολίζει την κουλτούρα της.* Μια γλώσσα έχει και το αντίστοιχο κύρος. Τα αγγλικά συχνά συμβολίζουν οικονομική ευμάρεια και ένα μοντέρνο τρόπο ζωής, όπως επίσης και την αποικιοκρατία. Μια γλώσσα που φθίνει μπορεί να συμβολίζει χαμηλή κοινωνική θέση και χαμηλό εισόδημα.
3. *Η κουλτούρα είναι εν μέρει δημιούργημα της γλώσσας της.* Ένα μεγάλο μέρος της κουλτούρας μεταδίδεται προφορικά, όπως για παράδειγμα τα τραγούδια, οι προσευχές, τα παραμύθια, η ιστορία. Οι μνήμες και οι παραδόσεις αποθηκεύονται στην γλώσσα της, χωρίς βέβαια να αποτελεί τη μοναδική πηγή προέλευσής της.

Η κουλτούρα, βέβαια, δεν είναι μια ουδέτερη έννοια, αλλά έχει συγκεκριμένες ιστορικές και ιδεολογικές προεκτάσεις (Billington, Strawbridge, Greensides, & Fitzsimons, 1991: 21).

1.17 Γλώσσα και κοινωνία

Η γλώσσα εντάσσεται κυρίως σε ένα κοινωνικό πλαίσιο που το ορίζουν σχέσεις εξάρτησης οι οποίες διαμορφώνονται από την κοινή δραστηριότητα, τη *διεπίδραση* (interaction) μεταξύ των μελών της κοινωνίας. Η γλώσσα είναι άμεσα συνδεδεμένη με τους ομιλητές της, οι οποίοι “στη γλωσσική διαφορετικότητά τους προσδιορίζονται από τη γεωγραφική και κοινωνική τους καταγωγή, τη μόρφωση και το επάγγελμά τους και από το γεγονός ότι ανήκουν σε διαφορετικές ομάδες και διαφορετικές γλωσσικές κοινότητες” (Κοιλιάρη, 1997: 20).

Τόσο η κοινωνία όσο και η γλώσσα είναι ιεραρχικά δομημένες και ως ένα βασικό χαρακτηριστικό έχουν την ποικιλότητα. Η επικοινωνία “πραγματώνεται μόνο μέσα στην κοινωνία, την οποία διέπουν οργανωμένες κοινωνικές σχέσεις που επηρεάζουν τη γλώσσα και δίνουν νόημα στα μηνύματα” (Κοιλιάρη, 1997: 20).

Η ανάγκη λοιπόν σε όλες τις κοινωνίες για όλους τους ανθρώπους είναι να επιτύχουν “μια επικοινωνιακή ευλυγισία, μια ικανότητα να υιοθετήσουν στρατηγικές προς τους ακροατές τους ώστε οι συμμετέχοντες σε μια διεπίδραση να είναι σε θέση να

κατανοούν τουλάχιστον κάποια από τα νοήματα των άλλων” (Κοιλιάρη, 1997: 22).

Οι πολιτιστικές διηγήσεις (cultural narratives), στις οποίες εντάσσονται η γλώσσα, η θρησκεία και τα τοπικά ήθη και έθιμα, είναι αποφασιστικής σημασίας για τον αυτό-προσδιορισμό του ατόμου. Υπάρχει και στενή σχέση της γλώσσας με την ιδεολογία. Η πεποίθηση ότι η γλώσσα είναι αξία, και όχι απλό εργαλείο επικοινωνίας, μπορεί να συνδεθεί με την ανωτερότητα ορισμένων γλωσσών σε σχέση με άλλες (Χαραλαμπίδης, 2003: 140). Ως *γλωσσική επίγνωση* ή *συνειδητότητα* ορίζεται η κατανόηση της δόμησης της γλώσσας ως κοινωνιο-σημειωτικού συστήματος. “Κάθε άτομο, για να συμμετέχει στον καταμερισμό της κοινωνικής δύναμης, πρέπει να γνωρίζει τον τρόπο λειτουργίας της γλώσσας, με τις ιδεολογικές προεκτάσεις της” (Χαραλαμπίδης, 2003: 142). Ο χειρισμός της γλώσσας, η επιλογή των γλωσσικών μέσων και η κατανόηση των μηνυμάτων που παράγουν, έχουν κοινωνική χρησιμότητα. “Όταν ο πομπός ανταποκρίνεται σε όλες τις παραμέτρους του επικοινωνιακού γεγονότος, ευελπιστεί ότι τα μηνύματά του θα αποκωδικοποιηθούν ανάλογα και από το δέκτη ώστε να επιτελεστεί επιτυχώς η επικοινωνία. Αν τελικά είτε ο πομπός είτε ο δέκτης δεν φανεί αντάξιος της περίπτωσης και η επικοινωνία αποτύχει, η αποτυχία χρεώνεται σε αυτόν που την προκάλεσε και μπορεί να τον στιγματίσει κοινωνικά, αν η μη αποτελεσματική χρήση του λόγου χρεωθεί και με έλλειψη κοινωνικής γνώσης. Επειδή λοιπόν η γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας διαμορφώνει ένα ολοκληρωμένο τμήμα από το σημειωτικό και κοινωνικό κεφάλαιο ενός ατόμου, αυτή η μορφή κεφαλαίου στη σημερινή κοινωνία μπορεί να αποδειχθεί εξίσου σημαντική όσο ήταν κάποτε τα πραγματικά μέσα ιδιοκτησίας, όπως έχει υποστηρίξει ο Bourdieu. Όταν, δηλαδή, ένας ομιλητής μπορεί να ανταποκριθεί γλωσσικά στις προϋποθέσεις της κοινωνικής διεπίδρασης, αυτό επενεργεί ευνοϊκά στην κοινωνική αποδοχή και ανέλιξη του” (Κοιλιάρη, 1997: 23).

1.18 Διαπολιτισμική προσαρμογή

Όλα τα άτομα σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα μοιράζονται κοινές εμπειρίες προσαρμογής (Kim & Gudykunst, 1988: 6). Η *διαπολιτισμική προσαρμογή* (cross-cultural adaptation) αναφέρεται στη “διαδικασία αλλαγής διαμέσου του χρόνου που λαμβάνει χώρα στα άτομα που έχουν συμπληρώσει τη βασική τους διαδικασία

κοινωνικοποίησης σε μια κουλτούρα και μετά έρχονται σε συνεχή και παρατεταμένη άμεση επαφή με μια καινούρια και μη οικεία κουλτούρα” (Kim & Gudykunst, 1988: 38). Η διαπολιτισμική προσαρμογή είναι μια δυναμική διαδικασία επικοινωνίας. Το άτομο και το περιβάλλον υποδοχής καθορίζουν από κοινού την πορεία και το αποτέλεσμα της διαδικασίας προσαρμογής μέσα από διάφορες δραστηριότητες επικοινωνίας (Kim & Gudykunst, 1988: 9).

Η διαδικασία της μάθησης και απόκτησης στοιχείων της κουλτούρας της χώρας υποδοχής λέγεται *επιπολιτισμός* (acculturation). Ο Spicer (1968:21, αναφέρεται στο: Kim & Gudykunst, 1988: 13) όρισε τον επιπολιτισμό ως “εκείνες τις αλλαγές που θέτονται σε κίνηση όταν έρχονται σε επαφή κοινωνίες με διαφορετικές πολιτισμικές παραδόσεις”. Ο επιπολιτισμός δεν συμβαίνει τόσο ομαλά όσο ο εκπολιτισμός (enculturation), εξαιτίας της ξεχωριστής κουλτούρας και τα επικοινωνιακά μοτίβα που ενσωματώθηκαν κατά την παιδική ηλικία. Η αντίθεση της πολιτισμικής ταυτότητας με την κουλτούρα της χώρας υποδοχής αποκαλείται και αποπολιτισμός (desocialisation ή deculturation) (Kim & Gudykunst, 1988: 53).

Όταν το σοκ της προσαρμογής είναι μεγάλο, οι ξένοι μπορεί να γίνουν επιθετικοί ή εχθρικοί απέναντι στην καινούρια χώρα, και να επιτίθενται στις αξίες, συνήθειες, φαγητό, κλίμα κλπ. Ως μηχανισμούς άμυνας, μπορεί να νιώθουν νοσταλγία για την πατρίδα τους, να εξαρτώνται από τους άλλους, να ασχολούνται υπερβολικά με ασήμαντες λεπτομέρειες ή να αποφεύγουν προβληματικές καταστάσεις αγνοώντας τις (Kim & Gudykunst, 1988: 55). Εθελοντικοί οργανισμοί και ομάδες αλληλοβοήθειας παρέχουν στον μετανάστη ηθική και υλική υποστήριξη που μειώνει το σοκ της αλλαγής (Kim & Gudykunst, 1988: 13).

Επειδή αρχικά δεν έχουν επικοινωνιακή ικανότητα στο νέο περιβάλλον, οι μετανάστες βασίζονται στους ομοεθνείς τους για υποστήριξη. Μακροπρόθεσμα, όμως, αυτό συνεισφέρει στη διατήρηση της εθνικής τους ταυτότητας και αποτρέπει την ανάπτυξη της επικοινωνιακής ικανότητας της χώρας υποδοχής (Kim & Gudykunst, 1988: 64). Οι πιο μορφωμένοι μετανάστες συνήθως δεν συσπειρώνονται με τους ομοεθνείς τους, σε αντίθεση με τους λιγότερο μορφωμένους (Rong & Preissle, 2009: 41). Μελέτες για τους μετανάστες έχουν επανειλημμένα δείξει ότι τα άτομα που είναι πιο δραστήρια στη διαπροσωπική επικοινωνία με τα μέλη της κοινωνίας υποδοχής προσαρμόζονται

καλύτερα ψυχολογικά και οικονομικά. Οι ίδιοι οι ξένοι έχουν συνειδητοποιήσει το σημαντικό ρόλο που παίζει η επικοινωνία στην λειτουργία τους στην χώρα υποδοχής (Kim & Gudykunst, 1988: 63).

Η διαπολιτισμική προσαρμογή λαμβάνει χώρα διαμέσου της επικοινωνίας. Η ικανότητα στη γλώσσα και στην κοινωνική επικοινωνία της χώρας υποδοχής αλληλεπιδρούν και διευκολύνουν την διαπολιτισμική προσαρμογή (Kim & Gudykunst, 1988: 71). Μελέτες για την διαπολιτισμική προσαρμογή έχουν δείξει ότι η ικανότητα στη γλώσσα της χώρας υποδοχής έχει ύψιστη σημασία ως δείκτης προσαρμογής (Kim & Gudykunst, 1988: 90).

Σύμφωνα με τους Kim & Gudykunst (1988), η σχέση του μετανάστη με το περιβάλλον υποδοχής έχει τρεις όψεις:

1. *Κίνητρα προσαρμογής* (adaptive motivation), η θέληση να συμμετέχει κάποιος στην κουλτούρα της χώρας υποδοχής.
2. *Θετική στάση* (affirmative attitude) απέναντι στον εαυτό τους και στο περιβάλλον υποδοχής των μεταναστών. Η επαφή με την ομάδα τους σχετίζεται άμεσα με αυτή τη στάση, που επηρεάζει το αποτέλεσμα της διαπολιτισμικής αλληλεπίδρασης. Η θετική ή αρνητική στάση προς την κουλτούρα της χώρας υποδοχής σχετίζεται στενά με τη θετική ή αρνητική εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους. Μια αρνητική εικόνα συντελεί στην απομόνωσή τους από το περιβάλλον της χώρας υποδοχής.
3. *Αισθητική/συναισθηματική εκτίμηση* (aesthetic/emotional appreciation), η ικανότητα να μοιράζεται το άτομο αισθητικές/συναισθηματικές εμπειρίες με τους ντόπιους (Kim & Gudykunst, 1988: 99-100).

Έχει δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στη χρήση της εθνοτικής γλώσσας στην κοινωνική ψυχολογία και στην κοινωνιογλωσσολογία για το σημαντικό ρόλο που έχει στην έκφραση της εθνότητας σε διομαδικές αλληλεπιδράσεις. Μαζί με τη θρησκεία, τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά και άλλα εθνοτικά χαρακτηριστικά, τα γλωσσικά

χαρακτηριστικά είναι κεντρικό χαρακτηριστικό της εθνοτικής συμπεριφοράς (Kim & Gudykunst, 1988: 122).

Πολλές μελέτες δείχνουν τη μακροπρόθεσμη αρνητική επίδραση της εθνοτικής επικοινωνίας στη διαπολιτισμική προσαρμογή. Η χρήση της εθνοτικής γλώσσας έχει αποδειχθεί ότι παρεμβαίνει στην απόκτηση της γλώσσας της χώρας υποδοχής. Σύμφωνα με πολλούς ερευνητές εκείνοι που είναι παντρεμένοι με άτομα της ίδιας εθνότητας, εμπλέκονται περισσότερο με άτομα της δικής τους εθνότητας για κοινωνική υποστήριξη (Kim & Gudykunst, 1988: 123). Μελέτες έχουν δείξει ότι η μικρότερη ηλικία, υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης και υψηλότερη κοινωνικοοικονομική θέση σχετίζονται με: 1) μεγαλύτερη συμμετοχή στις διαδικασίες διαπροσωπικής και μαζικής επικοινωνίας στη χώρα υποδοχής και 2) μειωμένη συμμετοχή στις διαδικασίες διαπροσωπικής και μαζικής επικοινωνίας μέσα στην εθνοτική κοινότητα (Kim & Gudykunst, 1988: 126).

Με την πάροδο του χρόνου, οι μετανάστες δείχνουν αυξημένη συμμετοχή στις διαδικασίες διαπροσωπικής και μαζικής επικοινωνίας της χώρας υποδοχής και μειωμένη στις αντίστοιχες διαδικασίες μέσα στη δική τους κοινότητα (Kim & Gudykunst, 1988: 127).

1.19 Αφομοίωση

Οι όροι της ένταξης και της ενσωμάτωσης περιγράφουν τις διαδικασίες και τον βαθμό της συμμετοχής του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύστημα. Στην περίπτωση των μεταναστών, αυτές οι διαδικασίες καθορίζονται από τις συνθήκες ανασύστασης της σχέσης του ατόμου με την κοινωνία υποδοχής και τους όρους συμμετοχής σε αυτή. Πρόκειται για πολιτικές που καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό τις διαδικασίες άρνησης ορισμένων αξιών, αναφορικά με την άσκηση καθημερινών δραστηριοτήτων και την υιοθέτηση εκείνων που αρμόζουν περισσότερο προς τις συνθήκες και τους όρους διαβίωσης στη νέα χώρα (Δημουλάς & Παπαδοπούλου, 2004, αναφέρονται στο: Δημουλάς, 2006: 246).

Η *ενσωμάτωση*, σε διάκριση από την αφομοίωση που προϋποθέτει την πλήρη αποδοχή των αξιών της χώρας υποδοχής, καθώς και την πλήρη άρνηση της εκ της γέννησης

διαφορετικής ταυτότητας, “προσδιορίζεται κυρίως από την ανασύνθεση των αξιών της χώρας υποδοχής με τη διαμόρφωση ενός νέου μείγματος που συνεπάγεται την ισότιμη παρουσία των διαφορετικών εθνοτικών ταυτοτήτων” (Δημουλάς, 2006: 247)

Η *αφομοίωση* (assimilation) είναι η άποψη ότι οι πολιτισμικές ομάδες πρέπει να εγκαταλείψουν τη δική τους κουλτούρα και να υιοθετήσουν την κουλτούρα της χώρας στην οποία ζουν. Αντίθετα, η *πολυπολιτισμικότητα* είναι η άποψη ότι αυτές οι ομάδες πρέπει να διατηρήσουν την πολιτιστική τους κληρονομιά όσο το δυνατόν περισσότερο (Baker, 1996: 364).

Σύμφωνα με τον Baker (1996), η αφομοίωση περιλαμβάνει διαφορετικούς τύπους αφομοίωσης: πολιτισμικής, στάσεων ή συμπεριφοράς. Ένας σημαντικός διαχωρισμός είναι μεταξύ *οικονομικής-δομικής* (economic-structural) και *πολιτισμικής* (cultural) αφομοίωσης. Μερικές μειονοτικές ομάδες μπορεί να θέλουν να αφομοιωθούν πολιτιστικά και να εγκαταλείψουν την ξεχωριστή τους ταυτότητα, υιοθετώντας την γλώσσα και την κουλτούρα της χώρας υποδοχής. Γενικά, οι γλωσσικές μειονότητες συνήθως αποφεύγουν τέτοιου είδους πολιτιστική αφομοίωση. Όμως, η οικονομική αφομοίωση και η ισότητα ευκαιριών, πρόσβασης και μεταχείρισης μπορεί να είναι κάτι επιθυμητό. Έτσι, η οικονομική-δομική ενσωμάτωση είναι πιο επιθυμητή από την πολιτιστική ενσωμάτωση (Baker, 1996: 365).

Όπως αναφέρει ο Buller (2007), σύμφωνα με την *θεωρία της τμηματικής αφομοίωσης* (segmented assimilation theory), τα μέλη διαφορετικών μεταναστευτικών ομάδων μπορεί να ακολουθήσουν διαφορετικές οδούς και να συμμετέχουν σε διαφορετικές κοινωνικές αρένες. Η θεωρία αυτή βλέπει το κοινωνικό κεφάλαιο της κουλτούρας του μετανάστη ως τον καθοριστικό παράγοντα στη διαδικασία της αφομοίωσης. Αυτή η θεωρία έρχεται σε αντίθεση με τη γραμμική (linear) διαδικασία αφομοίωσης, στην οποία όλες οι μεταναστευτικές ομάδες πιστεύεται ότι ακολουθούν τον ίδιο δρόμο ώστε να αποκτήσουν οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά όπως αυτά της κυρίαρχης κουλτούρας (Buller, 2007: 11).

Σύμφωνα με την Κοιλιάρη (1997), υπάρχουν πολλές διαστάσεις αφομοίωσης: η *γνωστική αφομοίωση* (cognitive assimilation: γνώση για το καινούριο περιβάλλον και ιδιαίτερα γνώσεις στη γλώσσα) είναι το πρώτο στάδιο και ευνοεί την *αφομοίωση ως προς τις δομές* (structural assimilation: κυρίως επαγγελματική ενσωμάτωση) η οποία

υποστηρίζει με τη σειρά της την *κοινωνική αφομοίωση* (social assimilation: μέσω των διεθνικών επαφών). Η *αφομοίωση ως προς την ταυτότητα* (identifikative assimilation: συναισθηματική εξομοίωση, αλλαγή της ταυτότητας) ολοκληρώνει τη διαδικασία της αφομοίωσης. Η γνωστική αφομοίωση και κυρίως οι γνώσεις για τη γλώσσα είναι πολύ σημαντικές για ολόκληρη τη διαδικασία της αφομοίωσης (Κοιλιάρη, 1997: 15).

Όπως λέει η Κοιλιάρη, (1997), “η αφομοίωση είναι μια πολιτική διαδικασία που στοχεύει στην όμοια στράτευση των υποκειμένων στους κυρίαρχους κώδικες συμπεριφοράς αλλά και στα ιδανικά μιας πολιτικής κοινότητας. Μέσα από την ανάδειξη της αναγκαιότητας εξομοίωσης και εξιδανίκευσης των επικυρίαρχων αξιών και πολιτισμικών αναφορών, συνεχώς δοκιμάζεται η εμβέλεια και γοητεία των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους: πόσο και ποιους μπορούν να πείσουν. Ταυτόχρονα όμως δοκιμάζεται ίσως εντονότερα η βούληση κάποιων ανθρώπων κοινοτήτων ή μεμονωμένων ανθρώπων να διατηρήσουν τα χαρακτηριστικά εκείνα που τις κάνουν ξεχωριστές ομάδες ή ξεχωριστούς ανθρώπους, διακριτές ή διακριτούς μέσα στην πολιτική κοινότητα. Το ζητούμενο σε μια πολυπολιτισμική και πολυγλωσσική κοινωνία δεν είναι ούτε η *αφομοίωση* των μεταναστών από την κοινωνία υποδοχής, δηλαδή η άνευ όρων εξομοίωσή τους σε τρόπους συμπεριφοράς και δράσης, σε κοινωνικούς και ιδεολογικούς προσανατολισμούς και σε τρόπους διαπλεκόμενης διεπίδρασης με το σύστημα υποδοχής, ούτε η *περιθωριοποίησή* τους λόγω της πολιτισμικής και γλωσσικής ετερότητάς τους, αλλά η οργανική ένταξή τους, η *ένταξή* τους (integration) σε μια κοινωνία υποδοχής που θα αποδέχεται την πολιτισμική και γλωσσική πολυμορφία” (Κοιλιάρη, 1997: 15).

1.20 Πολιτισμική πρόσκτηση

Η επαφή με τη χώρα υποδοχής ακολουθεί διάφορα στάδια *επιπολιτισμού* (acculturation). Για να ερμηνεύσει την ενσωμάτωση σε ένα νέο περιβάλλον, ο Bennett (1986) προτείνει το μοντέλο του επιπολιτισμού, στο οποίο κανείς πρέπει να περάσει από ένα στάδιο εθνοκεντρισμού (ethnocentrism) για να φτάσει στο στάδιο του επιπολιτισμού (ethnorelativism ή acculturation). Αυτή η διαδικασία περιλαμβάνει έξι στάδια (Dufon & Churchill, 2006: 234).

Τα πρώτα τρία στάδια ανήκουν στην κατηγορία του *εθνοκεντρισμού* (ethnocentrism). Το άτομο α) αρνείται την ύπαρξη πολιτισμικών διαφορών, που περιλαμβάνει στάδια απομόνωσης και διαχωρισμού, β) αναγνωρίζει την ύπαρξη πολιτισμικών διαφορών αλλά προσπαθεί να διατηρήσει την ηγεμονία της δικής του κουλτούρας, γ) και ελαχιστοποιεί τις διαφορές σε μια προσπάθεια να αντιμετωπίσει το γεγονός ότι δεν είναι δυνατό να διατηρήσει την ανωτερότητα της μιας κουλτούρας πάνω από την άλλη. Στα τελευταία τρία στάδια που ανήκουν στην κατηγορία του *εθνοσχετικισμού* (ethnorelativism), το άτομο δ) αναγνωρίζει την ύπαρξη διαφορών ανάμεσα στις κουλτούρες κατά την προσαρμογή στο περιβάλλον, ε) προσαρμόζεται στην κουλτούρα υποδοχής και προκύπτει ένα αίσθημα κατανόησης και πλουραλισμού και στ) αποδέχεται τις διαφορές ανάμεσα στις κουλτούρες και εισέρχεται σε μια κατάσταση όπου οι διαφορές αυτές είναι ουσιώδεις για την ταυτότητα (Dufon & Churchill, 2006: 27).

Το άνοιγμα σε αντίθετες πολιτισμικές και γλωσσικές δομές και η άρνηση να περιοριστεί κάποιος από τις δικές του πολιτισμικές και γλωσσικές εμπειρίες, μπορεί να διευκολύνει τη μάθηση της δεύτερης γλώσσας. Οι κοινωνικές στάσεις μπορεί να συνδεθούν με εθνογλωσσική σχετικότητα καθώς οι μαθητές χωρίς μια ανοιχτή οπτική θα έχουν λιγότερα κίνητρα να μάθουν μια νέα γλώσσα καθώς θα τη θεωρούν λιγότερο χρήσιμη για αυτούς (Dufon & Churchill, 2006: 234).

1.21 Πολυπολιτισμικότητα

Η *πολυπολιτισμικότητα* “έχει ως βάση την ισότιμη, αρμονική, ανεκτική συνύπαρξη διαφορετικών γλωσσών και θρησκευτικών, πολιτιστικών και εθνοτικών ομάδων σε μια πλουραλιστική κοινωνία. Η άποψη αυτή βασίζεται στην άποψη ότι ένα άτομο μπορεί να έχει δύο ή και περισσότερες *πολιτισμικές ταυτότητες*” (Baker, 1996: 374).

Ο Lynch (1992, αναφέρεται στο: Baker, 1996: 374) υποστηρίζει ότι υπάρχει μια ιστορική εξέλιξη της ταυτότητας από την οικογένεια ή τη φυλή, στην εποχή του εθνικισμού της πόλης-κράτους και του κράτους και τέλος στην τωρινή εποχή της

διεθνοποίησης του πλανήτη. Υπάρχει ο δεσμός με την *τοπική κοινότητα*, που περιλαμβάνει κοινωνικές και πολιτισμικές κατηγοριοποιήσεις συμπεριλαμβανομένης και της γλώσσας, της θρησκείας και της εθνικότητας αλλά όχι απαραίτητα συνυφασμένη με το ίδιο γεωγραφικό πλαίσιο κάθε φορά, ο *εθνικός δεσμός* που καθορίζεται από το πού γεννιέται ή επιλέγει να ζει ο καθένας και ο *διεθνής δεσμός* που είναι τα κοινά στοιχεία που έχουν τα μέλη της παγκόσμιας κοινότητας, που δεν σχετίζονται με τα άλλα δύο επίπεδα.

Η κριτική για την έννοια της εθνότητας έχει επικεντρωθεί στον βαθμό που δίνει έμφαση στον πολιτισμικό πλουραλισμό και στην αφομοίωση σε βάρος της αναγνώρισης των άνισων συσχετισμών δυνάμεων μεταξύ της κυρίαρχης και της μειονοτικής κουλτούρας (Billington, Strawbridge, Greensides & Fitzsimons, 1991: 92).

Αντί να αποτελεί απειλή για την κοινωνική τάξη, η πολυπολιτισμικότητα στις διάφορες μορφές της έχει θέσει σε αμφισβήτηση την προσέγγιση της εθνικής ταυτότητας που εξισώνει τις πολιτισμικές διαφορές με την απόκλιση. Με την άρνηση να δομήσει την έννοια της εθνικής ταυτότητας στην καταπίεση των πολιτισμικών διαφορών, η πολυπολιτισμικότητα, ειδικά στην πιο κριτική μορφή της, ερευνά το πώς οι κυρίαρχες απόψεις της εθνικής ταυτότητας έχουν δομηθεί γύρω από πολιτισμικές διαφορές που κατασκευάστηκαν μέσα από ιεραρχικές σχέσεις δυνάμεων (Giroux, 1998: 188).

Η αναγνώριση του δικαιώματος των ατόμων να έχουν τη δική τους πολιτισμική ταυτότητα ή να διαλέγουν τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες που τους εξασφαλίζουν μια ποιότητα ζωής που να τους ικανοποιεί είναι μια νέα κοινωνική εξέλιξη. “Η ανάδειξη της πολυπολιτισμικότητας αντιστοιχεί ταυτόχρονα και σε μια μετάβαση από τη μαζική οργάνωση της κοινωνίας των πολιτών στην ανάδειξη των πολιτισμικών κοινοτήτων των κοινωνικοτήτων της γειτονιάς και της οικειότητας”. Ορισμένοι μελετητές μιλούν για ένα πέρασμα από την “πολιτεία των μαζών” στην “κοινωνία των πολιτισμών” (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002: 448).

1.22 Η διαπολιτισμική επικοινωνία

Η επικοινωνία μεταξύ ανθρώπων από διαφορετικές κουλτούρες “δεν περιορίζεται στην κατανόηση του νοήματος αυτών που λένε οι συνδιαλεγόμενοι, αλλά προϋποθέτει μια βαθύτερη, πιο πολυδιάστατη επικοινωνία”. Σύμφωνα με τον Χαραλαμπίκη, η *διαπολιτισμική επικοινωνία* (intercultural communication) “αποτελεί ένα από τα πιο ελκυστικά, αλλά και “επικίνδυνα” γνωστικά αντικείμενα των τελευταίων δεκαετιών, σε διεθνές επίπεδο και έχουν εναποτεθεί πολλές ελπίδες στον νέο αυτό κλάδο για την αμοιβαία κατανόηση και ειρηνική συνύπαρξη των λαών” (Χαραλαμπίκης, 2003: 129).

Η διαπολιτισμική επικοινωνία έχει μεταβληθεί σε *πολυπολιτισμική*, η οποία προϋποθέτει την *διαπολιτισμική ικανότητα* (intercultural competence) και αυτή με τη σειρά της την *πολυπολιτισμική* (multicultural competence). Ο όρος *πολυπολιτισμική κοινωνία* (multicultural society) αναφέρεται στις σύγχρονες κοινωνίες στις οποίες ζουν και εργάζονται μαζί άνθρωποι που μιλούν διαφορετικές γλώσσες, ανήκουν σε διαφορετικές θρησκείες, έχουν διαφορετικές παραδόσεις, αξίες και στάσεις. Προκύπτουν προβλήματα που σχετίζονται με την αρμονική συμβίωση, η οποία είναι δυνατή “μόνο αν βασίζεται στην ανεκτικότητα και την αμοιβαία αναγνώριση των διαφορετικών πολιτιστικών και πολιτισμικών εμπειριών” (Χαραλαμπίκης, 2003: 130).

Η *διαπολιτισμική επικοινωνία* είναι ένας γενικός όρος που αναφέρεται στην επικοινωνία ανάμεσα σε άτομα ή ομάδες με διαφορετικό πολιτιστικό υπόβαθρο. Θεωρείται ως προέκταση και περαιτέρω επεξεργασμένη μορφή της επικοινωνιακής ικανότητας, στην ουσία μια πέμπτη διάστασή της, εκτός από τις ήδη καθιερωμένες, την *επικοινωνιακή*, την *κοινωνιογλωσσολογική*, τη *συνομιλιακή* και τη *στρατηγική* ικανότητα. Η διαπολιτισμική ικανότητα περιγράφεται γενικά ως η ικανότητα του ατόμου να συμπεριφέρεται επαρκώς και με την απαραίτητη ευελιξία όταν έρχεται αντιμέτωπος με πράξεις, συνήθειες και προσδοκίες ατόμων με διαφορετικό πολιτισμό (Χαραλαμπίκης, 2003: 130-131).

Πολλοί άνθρωποι είναι αισιόδοξοι ως προς τις δυνατότητες ενός “πολιτιστικού διαλόγου” που θέλει να ωραιοποιήσει το χάσμα που υπάρχει ανάμεσα στους “έχοντες” και “μη έχοντες”. Η παγκοσμιοποιημένη ιδεολογία της *αποτελεσματικής επικοινωνίας* (effective communication) κάθε άλλο παρά προωθεί τη γνήσια διαπολιτισμική

επικοινωνία (Χαραλαμπίκης, 2003: 168). “Η γλώσσα περικλείει εκρηκτικές δυνάμεις για εκφράσει, αλλά και να αποκαλύψει τα σχέδια των ισχυρών, τη ρητορική κενότητα και τους αλλοτριωτικούς μηχανισμούς της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας. Διερωτάται εύλογα κανείς πως μπορεί να καταστεί δυνατή η διαπολιτισμική επικοινωνία ανάμεσα σε χαμηλού μορφωτικού επιπέδου μετανάστες διαφορετικών πολιτισμών, μεταξύ τους και με τους αυτόχθονες, όταν είναι υποχρεωμένοι, συχνά χωρίς τη θέλησή τους, να “συγκατοικήσουν” και να συνυπάρξουν, μέσα στην αθλιότητα του κόσμου”, όπως την περιγράφει ο P. Bourdieu (1993, αναφέρεται στο: Χαραλαμπίκης, 2003: 168).

1.23 Το καθεστώς των γλωσσών

Στο πεδίο της γλωσσικής πολιτικής και του γλωσσικού σχεδιασμού, διακρίνουμε διάφορες κατηγορίες γλωσσών:

Επίσημη γλώσσα: “Γλώσσα που χρησιμοποιείται για νομικούς και διοικητικούς σκοπούς σε μια συγκεκριμένη περιοχή ενός δοσμένου κράτους. Το επίσημο καθεστώς μπορεί να αφορά ένα μέρος μόνο του υπόψη κράτους ή το σύνολο της επικράτειάς του” (Ανδρουλάκης, 2008: 64).

Κρατική ή εθνική γλώσσα: “Γλώσσα που έχει επίσημο καθεστώς στο σύνολο ενός κράτους”.

Περιφερειακή ή μειονοτική γλώσσα: “Γλώσσα που χρησιμοποιείται σε μια περιοχή της επικράτειας ενός κράτους, από πολίτες αυτού του κράτους που αποτελούν μια ομάδα αριθμητικά μικρότερη από τον υπόλοιπο πληθυσμό” (Ανδρουλάκης, 2008: 65).

Στο πεδίο της διδακτικής των γλωσσών, διακρίνουμε:

Μητρική γλώσσα: η πρώτη γλώσσα που κατακτά ένα ομιλούν υποκείμενο (αυτή της οποίας γίνεται φυσικός ομιλητής), σε επαφή με το άμεσο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον του.

Δεύτερη γλώσσα: η γλώσσα που μαθαίνει ένας ομιλητής σε δεύτερο χρόνο, μετά την κατάκτηση της μητρικής γλώσσας. Η δεύτερη γλώσσα είναι παρούσα στο περιβάλλον της εκμάθησης και μπορεί ενδεχομένως να χρησιμεύσει ως γλώσσα εκπαίδευσης (Ανδρουλάκης, 2008: 66).

1.24 Οι επαφές μεταξύ των γλωσσών

Η συνύπαρξη μεταξύ δύο ή πολλών γλωσσών στην ίδια γεωγραφική περιοχή επιφέρει αναπόφευκτα έναν συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ αυτών των γλωσσών. Μια από αυτές τις γλώσσες καταλαμβάνει μια πιο σημαντική κοινωνική θέση (“κυρίαρχη” ή “ισχυρή” ή “πλειονοτική” γλώσσα), έλκει την άλλη ή τις άλλες γλώσσες που είναι παρούσα (-ες) στον ίδιο χώρο και σχηματίζει “αστερισμούς” (Calvet, 1999:71, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 66) που χαρακτηρίζονται από αφαιρετική διγλωσσία και, ταυτόχρονα, ασκεί πίεση πάνω τους (“κυριαρχούμενες” ή “ασθενείς ή “μειονοτικές” γλώσσες), με τις τελευταίες να απειλούνται, σε κάποιες περιπτώσεις, με εξαφάνιση. Η βιωσιμότητα μιας γλώσσας εκτιμάται με κριτήρια το καθεστώς της (οικονομική και πολιτική ισχύς), τη δημογραφική σημασία της (αριθμός ομιλητών, γεωγραφική διασπορά, συγκέντρωση, ποσοστό ενδογαμίας, μετανάστευση) και τη θεσμική στήριξη (επίσημο καθεστώς της γλώσσας σε αυτό το ίδιο ή σε άλλο κράτος, οικονομική αρωγή από το κράτος, παρουσία στα ΜΜΕ και χρήση στα σπίτια) (Ανδρουλάκης, 2008: 67).

Τα σημαντικότερα κοινωνιογλωσσικά φαινόμενα σε όλες τις επαφές των γλωσσών είναι τα *δάνεια* και η *εναλλαγή κωδίκων*. Τα δάνεια είναι γλωσσικά στοιχεία (κυρίως λέξεις) μιας γλώσσας (η οποία γενικά χαρακτηρίζεται από αυξημένο κύρος), στοιχεία που χρησιμοποιούνται σε μιαν άλλη γλώσσα και καταλήγουν να ενταχθούν στο σύστημά της. Η εναλλαγή κωδίκων (code-switching) είναι η μετάβαση από τη μια γλώσσα στην άλλη, για γλωσσικά στοιχεία ποικίλης έκτασης (λέξεις, φράσεις, μεγαλύτερα τμήματα λόγου), μέσα σε μια διάδραση δύο τουλάχιστον ομιλητών που γνωρίζουν και τις δύο γλώσσες σε επαφή. Στενά συνδεδεμένα με την επαφή γλωσσών είναι φαινόμενα που λαμβάνουν χώρα κατά την εκμάθηση μιας γλώσσας, όπως η μεταφορά στοιχείων από την πρώτη γλώσσα, και τα λάθη που οφείλονται σε παρεμβολές της πρώτης γλώσσας (Ανδρουλάκης, 2008: 67).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΟΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΙΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

2.1 Στάσεις: ορισμός, συνιστώσες, σχέσεις με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις

Οι υποκειμενικές *στάσεις* (attitudes) ομάδων ή/και ατόμων απέναντι στις γλωσσικές παραγωγές και οι τρόποι διερεύνησης αυτών των στάσεων αποτελούν ένα συνεχώς αναπτυσσόμενο τομέα των κοινωνικών προσεγγίσεων της γλώσσας τις τελευταίες δεκαετίες (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

Όπως σημειώνει η Κακριδή-Φερράρι, “η έννοια αφορά την *αντίληψη* που έχουν για τις ιδιότητες της γλώσσας -ασχέτως με το τί προκύπτει γι' αυτές από την έρευνα της γλωσσολογίας- οι διάφορες εθνικές και κοινωνικές ομάδες ομιλητών, καθώς και το πώς συγκεκριμενοποιούν στη συμπεριφορά τους τις απόψεις τους σχετικά με τις γλωσσικές ποικιλίες που τους περιβάλλουν (γλώσσες, διαλέκτους, επίπεδα ύφους των επιμέρους γλωσσικών συστημάτων κλπ.). Πρόκειται συνεπώς για διεπιστημονική έννοια, γι' αυτό και η πλήρης διερεύνησή της, όπως άλλωστε και η μελέτη της γενικότερης έννοιας των στάσεων, εμπλέκει στοιχεία από διάφορους κλάδους των επιστημών του ανθρώπου: της γλωσσολογίας φυσικά (και των σχετικών με το θέμα κλάδων της, της κοινωνιογλωσσολογίας, της εθνογραφίας της επικοινωνίας κ.ά.), αλλά και της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας, της ανθρωπολογίας, της ιστορίας, των παιδαγωγικών σπουδών, των επικοινωνιακών σπουδών, ιδιαίτερα όμως της κοινωνικής ψυχολογίας” (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

2.2 Ορισμός των στάσεων

Στάση είναι η “νευροψυχολογική και πνευματική κατάσταση δημιουργούμενη από τη δοκιμασία που ασκεί μια δυναμική επιρροή πάνω στο άτομο, προετοιμάζοντάς το να αντιδράσει σε έναν ορισμένο αριθμό πραγμάτων και καταστάσεων” (Javeau, 2000: 105). Για την ψυχολογία, μια στάση είναι “μια περιληπτική, σχηματική αξιολόγηση ενός αντικειμένου ή μια ιδέα” (Bohner & Janke, 2002: 5, αναφέρεται στο:

Ανδρουλάκης, 2008: 30). Σύμφωνα με τον Baker (1992), στάση είναι “η υποθετική κατασκευή που χρησιμοποιείται για να εξηγήσει την κατεύθυνση και συνέχεια της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Λέγοντας συμπεριφορά εννοούμε σχετικά σταθερές και διαρκείς ανθρώπινες διαθέσεις” (Baker, 1992: 10). Ο Ajzen (1988, αναφέρεται στο:) Baker, 1992: 11) θεωρεί μια στάση τη διάθεση να ανταποκριθούμε θετικά ή αρνητικά σε ένα αντικείμενο, άτομο, θεσμό ή γεγονός. Για τον McGuire (1985, αναφέρεται στο: Baker, 1992: 11), οι στάσεις εντοπίζουν αντικείμενα σκέψης σε διαστάσεις κρίσεων. Στο κοινωνιο-εκπαιδευτικό μοντέλο του Gardner (1983,1985, αναφέρεται στο: Baker, 1992: 12), η στάση τοποθετείται μαζί με την εξυπνάδα, την ικανότητα και το άγχος ως ένα βασικό συστατικό της ικανότητας στη δεύτερη γλώσσα.

Η στάση διαφοροποιείται από τη γνώμη επειδή είναι περισσότερο βαθιά, λιγότερο ορθολογική και παρουσιάζει μια διάρκεια συχνά πολύ μεγάλη. “Μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι οι στάσεις είναι το υπόβαθρο των γνώμων και των λοιπών τυποποιημένων συμπεριφορών. Αποκαλύπτουν πολύ περισσότερο τη βαθιά προσωπικότητα των ατόμων από ότι οι γνώμες, με τις οποίες άλλωστε μπορούν να έρθουν σε αντίφαση. Οι στάσεις μπορούν να είναι αντικείμενο μεταβολών, αλλά συνήθως παρουσιάζουν στοιχεία σταθερά” (Javeau, 2000: 105). Οι στάσεις είναι σε μεγάλο βαθμό ασυνείδητες, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι οι άνθρωποι δεν κρίνουν με βάση τις στάσεις τους (Myers-Scotton, 2006: 109). Οι στάσεις διαφέρουν και από τα κίνητρα, τα οποία έχουν μια κινητήρια δύναμη, και σχετίζονται με το θέμα και όχι με το σκοπό, όπως ισχύει στην περίπτωση των κινήτρων. Επίσης διαφέρουν από την ιδεολογία, η οποία αναφέρεται σε κωδικοποίηση αξιών, ενώ οι στάσεις είναι συγκεκριμένα για αντικείμενα (για παράδειγμα, η στάση απέναντι σε μια γλώσσα) (Baker, 1992: 14-15). Όσον αφορά τις *γλωσσικές ιδεολογίες* (language ideologies), είναι οι αντιλήψεις των γλωσσών και της χρήσης τους που δημιουργούνται για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα μιας συγκεκριμένης ομάδας (Myers-Scotton, 2006: 109). Οι στάσεις είναι πιο υποσυνείδητες αξιολογήσεις και οι γλωσσικές ιδεολογίες πιο δομημένες αξιολογήσεις (Myers-Scotton, 2006: 110).

Οι στάσεις απέναντι στις γλώσσες είναι αξιολογήσεις που κάνουν οι ομιλητές για την αξία μιας συγκεκριμένης γλώσσας (Myers-Scotton, 2006: 109). Ένας από τους κλασσικούς ορισμούς τους είναι αυτός του Crystal (1992: 47, αναφέρεται στο:

Ανδρουλάκης, 2008: 30): “Οι γλωσσικές στάσεις είναι τα συναισθήματα που οι άνθρωποι έχουν για τη γλώσσα τους ή για τις γλώσσες των άλλων”. Τα συναισθήματα αυτά παρουσιάζονται ως ακραία, θετικά ή αρνητικά, ευνοϊκά ή δυσμενή. Βέβαια, υπάρχουν και ουδέτερες στάσεις και η έννοια του συνεχούς είναι η καταλληλότερη για να περιγράψει την πραγματικότητα.

Ωστόσο η έννοια της στάσης, δεν περιορίζεται μόνο στα συναισθήματα. Πρέπει να προσθέσουμε και τη *βιωματική* συνιστώσα, μια *γνωστική* συνιστώσα (οι γνώσεις, αλλά και οι σκέψεις, οι πεποιθήσεις, οι ιδέες που διαμορφώνουμε, οι αξίες που έχουμε) και μια *προθετική* συνιστώσα, δηλαδή την προδιάθεση, την τάση να δράσουμε με έναν συγκεκριμένο τρόπο. Αυτή μπορεί να αποτελέσει το μέσο που οδηγεί από τις στάσεις απέναντι σε μια γλώσσα, προς τα κίνητρα για την εκμάθησή της και από εκεί στην παρατηρήσιμη συμπεριφορά, δηλαδή στη διαδικασία εκμάθησης μιας γλώσσας. Και αυτό παρόλο που υπάρχει συχνά ασυνέχεια μεταξύ των στάσεων και των πράξεων που θεωρητικά συνδέονται με αυτές (Ανδρουλάκης, 2008: 30).

2.3 Σημασία των στάσεων

Η σημασία των στάσεων σχετίζεται με τη στενή σχέση τους με τη δόμηση των ατόμων, με την αξία τους ως ένδειξη των απόψεων μιας κοινότητας και για την κεντρική θέση τους στην θεωρία και έρευνα της ψυχολογίας. Η θέση, αξία και σπουδαιότητα μιας γλώσσας πιο συχνά και πιο εύκολα μετριέται (παρόλο που αυτή η μέτρηση δεν είναι τέλεια) από τις στάσεις προς αυτή τη γλώσσα. Σύμφωνα με τον Marsh (1982, αναφέρεται στο: Baker, 1992: 10), “η έρευνα βοηθά να κατανοήσουμε κοινωνικές διαδικασίες. Η θεώρηση του πώς οι στάσεις σχετίζονται με τις αιτίες και τα αποτελέσματά τους παρέχει γνώση του πώς λειτουργούν οι άνθρωποι”.

Οι στάσεις των ομιλητών απέναντι στη γλώσσα/γλώσσες τους ή απέναντι σε γλώσσες άλλων κοινοτήτων είναι ένα σημαντικό θέμα της κοινωνιογλωσσολογίας, “διότι αφορά την υποκειμενική διάσταση της γλωσσικής συμπεριφοράς. Η σύνδεση μιας κοινωνικής ομάδας με τη γλώσσα που χρησιμοποιεί είναι δυνατό να γίνει με την υιοθέτηση μιας

σημειωτικής προσέγγισης. Έτσι οι γλωσσικοί τύποι που χρησιμοποιούνται από τα μέλη μιας κοινότητας μπορούν να αποτελούν ενδείκτες των κοινωνικών χαρακτηριστικών και ταυτοτήτων των ομιλούντων υποκειμένων. Σε ένα άλλο επίπεδο όμως, οι χρησιμοποιούμενοι γλωσσικοί τύποι μπορούν να συνδεθούν με τις κοινωνικές ομάδες μέσω εκφρασμένων απόψεων και ιδεών για τη χρησιμοποίηση, αξία και λειτουργία της μιας ή της άλλης γλώσσας. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση η σχέση δεν είναι σχέση ενδεικτική, αλλά δεσμός μεταγλωσσικού συμβολικού χαρακτήρα στηριζόμενος όχι στη χρήση της γλώσσας αλλά στον λόγο περί γλώσσας. Αυτή τη διάκριση την είχε ήδη συλλάβει σε πρώιμη μορφή ο κοινωνιογλωσσολόγος Labov το 1972” (Τσιτσιπής, 2001).

Αντιλαμβάνεται λοιπόν κανείς πόσο σημαντική είναι η μελέτη των γλωσσικών στάσεων “για την κοινωνική προσέγγιση της γλώσσας, αλλά όχι μόνο γι’ αυτήν: μέσω της αξιολόγησης που εκφράζουν και αναπαράγουν, οι στάσεις επηρεάζουν πολλούς τομείς των γλωσσικών εκφάνσεων και, τελικά, της ίδιας της κοινωνικής ζωής των ομιλητών. Με άλλα λόγια, αν και πρόκειται για καθαρά υποκειμενικό στοιχείο, επηρεάζει αποφασιστικά την αντικειμενική πραγματικότητα των γλωσσών και των ομιλητών τους” (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

Μια έρευνα των στάσεων μας παρέχει ενδείξεις για τις σκέψεις και τις αξίες, τις προτιμήσεις και τις επιθυμίες μιας κοινότητας. Όσον αφορά τις μειονοτικές γλώσσες, οι στάσεις παρέχουν μια μέτρηση της υγείας της γλώσσας (Baker, C., 1992:21). Συγκεκριμένα, θετικές ή αρνητικές στάσεις μπορεί να επηρεάσουν πρώτα απ’ όλα την ενίσχυση ή απλώς τη διατήρηση (επιβίωση) ή την υποχώρηση ποικιλιών χαμηλού κύρους, όπως π.χ. έγινε με τη συρρίκνωση πολλών μειονοτικών γλωσσών. Το γεγονός ότι οι στάσεις φαίνεται να επιδρούν σημαντικά στην εκμάθηση νέων ποικιλιών καθιστά τη μελέτη τους πολύτιμη για τη συναγωγή συμπερασμάτων που θα βοηθήσουν σε περαιτέρω αποφάσεις. Έχει επίσης αποδειχτεί ότι πλευρές της στάσης ενός ατόμου απέναντι στην ποικιλία που προσπαθεί να μάθει καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό και την ίδια τη δυσκολία ή ευκολία εκμάθησής της (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

Οι γλωσσικές στάσεις επηρεάζουν και “την επικοινωνιακή ικανότητα ατόμων και ομάδων, αλλά και τη διεπίδραση ή την αλληλοκατανόηση μεταξύ των ομιλητών τους. Θεωρούμε π.χ. πως καταλαβαίνουμε ευκολότερα τη γλώσσα ή την ποικιλία μιας ομάδας προς την οποία υπάρχει θετική διάθεση, εκτίμηση ή θαυμασμός: η αντικειμενική ευκολία ή δυσκολία κατανόησης της γλώσσας της επηρεάζεται από τη θετική μας στάση απέναντί της” (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

“Οι (υποκειμενικές) στάσεις μπορεί να προσδιορίσουν, συνολικά, τόσο την (αντικειμενική) υπόσταση όσο και την (αντικειμενική) μορφή/δομή των γλωσσικών ποικιλιών στη διάρκεια του χρόνου, την ιστορική τους τύχη δηλαδή. Και μέσω αυτής, και την ιστορική τύχη ομάδων ομιλητών, όταν π.χ. τους αφαιρείται η ευκαιρία έκφρασης μέσα από τον κώδικά τους ή, αντίθετα, όταν η γλώσσα τους καλλιεργείται και ενισχύεται, χρησιμεύοντας π.χ. ως παγκόσμιο μέσο επικοινωνίας” (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

“Σε συλλογικό επίπεδο, οι γλωσσικές στάσεις που χαρακτηρίζουν μια κοινωνία ή συγκεκριμένες ομάδες της καθορίζουν πολιτικές αποφάσεις θεσμών και ενσωματώνονται στον γλωσσικό σχεδιασμό αυτής της κοινωνίας και την κυριότερη έκφρασή του, την εκπαίδευση. Η γλωσσική πολιτική την οποία εκφράζει ο εκάστοτε γλωσσικός σχεδιασμός ενός κράτους αποφασίζει για το ποια/ποιες γλώσσα/ες θα διδαχθεί/θούν στα σχολεία, σε ποια ακριβώς μορφή κλπ. Αυτό μπορεί να έχει σοβαρό αντίκτυπο στα παιδιά: θετικό, αν ανήκουν στις εθνικές ή κοινωνικές ομάδες των οποίων ο τρόπος ομιλίας και γραφής προκρίνεται από τις εκπαιδευτικές επιλογές, αρνητικό, αν αποσιωπάται, επικρίνεται ή και τιμωρείται ή διώκεται” (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

Συνεπώς, η δημιουργία ιεραρχημένων κοινωνικών στάσεων απέναντι στις γλωσσικές ποικιλίες και τη μορφή τους οφείλεται στη συνολικότερη ύπαρξη κοινωνικής ασυμμετρίας και ανισοτήτων (με την ευρύτερη έννοια: εθνικών, εθνοτικών, ταξικών κλπ.). Έτσι, θεωρείται ότι δεν είναι δυνατόν να εξαλειφθούν οι διαφορετικές στάσεις απλώς με την εξάλειψη όσων προκαταλήψεων τις συνοδεύουν: δεδομένου ότι συνδέονται με συμβολικές αναπαραστάσεις της κοινωνικής ταυτότητας, εκφράζουν και

αναπαράγουν τις συγκρούσεις που προκύπτουν από τον κοινωνικό έλεγχο που ασκείται στις διάφορες ομάδες ομιλητών μέσω της γλώσσας (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

Οι μετρήσεις των στάσεων παρέχουν ενδείξεις για τις αλλαγές απόψεων και τις πιθανότητες επιτυχίας μιας πολιτικής. Σύμφωνα με τον Lewis (1981, αναφέρεται στο: Baker, 1992: 10), “η γνώση των στάσεων είναι βασική όσον αφορά τη δημιουργία μιας πολιτικής όπως και την επιτυχία στην εφαρμογή της”. Η γλωσσική αλλαγή μέσω γλωσσικού σχεδιασμού, η γλωσσική πολιτική και η παροχή ανθρώπινου δυναμικού και υλικών πόρων δεν καταλήγει πουθενά αν οι στάσεις δεν είναι ευνοϊκές για αλλαγή. Το να υπάρχει μια ευνοϊκή στάση στο θέμα των γλωσσικών στάσεων είναι σημαντικό για την εφαρμογή και την πολιτική της διγλωσσίας (Baker, 1992: 21).

Έτσι, η κατάδειξη του καθοριστικού ρόλου των στάσεων στη διαμόρφωση και την ιστορία των γλωσσών καθιστά τη μελέτη τους ιδιαίτερα σημαντική: “ο υποκειμενικός τους χαρακτήρας και η πιθανή απόστασή τους από τα πραγματικά επιστημονικά δεδομένα για το γλωσσικό φαινόμενο και τις ιδιότητές του δεν τις εμποδίζει καθόλου να αποτελούν οι ίδιες μια πραγματικότητα με πολλαπλές συνέπειες για τους ομιλητές” (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

2.4 Η φύση των στάσεων

Ως προς τη φύση τους, θεωρείται ότι οι στάσεις αποτελούν ένα σύνθετο πλέγμα αναπαραστάσεων και κοινωνικών αξιολογήσεων και εμπεριέχουν νοητική, συναισθηματική και βουλευτική διάσταση (που αφορά την ετοιμότητα για δράση). Στη νοητική διάσταση ανήκουν οι μεταγλωσσικές αντιλήψεις, οι απόψεις και οι πεποιθήσεις των ατόμων. Η συναισθηματική διάσταση αφορά τα συναισθήματα που μπορεί να γεννά μια γλωσσική ποικιλία, ενώ είναι δυνατόν να βρίσκεται σε αντίθεση με τη νοητική. Η βουλευτική διάσταση σχετίζεται με τις προθέσεις ομάδων ή ατόμων σχετικά με τη γλώσσα (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

Οι στάσεις, στη νοητική τους πλευρά, μπορεί να εμπεριέχουν και λανθασμένες απόψεις για τη φύση και τα χαρακτηριστικά των γλωσσών, γι' αυτό και συσχετίζονται πολλές

φορές με τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα που κυκλοφορούν για τη γλώσσα (Κακριδής-Φερράρι, 2007).

Όπως παρατηρεί η Κακριδής-Φερράρι, “οι στάσεις δεν είναι κάτι άμεσα παρατηρήσιμο. Είναι κάτι που μπορούμε να συμπεράνουμε από την κατεύθυνση και συνέχεια της εξωτερικής συμπεριφοράς. Οι μέθοδοι εντοπισμού και καταγραφής των γλωσσικών στάσεων προσκρούουν στην επισήμανση ότι οι στάσεις αποτελούν “εσωτερική νοητική κατάσταση”, η οποία όμως μπορεί να εντοπιστεί μόνο αν υπάρξει έκφρασή της στη συμπεριφορά. Ωστόσο, είναι γνωστή η αναντιστοιχία που μπορεί να προκύψει ανάμεσα στη βαθύτερη στάση μας απέναντι σε κάτι και την εξωτερική συμπεριφορά μας. Οι παράγοντες που μεσολαβούν ανάμεσά τους είναι πολλοί και διαφορετικού χαρακτήρα ο καθένας: για παράδειγμα, η επιθυμία ή όχι συμμόρφωσης προς ευρύτερα αποδεκτές απόψεις, η άγνοια, ο χρόνος που κυλά, συνειδητές ή ασυνειδητές προσωπικές επιλογές κλπ. Έτσι, δεν είναι δυνατόν να προβλεφθεί με ακρίβεια η συμπεριφορά που θα προκύψει από κάποια συγκεκριμένη στάση ούτε, αντίστροφα, από κάποια συγκεκριμένη συμπεριφορά να συναχθεί η πραγματική στάση που κρύβεται από πίσω” (Κακριδής-Φερράρι, 2007).

2.5 Είδη στάσεων

Η κοινωνιογλωσσική μελέτη των γλωσσικών στάσεων μπορεί να καλύπτει ποικίλα είδη στάσεων, όπως τα καταγράφει ο Baker (1992, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 29): στάσεις απέναντι α) στη γλωσσική ποικιλία, στις διαλέκτους και στο ύφος της ομιλίας, β) στην εκμάθηση μιας νέας γλώσσας, γ) σε μια συγκεκριμένη μειονοτική γλώσσα, δ) σε γλωσσικές ομάδες, κοινότητες και μειονότητες, ε) σε μαθήματα γλωσσών, στ) στη χρήση μιας συγκεκριμένης γλώσσας, ζ) στην εκμάθηση μιας γλώσσας από τα παιδιά τους (αφορά τους γονείς των παιδιών), στη γλωσσική προτίμηση.

Ο E. Glyn Lewis (αναφέρεται στο: Baker, 1992: 31) διαχωρίζει έξι διαστάσεις των στάσεων: α) γενική αποδοχή, β) δέσμευση για εξάσκηση, γ) εθνική παράδοση, δ) οικονομική και κοινωνική σημασία, ε) οικογενειακοί και τοπικοί λόγοι, και στ)

προσωπικοί και ιδεολογικοί λόγοι.

2.6 Στάσεις χρηστικότητας και στάσεις ενταξιμότητας

Δύο συστατικά στοιχεία των στάσεων έχουν διαχωριστεί από την έρευνα: οι στάσεις χρηστικότητας και οι στάσεις ενταξιμότητας. Οι πρώτες αντικατοπτρίζουν κίνητρα χρηστικότητας και χαρακτηρίζονται από την επιθυμία να αποκτήσει το άτομο κοινωνική αναγνώριση ή οικονομικά οφέλη μαθαίνοντας μια άλλη γλώσσα. Είναι πιο προσωπικές και σχετίζονται με την ανάγκη επιτυχίας. Οι δεύτερες, από την άλλη, είναι πιο κοινωνικές και έχουν πιο διαπροσωπικό χαρακτήρα και σχετίζονται με την ταύτιση με την ομάδα που ομιλεί αυτή τη γλώσσα και την προσπάθεια ενσωμάτωσης σε αυτή (Baker, 1992: 32).

Σύμφωνα με πολλούς ερευνητές άτομα με στάσεις ενταξιμότητας είχαν την τάση να έχουν πιο ευνοϊκή στάση όσον αφορά την εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας από αυτούς που είχαν στάσεις χρηστικότητας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και τα δύο είδη στάσεων δεν μπορούν να συνυπάρχουν (Baker, 1992: 34).

2.7 Παράγοντες καθορισμού στάσεων

Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που συντελούν στον καθορισμό των στάσεων, οι σημαντικότεροι από τους οποίους είναι η ηλικία (σύμφωνα με προηγούμενες έρευνες, η ηλικία δεν είναι σημαντικός παράγοντας όσον αφορά την εγκατάλειψη μειονοτικών γλωσσών, αλλά η κοινωνικοποίηση που αυξάνει την εγκατάλειψη αυτών των γλωσσών αναλογικά με την ηλικία του ατόμου), το φύλο, η ικανότητα (όσο μεγαλύτερη η ικανότητα στη συγκεκριμένη γλώσσα, τόσο ευνοϊκότερες οι στάσεις απέναντί της), το γλωσσικό υπόβαθρο (η χρήση της γλώσσας από την οικογένεια, τους φίλους, την κοινότητα και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης επηρεάζει το σχηματισμό των στάσεων) και το πολιτιστικό υπόβαθρο (αν το άτομο μιας κοινότητας που μιλάει τη μειονοτική γλώσσα και συμμετέχει στις δραστηριότητές της διατηρεί μια ευνοϊκή στάση απέναντί της). Όλες οι μεταβλητές δεν είναι στατικές, είναι δυναμικές και εξελισσόμενες. (Baker, 1992: 42-46)

Γενικά, πάντως, φαίνεται ότι οι γλωσσικές στάσεις, συνειδητές ή ασυνειδήτες, είναι ιδιαίτερα ανθεκτικές και έχουν τάση να αντιστέκονται στην αλλαγή (Κακριδής-Φερράρι, 2007).

2.8 Στάσεις των ομιλητών απέναντι στη γλώσσα

Οι στάσεις απέναντι σε μια ποικιλία και η χρήση μιας ποικιλίας είναι αλληλένδετες: η στάση που θα πάρει ένας ομιλητής απέναντι στις κοινωνικές συνδηλώσεις μιας ποικιλίας καθορίζει και τη δική του γλωσσική επιλογή. Σε διεπιδράσεις οι ομιλητές συμπεριφέρονται ανάλογα είτε με διάθεση *σύγκλισης* προς, είτε με διάθεση *απόκλισης* από το λόγο του συνομιλητή τους, προσαρμόζουν δηλαδή τη γλωσσική συμπεριφορά τους. Πρόκειται για φαινόμενα που αφορούν το άτομο και διαπιστώνονται μόνο κατά τη διάρκεια μιας διεπίδρασης. Ο χαρακτήρας της προσαρμογής επηρεάζεται από εθνικές και πολιτισμικές αξίες (Κοιλιάρη, 1997: 26).

Η γλωσσική σύγκλιση, σύμφωνα με την Κοιλιάρη (1997), “αντικατοπτρίζει την επιθυμία του ομιλητή για αποδοχή από το κυρίαρχο γλωσσικό περιβάλλον, συντελείται όταν τα οφέλη που διαφαίνονται υπερτερούν του κόστους, και ποικίλει σε μέγεθος ανάλογα με την ευρύτητα του διαθέσιμου γλωσσικού ρεπερτορίου και τον βαθμό της ανάγκης του ομιλητή να γίνει αποδεκτός. Η γλωσσική σύγκλιση είναι συνάρτηση της επιθυμίας του ομιλητή για κοινωνική ανέλιξη, για υψηλή επικοινωνιακή αποτελεσματικότητα, για μια ενεργητική ατομική ή ομαδική παρουσία και για ένα κοινωνικά αρμόζοντα ορισμό της ταυτότητάς του. Η γλωσσική σύγκλιση οδηγεί σε επικοινωνιακή σύγκλιση” (Κοιλιάρη, 1997: 26).

Η *γλωσσική απόκλιση* ή τελικά η *διατήρηση μιας γλώσσας* αντικατοπτρίζει την επιθυμία του ομιλητή να διαχωριστεί κοινωνικά ή να δώσει έμφαση στην ταυτότητά του ως μέλος μιας διαφορετικής ομάδας. Η γλωσσική απόκλιση αποτελεί συνάρτηση της επιθυμίας του ομιλητή για διαφοροποίησή του από τον αποδέκτη, για πιθανή αλλαγή της γλωσσικής συμπεριφοράς του αποδέκτη και για μια προσπάθεια ορισμού της συνομιλίας με όρους διομαδικούς (Κοιλιάρη, 1997: 27)

Τόσο η γλωσσική απόκλιση όσο και η γλωσσική σύγκλιση υπάρχουν στην επιθυμία του ομιλητή για *γλωσσική προσαρμογή* η οποία αντικατοπτρίζει την επιθυμία του ομιλητή

για κοινωνική επιβεβαίωση και αποδοχή. Έτσι όσο περισσότερο ένας ομιλητής χρειάζεται να κερδίσει την εκτίμηση των άλλων, τόσο μεγαλύτερο είναι το μέγεθος της προσαρμογής του μέσα στα όρια του γλωσσικού ρεπερτορίου του (Κοιλιάρη, 1997: 28).

2.9 Στάσεις απέναντι στη γλώσσα και στους ομιλητές της

Όλες οι στάσεις, οι επιμέρους αξιολογήσεις, οι απόψεις και τα συναισθήματα των ομιλητών αντιστοιχούν σε στάσεις όχι απέναντι στην ίδια τη γλώσσα και τα στοιχεία της, αλλά απέναντι στους ομιλητές των διαφόρων ποικιλιών και τις εθνικές ή κοινωνικές ομάδες όπου ανήκουν αυτοί. “Οι απόψεις ή τα συναισθήματα που επικρατούν γι’ αυτούς επεκτείνονται και στις γλωσσικές τους παραγωγές και προκαλούν διαφοροποιήσεις στην αντιμετώπισή τους. Πρόκειται, δηλαδή, για ιεραρχημένες κατηγοριοποιήσεις κοινωνικών ομάδων, οι οποίες προβάλλονται με συμβολικές επενδύσεις πάνω στη γλώσσα τους” (Κακριδής-Φερράρι, 2007).

Στάσεις απέναντι στη γλώσσα είναι συνδεδεμένες με απόψεις για την ταυτότητα των ομιλητών της ή περισσότερο κρίσεις σχετικά με τους ομιλητές παρά με τη γλώσσα. Επειδή οι στάσεις απέναντι στη γλώσσα “ενεργοποιούνται από κοινωνικά και πολιτισμικά στερεότυπα και αντικατοπτρίζουν στάσεις απέναντι στους ομιλητές και στις πολιτισμικές αξίες τους, γίνονται μέτρο προσανατολισμού στην κωδικοποιημένη νόρμα και εξυπηρετούν έτσι και τον κοινωνικό προσανατολισμό. Στο πλαίσιο αυτό ερμηνεύεται και η συμβολική κυριαρχία (symbolic domination) της επίσημης γλώσσας που κατά τον Bourdieu επιβάλλεται στους συμμετέχοντες στις γλωσσικές συναλλαγές” (Κοιλιάρη, 1997: 23).

Το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο διαμορφώνονται στερεότυπα και στάσεις δεν είναι κάτι στατικό. Οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες μεταβάλλονται και τα εθνογλωσσικά στερεότυπα θα μπορούσαν να αναθεωρηθούν αν υπήρχαν στενότερες επαφές μεταξύ των μελών των διαφόρων ομάδων, αν διαμορφωνόταν ένα κλίμα αμοιβαίας αποδοχής και κατανόησης (Κοιλιάρη, 1997: 26).

Όπως λέει η Κοιλιάρη (1997), “οι στάσεις των συνομιλητών διαμορφώνονται μέσα σε συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και το γλωσσικό προϊόν τους αξιολογείται με τους ίδιους κοινωνικοοικονομικούς όρους που διαμόρφωσαν τις

συνθήκες αυτές. Όταν το γλωσσικό προϊόν κρίνεται μη αποδεκτό, τότε δεν είναι αποδεκτός και ο παραγωγός του. Ο μετανάστης ομιλητής παράγει γλωσσικό προϊόν το οποίο τον διακρίνει ως διαφορετικό, ως ξένο. Όταν η διαφορετικότητα στο λόγο προκαλεί ξενοφοβικές στάσεις, και ο ομιλητής αντιμετωπίζεται ανάλογα και αναγκάζεται να διαμορφώσει και ο ίδιος στάσεις που θα στηρίξουν καταρχήν τουλάχιστον την επιβίωσή του στο κοινωνικό και εργασιακό περιβάλλον της χώρας υποδοχής” (Κοιλιάρη, 1997: 29).

2.10 Γλωσσικές στάσεις και μέθοδοι μέτρησης και ερμηνείας τους

Η μέτρηση των στάσεων ενός ατόμου δεν μπορεί να αποκαλύψει με ακρίβεια τις στάσεις του για πολλούς λόγους, πρώτον γιατί τα άτομα μπορεί να απαντήσουν σε μια έρευνα στάσεων με τρόπο που τα κάνει να φαίνονται καλύτερα από ότι είναι στην πραγματικότητα. Συνειδητά ή ασυνειδητά οι άνθρωποι έχουν την τάση να δίνουν κοινωνικά επιθυμητές απαντήσεις (halo effect). Δεύτερον, τα άτομα μπορεί να επηρεάζονται όσον αφορά τις απαντήσεις τους σε μια έρευνα στάσεων από τον ερευνητή, την εθνική του ταυτότητα, το φύλο, την κοινωνική του θέση ή την ηλικία του και τον σκοπό της έρευνας ή το περιβάλλον της (Baker, 1992: 19). Ο αυξημένος αριθμός ερευνών για τις γλωσσικές στάσεις προϋποθέτει ότι, ακόμα κι αν παραμένουν υποθετικές κατασκευές, είναι αρκετά σταθερές ώστε να εντοπιστούν και να μετρηθούν (Ανδρουλάκης, 2008: 32)

Η έρευνα για τις στάσεις απέναντι σε μια συγκεκριμένη γλώσσα έχει μακρά ιστορία (Baker, 1992: 20). Η έρευνα των στάσεων πριν τη δεκαετία του 60 εξέταζε μονοδιάστατες σχέσεις (π.χ. τη σχέση μεταξύ ηλικίας και γλώσσας). Το κοινωνικο-εκπαιδευτικό μοντέλο του Gardner (1985, αναφέρεται στο: Baker, 1992: 18-205) εισήγαγε μια πιο περίπλοκη προσέγγιση. Οι στάσεις γίνονται ένα στοιχείο μέσα σε ένα περίπλοκο σύστημα δίγλωσσης ικανότητας. Επίσης εισάγεται η επίδραση του περιβάλλοντος παράλληλα με τα ατομικά χαρακτηριστικά. Οι ατομικές διαφορές (π.χ. ικανότητες, προσωπικότητα, κίνητρα) είναι εξίσου σημαντικές με την κοινωνική φύση του σχηματισμού των στάσεων και την έκφρασή τους.

Αν δεχθούμε ότι υπάρχει ένας σημαντικός δεσμός ανάμεσα στη γλώσσα και την ταυτότητα, αυτή η σχέση βρίσκει την έκφρασή της στις στάσεις των ατόμων απέναντι στις γλώσσες και στους χρήστες τους. Εδώ και αρκετά ήδη χρόνια ορισμένοι ερευνητές εντοπίζουν την ανάγκη να ληφθεί υπόψη ο υποκειμενικός παράγοντας, δηλαδή οι απόψεις των ομιλητών σχετικά με τις γλωσσικές τους χρήσεις, στη διαδικασία περιγραφής των γλωσσικών κοινοτήτων (Καρυολαίμου, 1993).

Υπάρχουν δύο θεωρητικές προσεγγίσεις όσον αφορά τη μελέτη των γλωσσικών στάσεων. Η μια είναι η *συμπεριφοριστική* (behaviourist) προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία οι στάσεις πρέπει να μελετώνται παρατηρώντας τις αντιδράσεις απέναντι σε συγκεκριμένες γλώσσες, δηλαδή τη χρήση τους σε πραγματικές συνδιαλλαγές. Η *νοησιαρχική* (mentalist) προσέγγιση θεωρεί τις στάσεις ως εσωτερική κατάσταση, που δίνει έναυσμα σε συγκεκριμένου τύπου συμπεριφορές. Οι περισσότεροι ερευνητές ακολουθούν τη δεύτερη, παρόλο που οι εσωτερικές στάσεις δεν μπορούν να γίνουν αντικείμενο παρατήρησης και η μελέτη τους βασίζεται στη συμπεριφορά και σε στοιχεία που δίνουν τα ίδια τα άτομα, συχνά αμφισβητούμενης εγκυρότητας (Appel & Muysken, 1987: 16).

Δύο είναι οι μέθοδοι διακρίβωσης των γλωσσικών στάσεων: α) οι *άμεσες μέθοδοι* που χρησιμοποιούνται κυρίως από την κοινωνιογλωσσολογία/ψυχολογία, (έρευνες με ερωτηματολόγιο, ατομικές συνεντεύξεις, γλωσσικές βιογραφίες (*récits de vie*)) και β) οι *έμμεσες μέθοδοι* που χρησιμοποιούνται από την κοινωνική ψυχολογία (όπως το matched-guise test) (Καρυολαίμου, 1993). Αυτοί οι δύο τύποι μεθόδων καλύπτουν ολόκληρο σχεδόν το πεδίο έρευνας γύρω από τις γλωσσικές στάσεις και αισθήματα. Υπάρχει και μια τρίτη μέθοδος, που δεν έχει ακόμα χρησιμοποιηθεί ευρέως. Πρόκειται για την ανάλυση των μεταγλωσσικών λόγων (*discours métalinguistiques*) μιας γλωσσικής κοινότητας έτσι όπως εκφράζονται μέσα από τον καθημερινό προφορικό ή γραπτό τύπο: με τη μορφή δηλαδή άρθρων, σχολίων, δηλώσεων ή ανακοινώσεων στο ράδιο ή την τηλεόραση ή στις εφημερίδες και τα περιοδικά (Καρυολαίμου, 1993).

Έχουν προταθεί τρία μοντέλα για να ερμηνευτούν οι γλωσσικές στάσεις. Πρώτον, τα *τεστ των εναρμονισμένων αμφιέσεων* (matched guise tests) που καθορίζουν τις στάσεις,

το μοντέλο της εθνογλωσσικής ζωτικότητας (ethnolinguistic vitality) που εξηγεί τις στάσεις που έχει μια ομάδα απέναντι στη δική της γλώσσα και η θεωρία επικοινωνιακής προσαρμογής (communication adaptation theory) που προσπαθεί να εξηγήσει πως οι ομιλητές εκφράζουν τις στάσεις τους απέναντι στους άλλους (Myers-Scotton, 2006: 141).

Είναι προφανές ότι είναι αδύνατο να επισημάνουμε όλες απολύτως τις απόψεις που υπάρχουν σε μια κοινότητα, οποιαδήποτε κι αν είναι η μέθοδος που χρησιμοποιούμε (Καρυολαίμου, 1993).

2.11 Επιδράσεις των γλωσσικών στάσεων

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα διάφορων ερευνών που είχαν μέχρι τότε πραγματοποιηθεί, ο Fasold (1984: 149, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 31)) κάνει λόγο για πέντε είδη επιδράσεων των γλωσσικών στάσεων:

- α) οι γλωσσικές στάσεις συνήθως επιφέρουν στάσεις απέναντι και στους ομιλητές της γλώσσας,
- β) οι γλωσσικές στάσεις τείνουν να καταλήγουν σε αλλαγές προφοράς,
- γ) οι γλωσσικές στάσεις μπορούν να επηρεάσουν τον τρόπο με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζουν τους μαθητές τους,
- δ) οι στάσεις απέναντι στη γλώσσα μπορεί να επηρεάζουν την εκμάθηση δεύτερων γλωσσών,
- ε) οι γλωσσικές στάσεις μπορεί να επηρεάζουν την αλληλοκατανόηση μεταξύ δύο γλωσσικών ποικιλιών .

2.12 Στάσεις και συμπεριφορά

Οι στάσεις αποτελούν έναν ατελή τρόπο ερμηνείας της συμπεριφοράς. Επίσης, η παρατήρηση της συμπεριφοράς μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένα συμπεράσματα διότι μπορεί να καλύπτει στάσεις. Η αποκλειστική μελέτη της συμπεριφοράς δεν αρκεί, διότι έτσι αγνοούνται οι συσσωρευμένες εμπειρίες που συλλαμβάνονται στις στάσεις. Οι στάσεις είναι καλύτεροι δείκτες της μελλοντικής συμπεριφοράς από την

παρατήρηση της ίδιας της συμπεριφοράς. Οι στάσεις δεν επηρεάζονται τόσο από παράγοντες που σχετίζονται με καταστάσεις, και μπορούν να μετρηθούν με περισσότερη αξιοπιστία (Baker, 1992: 16).

2.13 Στάσεις και κοινωνική ταυτότητα

Σύμφωνα με τους κοινωνικούς ψυχολόγους, το βασικό κίνητρο των στάσεων είναι ότι οι άνθρωποι επιδιώκουν να έχουν θετική αυτοπεποίθηση και αυτή δημιουργείται μέσα από συγκρίσεις με τους άλλους και τις ομάδες τους. Το να έχει κανείς στάσεις περιλαμβάνει την κατηγοριοποίηση των ατόμων, και την αυτο-κατηγοριοποίηση και την κατηγοριοποίηση των άλλων. Η κοινωνική ψυχολογία μιλάει για την ανάγκη της διάκρισης (δηλ. τη διαφοροποίηση) του εαυτού, και την ανάγκη να συμπεριλάβει κανείς τον εαυτό του σε μεγαλύτερες ομάδες. Αυτές οι ανάγκες είναι η πηγή των στάσεων απέναντι στους άλλους και τελικά, των ιδεολογιών που μπορεί να χρησιμοποιηθούν για να κινητοποιήσουν μια ομάδα σε αντίθεση με μια άλλη. Επειδή η γλώσσα είναι τόσο πανταχού παρόν διακριτικό γνώρισμα, το να κάνεις συγκρίσεις του κύρους της γλώσσας της δικής σου ομάδας με τις γλώσσες των άλλων ομάδων είναι ένας εύκολα διαθέσιμος τρόπος να δοθεί συνεκτικότητα στην ομάδα και να την ξεχωρίζει από άλλες ομάδες (Myers-Scotton, 2006: 121).

Η έννοια της *αναπαράστασης*, που εισήγαγε ο κοινωνιολόγος Durkheim και η έννοια των συλλογικών αναπαραστάσεων χρησιμοποιείται για να εξηγήσει κοινωνικά φαινόμενα εξαιρετικά ποικίλα. Οι συλλογικές αναπαραστάσεις διαφέρουν από τις κοινωνικές, καθώς είναι πλησιέστερες σε καθαρά λογικές κατηγορίες και σταθερές του πνεύματος στις οποίες εγγράφονται, σύμφωνα με τον Durkheim, όλα τα είδη γνώσης. Η αρχική έρευνα των συλλογικών αναπαραστάσεων εξελίχθηκε σε αυτή των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Σε ότι αφορά τις σχέσεις μεταξύ αναπαραστάσεων και στάσεων, ο ψυχαναλυτής Moscovici θεωρεί τις *στάσεις* ως τη μια από τις τρεις διαστάσεις της αναπαράστασης που επηρεάζουν τη συμπεριφορά, με τις άλλες δύο την *πληροφορία* (το σύνολο των γνώσεων του αντικειμένου που διαθέτει το υποκείμενο) και το πεδίο της *αναπαράστασης* (το «κοινωνικό μοντέλο», η δόμηση και η ιεράρχηση των διαθέσιμων στοιχείων για ένα αντικείμενο) (Ανδρουλάκης, 2008: 33).

Όσο για τη στάση, “είναι η διάσταση που καθορίζει τον σφαιρικό προσανατολισμό της αναπαράστασης και η μόνη που είναι αρθρωμένη πάνω στη συμπεριφορά. Είναι η διάσταση που συχνότερα συναντιέται μεμονωμένη και φαινομενικά η πρώτη που αναπτύσσεται” (Ανδρουλάκης, 2008: 33). Η διάσταση της στάσης περικλείει τις γνώμες και τα στερεότυπα που αποτελούν, μαζί με την ίδια τη στάση, “στάδια ή μορφές οργάνωσης της απόκρισης, στην προοπτική της επεξεργασίας μιας συμπεριφοράς” (Moscovici, 1976: 280-285, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 34). Σχετικά με την έννοια της στάσης, ο Muscovici σημειώνει ότι πέρα από τον συνδετικό ρόλο της μεταξύ κοινωνικού και ψυχολογικού, η επιτυχία της οφείλεται στην ερμηνευτική της δύναμη: εξηγούμε κάθε απόκριση, σε συνάρτηση με τη στάση που είναι υποκείμενή της. Η στάση, ωστόσο, δεν μπορεί να έχει ερμηνευτική δύναμη, παρά μόνο αν γίνει ρητή, με τρόπο ώστε οι καθοριστικοί παράγοντες που την θεμελιώνουν να μπορέσουν να οριστούν.

2.14 Ο ρόλος του κοινωνιογλωσσικού περιβάλλοντος στη διαμόρφωση στάσεων

Το καθεστώς των γλωσσών και η παρουσία τους στην κοινωνία είναι βασικοί παράγοντες για τη διαμόρφωση ευνοϊκών, ουδέτερων ή δυσμενών στάσεων απέναντι στις γλώσσες. Το καθεστώς κάθε γλώσσας έχει επίδραση στις στάσεις απέναντι στις γλώσσες αυτές. Συχνά για πολιτικούς λόγους, οι κατηγοριοποιήσεις αυτές (για παράδειγμα: επίσημη γλώσσα, μειονοτική γλώσσα κ.λπ.) επιδρούν σημαντικά στον τρόπο με τον οποίο οι ομιλητές αντιμετωπίζουν τις εν λόγω γλώσσες. Έτσι λοιπόν, μια γλώσσα που αναγνωρίζεται ως επίσημη σε μια χώρα έχει προνομαχική αντιμετώπιση, αφού επωφελείται από ένα καθεστώς αυξημένου κύρους, υποστηρίζεται από τη διοίκηση και συνοδεύεται συνήθως από ευνοϊκές στάσεις (Ανδρουλάκης, 2008: 36).

Η παρουσία των γλωσσών στο κοινωνικό περιβάλλον είναι ένας άλλος καθοριστικός παράγοντας για τις γλωσσικές στάσεις. Γλώσσες που μιλιούνται από κοινότητες στο κοινωνικό περιβάλλον και είναι διαφορετικές από τη μητρική γλώσσα της πλειονότητας του πληθυσμού, αποκαλούνται “δεύτερες”, αλλά αυτό δεν εξασφαλίζει αναγκαστικά ευνοϊκές στάσεις (Ανδρουλάκης, 2008: 37).

Σε κοινωνικό αλλά και σε διαπροσωπικό επίπεδο, οι γλώσσες που μπορεί να μιλήσει ένας άνθρωπος είναι ένας δείκτης της θέσης του στην κοινωνία. Ο Pierre Bourdieu (1982, 1991) έχει γράψει για το γλωσσικό ρεπερτόριο ενός ατόμου ως πηγή *συμβολικής δύναμης*. Μια σημαντική έννοια είναι αυτή του «habitus» που τη χρησιμοποιεί για να δηλώσει “προδιαθέσεις”, οι οποίες παράγουν τις πρακτικές και τις στάσεις, που παρόλο που δεν είναι συνειδητές, ωθούν τα άτομα να δράσουν και να αντιδράσουν με παρόμοιους τρόπους (Myers-Scotton, 2006: 114). Με τον όρο αυτό εννοούμε την “εσωτερικευμένη τάση κάθε ομιλητή απέναντι σε συγκεκριμένους τύπους ή είδη γλωσσικής παραγωγής, διαμορφωμένης σε μεγάλο βαθμό από την ιστορία της κοινωνικής διάδρασης κάθε ομιλητή και από την έννοια των αξιών που αποδίδει στη γλώσσα του και στις άλλες γλώσσες” (Ανδρουλάκης, 2008: 32). Το γλωσσικό “habitus” αντιμετωπίζεται ως “μια από τις διαστάσεις, μια από τις εκφράσεις της ταξικής έξης ενός κοινωνικού υποκειμένου, δηλαδή της θέσης που αυτό κατέχει συγχρονικά και διαχρονικά στην κοινωνική δομή” (Bourdieu, 1999: 25).

Η *γλωσσική αγορά* αναφέρεται στις σχέσεις που δημιουργούν οι ομιλητές ανάμεσα στην “αξία” μιας γλωσσικής ποικιλίας και άλλα “προϊόντα” (άλλες γλωσσικές ποικιλίες) που προσφέρονται παράλληλα στην ίδια αγορά. Αυτοί που ελέγχουν τις γλωσσικές ποικιλίες που έχουν μεγαλύτερη δύναμη ή μεγαλύτερο *συμβολικό κεφάλαιο* στη γλωσσική αγορά έχουν περισσότερη δύναμη από αυτούς που ελέγχουν ποικιλίες με λιγότερη αξία. Για τους ομιλητές με κύρος και δύναμη και για αυτούς που έχουν την ικανότητα να μιλούν παραπάνω από μια γλωσσική ποικιλία, οι επιλογές που κάνουν αντικατοπτρίζουν ποιες γλώσσες εκτιμούνται περισσότερο στη γλωσσική αγορά. Επειδή οι ομιλητές αναζητούν *συμβολικό κέρδος*, οι τωρινές επιλογές τους δημιουργούν μελλοντική αξία για μια γλωσσική ποικιλία (Myers-Scotton, 2006: 115). Η βασική θέση του Bourdieu είναι ότι η γλώσσα δεν είναι μόνο μέσο έκφρασης ιδεών, αλλά επίσης το μέσο έκφρασης αξιολόγησης μεταξύ των ομάδων και έτσι έκφρασης δύναμης (Myers-Scotton, 2006: 115). Οι γλωσσικές ανταλλαγές, αυτές οι κατεξοχήν σχέσεις επικοινωνίας, είναι επίσης σχέσεις συμβολικής εξουσίας όπου πραγματώνονται οι σχέσεις δύναμης ανάμεσα στους ομιλητές ή στις αντίστοιχες ομάδες τους (Bourdieu, 1999: 49). Κάθε ομιλιακό ενέργημα είναι μια συγκυρία, προϊόν της συνάντησης

ανάμεσα σε μια γλωσσική έξη και σε μια γλωσσική αγορά η οποία καθορίζει την “τιμή” των γλωσσικών προϊόντων (Bourdieu, 1999: 24). “Η γλωσσική ικανότητα δεν είναι μια απλή τεχνική ικανότητα αλλά μια καταστασιακή ικανότητα, εφόσον όλες οι γλωσσικές εκφράσεις και όλοι οι ομιλητές δεν είναι ίσοι, το γλωσσικό κεφάλαιο είναι η εξουσία πάνω στους μηχανισμούς διαμόρφωσης των γλωσσικών τιμών, η εξουσία να θέτει κανείς σε εφαρμογή, προς όφελός του, νόμους διαμόρφωσης των τιμών και να αποσπά την ιδιαίτερη υπεραξία” (Bourdieu, 1999: 27). Η γλωσσική ανταλλαγή είναι επίσης μια οικονομική ανταλλαγή, η οποία εγκαθίσταται στο πλαίσιο ενός ορισμένου συμβολικού συσχετισμού δυνάμεων ανάμεσα σε έναν παραγωγό εφοδιασμένο με ένα ορισμένο γλωσσικό κεφάλαιο και σε έναν καταναλωτή ή μια αγορά, και η οποία είναι ικανή να προσπορίσει ένα ορισμένο κέρδος, υλικό ή συμβολικό (Bourdieu, 1999: 91). Επειδή διαφορετικές ποικιλίες έχουν διαφορετική αξία στη γλωσσική αγορά, το γλωσσικό ρεπερτόριο ενός ατόμου μπορεί να είναι πηγή συμβολικής δύναμης (Myers-Scotton, 2006: 141). Αυτοί που μιλάνε αγγλικά κατέχουν πολύ “γλωσσικό κεφάλαιο” επειδή αναγνωρίζεται και έχει αξία ως μια διεθνή γλώσσα (Myers-Scotton, 2006: 115).

2.15 Γλώσσα και Αλλαγή Στάσεων

Η γλωσσική πολιτική έχει ως βάση της την προϋπόθεση ότι οι στάσεις μπορούν ή πρέπει να αλλάξουν. Πολλές φορές το να ενθαρρύνονται θετικές στάσεις απέναντι στην κυρίαρχη γλώσσα (π.χ. σε περιπτώσεις μεταναστών που μαθαίνουν την ελληνική) είναι μέρος του προγράμματος. Όπως λέει ο E.G Lewis (1981, αναφέρεται στο: Baker, 1992: 97), “η γλωσσική πολιτική είναι στην πραγματικότητα η προσπάθεια να αποτυπωθούν στάσεις είτε απέναντι στη γλώσσα είτε στους ομιλητές αυτής της γλώσσας”. Οι στάσεις αλλάζουν με το χρόνο, σπάνια παραμένουν στατικές. Πρέπει να σημειωθεί ότι η αλλαγή των στάσεων σε ένα γλωσσικό περιβάλλον έχει μια έντονη πολιτική διάσταση. Οι στάσεις απέναντι στη γλώσσα χειραγωγούνται από τις κυρίαρχες ομάδες. Οι στάσεις μπορεί να αλλάξουν σταδιακά ή ξαφνικά. Μπορεί να είναι αποτέλεσμα εσωτερικού προβληματισμού ή συνηθέστερα κοινωνικής επιρροής.

2.16 Λειτουργική Θεωρία Αλλαγής Στάσεων

Ο Katz (1960, αναφέρεται στο: Baker, 1992: 100) παρουσιάζει τέσσερις λειτουργίες των στάσεων ενός ατόμου, οι οποίες έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην αλλαγή στάσεων.

-Η χρηστική λειτουργία (οι στάσεις μπορεί να αλλάξουν όταν υπάρχει μια ανταμοιβή. Οι ενήλικες χρειάζονται ανταμοιβές για να χρησιμοποιήσουν μια μειονοτική γλώσσα. Για παράδειγμα, καλύτερες ευκαιρίες για εργασία).

-Ο μηχανισμός άμυνας του εγώ (η εσωτερική ασφάλεια είναι βασική για την ψυχολογική υγεία. Οι άνθρωποι που έχουν στάσεις που οδηγούν σε ανασφάλεια και άγχος, πιθανότατα θα αλλάξουν τις στάσεις τους για να έχουν λιγότερο άγχος. Το να μιλάς μια μειονοτική γλώσσα αποτελεί παράγοντα άγχους. Το να μην ανήκεις στην ομάδα, να μην μοιράζεσαι μια κοινή ταυτότητα με αυτή μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγή των στάσεων και της συμπεριφοράς (Baker, 1992: 100).

-Λειτουργία έκφρασης αξιών. Οι στάσεις εκφράζονται και ενεργοποιούνται όταν συμφωνούν με τις ατομικές αξίες και την αυτοαντίληψη. Οι στάσεις είναι μέρος της ψυχολογικής λειτουργίας ενός ατόμου. Ένα άτομο με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά προσωπικότητας μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο ανοιχτό στην αλλαγή (Baker, 1992: 101).

-Λειτουργία Γνώσης. Οι στάσεις έχουν και ένα γνωστικό συστατικό και διευκολύνουν την κατανόηση ανθρώπων και γεγονότων. Οι στάσεις τείνουν περισσότερο προς την αλλαγή όταν η λειτουργία της γνώσης είναι κατανοητή. Η γνώση της μειονοτικής ή της κουλτούρας της πλειονότητας, η κοινωνική οργάνωση, η πολιτική και η εκπαίδευση, για παράδειγμα, μπορούν να επηρεάσουν τις στάσεις (Baker, 1992: 101).

Οι στάσεις αλλάζουν εξαιτίας ατομικών αναγκών και κινήτρων και εξαιτίας κοινωνικών συνθηκών. Η ανάγκη για επιτυχία και ανταμοιβή αλληλεπιδρά με την επιρροή των ευνοϊκών συνθηκών και των αξιακών μοντέλων. Οι στάσεις μπορούν να αλλάξουν από το ίδιο το άτομο όπως και από τις κοινωνικές απαιτήσεις (Baker, 1992: 112). Η αλλαγή των στάσεων επηρεάζεται από τους γονείς, την κοινότητα, τις ομάδες συνομήλικων, τα σχολεία και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Ο γλωσσικός θάνατος ή η διατήρηση μιας μειονοτικής γλώσσας έχει μεγάλη σχέση με τις γλωσσικές στάσεις (Baker, 1992: 113).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΓΛΩΣΣΙΑΣ

3.1 Ορισμός: Διγλωσσία

Το να μιλάς μόνο μια γλώσσα, τη μητρική σου, λέγεται μονογλωσσία (monolingualism). Ο όρος *διγλωσσία* (bilingualism) χρησιμοποιείται όταν κάποιος μιλάει δύο ή περισσότερες γλώσσες, η μια από τις οποίες είναι συνήθως η μητρική του. Οι γλώσσες που μιλάει κάποιος αποτελούν το *γλωσσικό ρεπερτόριό* του (linguistic repertoire) (Myers-Scotton, 2006: 2). Η διγλωσσία και η πολυγλωσσία είναι κάτι φυσιολογικό σε πολλά μέρη του κόσμου και οι άνθρωποι εκεί τα θεωρούν κάτι απόλυτα φυσιολογικό. Σε πολλές δυτικές κοινωνίες υπάρχει μια μακρά ιστορία οι άνθρωποι να “περιφρονούν” αυτούς που είναι δίγλωσσοι. Αποδίδεται κύρος μόνο σε ορισμένες “κλασικές γλώσσες (π.χ. ελληνικά και λατινικά) ή σύγχρονες γλώσσες “υψηλής” κουλτούρας (π.χ. αγγλικά ή γερμανικά). Η διγλωσσία μερικές φορές θεωρείται “πρόβλημα”, πολλά δίγλωσσα άτομα τείνουν να έχουν χαμηλές κοινωνικές θέσεις και η γνώση μιας άλλης γλώσσας σχετίζεται με την “κατωτερότητα”. Η διγλωσσία αντιμετωπίζεται ως προσωπικό και κοινωνικό πρόβλημα, όχι ως κάτι θετικό. Μια τραγική συνέπεια είναι ότι πολλές δυτικές κοινωνίες έχουν υιοθετήσει την παράξενη πολιτική να κάνουν ότι μπορούν για να εξαφανίσουν τις γλώσσες που φέρνουν μαζί τους οι μετανάστες ενώ ταυτόχρονα διδάσκουν ξένες γλώσσες στο σχολείο. Επιπλέον, είχαν περισσότερη επιτυχία στο δεύτερο παρά στο πρώτο (Wardhaugh, 1996: 101). Ο Baker (1996) διακρίνει μεταξύ ατομικής διγλωσσίας και διμορφίας (diglossia). Η διγλωσσία και η πολυγλωσσία μπορούν να εξεταστούν ως κάτι ατομικό ενώ από την πλευρά της κοινωνιολογίας, της κοινωνιογλωσσολογίας, της εκπαίδευσης και της

κοινωνικής ψυχολογίας οι δίγλωσσοι βρίσκονται σε ομάδες και μπορούν να αποτελούν μια μειονότητα ή την πλειονότητα. Υπάρχουν σημαντικές σχέσεις μεταξύ των δύο. Για παράδειγμα, οι στάσεις των ατόμων απέναντι σε μια συγκεκριμένη γλώσσα μπορεί να επηρεάζουν τη γλωσσική διατήρηση, τη γλωσσική αλλαγή ή το γλωσσικό θάνατο σε μια κοινωνία (Baker, 1996: 5). Ο όρος κοινωνική διγλωσσία επικεντρώνεται στις δύο ποικιλίες μιας γλώσσας σε μια κοινωνία. Μια γλωσσική κοινότητα δεν χρησιμοποιεί και τις δύο για τον ίδιο σκοπό, αλλά σε διαφορετικές περιστάσεις και για διαφορετικές λειτουργίες. Για παράδειγμα, η γλωσσική κοινότητα μπορεί να χρησιμοποιεί τη μια στο σπίτι, για θρησκευτικούς σκοπούς και για κοινωνικές δραστηριότητες και την άλλη στη δουλειά ή στην εκπαίδευση. Μπορούμε να διακρίνουμε ανάμεσα σε μια ανώτερη γλωσσική ποικιλία (high language variety) και σε μια κατώτερη γλωσσική ποικιλία (low variety). Αυτός ο διαχωρισμός μπορεί να γίνει και ανάμεσα σε μια κυρίαρχη γλώσσα και μια μειονοτική γλώσσα (Baker, 1996: 36). Συνήθως η μια γλώσσα έχει περισσότερο κύρος από την άλλη. Η κυρίαρχη γλώσσα μπορεί να θεωρείται πιο ανώτερη, πιο κομψή και ότι μπορεί να οδηγήσει σε εκπαιδευτική και οικονομική επιτυχία (Baker, 1996: 37). Η παρουσία της διγλωσσίας είναι εκείνη που προσδίδει στην έννοια της γλωσσικής κοινότητας τα χαρακτηριστικά που την ορίζουν: “γλωσσική κοινότητα δεν είναι η κοινότητα των ανθρώπων που ομιλούν την ίδια γλώσσα, αλλά η κοινότητα των ανθρώπων που ομιλούν γλώσσα ή γλώσσες για τη χρήση των οποίων συμφωνούν” (Σκούρτου, 1997: 14). Ο Pratt (1987, αναφέρεται στο: Johnstone, 2000: 85.) υποστηρίζει ότι η ιδέα μιας ομάδας ομιλητών ως συνεκτικό, ενωμένο και χωρίς συγκρούσεις κοινωνικό σώμα ήταν πάντα μια ουτοπία. Οι περισσότεροι άνθρωποι στον κόσμο έχουν γλωσσικά ρεπερτόρια που περιλαμβάνουν πόρους από πολλές γλώσσες ή ποικιλίες.

Η διγλωσσία είναι “ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της μεταναστευτικής οικογένειας και παροικίας, που σημαίνει ότι η γλώσσα του μετανάστη λειτουργεί ως ένας από τους δύο κώδικες καθημερινής επικοινωνίας. Η συνάντηση γλωσσών και πολιτισμών, που σε ορισμένες περιπτώσεις εξελίσσεται σε σύγκρουση, και η μεταξύ τους αλληλεπίδραση οδηγούν σε διάφορους τύπους διγλωσσίας και προπάντων στη δημιουργία ιδιολέκτων

ή, κατά άλλους ερευνητές εθνολέκτων, στους κόλπους της παροικίας και φυσικά και της οικογένειας” (Δαμανάκης, 2001).

3.2 Τύποι διγλωσσίας

Με ελάχιστες εξαιρέσεις, λίγα δίγλωσσα άτομα είναι το ίδιο ικανά στη δεύτερη γλώσσα όσο είναι στην πρώτη τους. Υπάρχουν δύο κοινωνικοί λόγοι για αυτό: α) ελάχιστα δίγλωσσα άτομα είχαν την ίδια έκθεση σε όλες τις γλώσσες του γλωσσικού τους ρεπερτορίου και β) δεν τις χρησιμοποιούν με την ίδια συχνότητα ή στις ίδιες καταστάσεις (Myers-Scotton, 2006: 3).

Αν η δίγλωσση επικοινωνία είναι σύνηθες φαινόμενο σε επίπεδο οικογένειας και παροικίας, τότε είναι ο κανόνας σε ατομικό επίπεδο. Άτομα που μεταναστεύουν σε μικρή ηλικία ή που γεννιούνται και κοινωνικοποιούνται σε μεταναστευτικά περιβάλλοντα είναι, κατά κανόνα, δίγλωσσα, και μπορούν να ενταχθούν σε έναν από τους ακόλουθους τέσσερις τύπους διγλωσσίας (Baker, 1996, αναφέρεται στο: Δαμανάκης, 2001):

- α) *Μονόπλευρη διγλωσσία με υπεροχή της Γ1*
- β) *Μονόπλευρη διγλωσσία με υπεροχή της Γ2*
- γ) *Αμφιδύναμη (εξισορροπημένη) διγλωσσία*
- δ) *Ημιγλωσσία.*

Η ατομική διγλωσσία (bilingualism) υπάρχει βέβαια και αναπτύσσεται κάτω από συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτισμικές και κοινωνιογλωσσικές συνθήκες και, επομένως, πρέπει να θεωρηθεί σε συνάρτηση με την κοινωνική διγλωσσία (diglossia), τη γλωσσική πολιτική της κυρίαρχης ομάδας και τα διγλωσσικά μοντέλα εκπαίδευσης (Δαμανάκης, 2001).

Παρόλο που θα έλεγε κανείς ότι ο όρος είναι σαφής και μπορεί εύκολα να προσδιοριστεί, δεν πρέπει να υποθέτουμε ότι κάθε άτομο, του οποίου το οικογενειακό περιβάλλον χρησιμοποιεί άλλη γλώσσα και το οποίο χειρίζεται και τη γλώσσα του κοινωνικού του περιγύρου είναι εξ ορισμού δίγλωσσο. Το ερώτημα αυτό διερευνάται ήδη το 1953 από τον U. Weinreich (αναφέρεται στο: Μπατσαλιά, 2003: 94), ο οποίος ορίζει τη διγλωσσία ως την εναλλάξ χρήση δύο γλωσσών και θεωρεί δίγλωσσα εκείνα τα άτομα, τα οποία επικοινωνούν με αυτό τον τρόπο. Εξετάζοντας τη σχέση του γλωσσικού σημείου και του σημασιολογικού πεδίου κατά τη νοητική οργάνωση του λόγου δίγλωσσων ατόμων, διακρίνει τρεις μορφές διγλωσσίας:

-*Σύνθετη διγλωσσία*, όπου ο δίγλωσσος χειρίζεται τις δύο πραγματικότητες που τον περιβάλλουν ως ένα σύνθετο γλωσσικό σημείο με συγχωνευμένα σημαινόμενα .

-*Συντονισμένη διγλωσσία* υφίσταται όταν ο δίγλωσσος αντιλαμβάνεται τις δύο πραγματικότητες ως δύο χωριστά συστήματα και ότι τα σημαίνοντα κάθε μιας γλώσσας παραπέμπουν σε διαφορετικά σημαινόμενα.

-*Εξαρτημένη διγλωσσία* παρατηρείται όταν ο δίγλωσσος συγκροτεί τη μια πραγματικότητα μέσω της άλλης, όταν δηλαδή το σημαινόμενο στο οποίο παραπέμπει το σημαίνον δεν σχηματίζεται άμεσα, αλλά μέσω αναγωγής στο έτερο γλωσσικό σύστημα (Μπατσαλιά, 2003: 95).

Ένα βασικό, λοιπόν, στοιχείο της διγλωσσίας είναι οι γλωσσικές ικανότητες και στις δύο γλώσσες να μην υπολείπονται από αυτές που διαθέτουν όσοι τις χειρίζονται ως μητρική γλώσσα. Κοινωνιογλωσσολογικές μελέτες, όμως, έχουν αποδείξει ότι τα άτομα αυτά μπορούν να αντιμετωπίσουν συνήθως μόνο στοιχειώδεις επικοινωνιακές καταστάσεις. Η δε διαφοροποίηση των γλωσσικών τους ικανοτήτων από αυτές των γηγενών είναι τέτοια, ώστε έχουν εισαχθεί όροι όπως “ημίγλωσσοι”, “διπλά ημίγλωσσοι” ή και “δίγλωσσοι αναλφάβητοι” (Μπατσαλιά, 2003: 95).

Ένα δεύτερο στοιχείο διγλωσσίας θεωρείται η ικανότητα να προβαίνουν όποτε το απαιτούν οι επικοινωνιακές περιστάσεις αβίαστα στην εναλλαγή χρήσης των δύο γλωσσών, αν και έχει καταγραφεί σε σχετικές μελέτες ότι υπάρχει σαφής σχέση ανάμεσα σε επικοινωνιακή περίσταση και επιλογή ή προτίμηση γλώσσας (Μπατσαλιά, 2003: 95).

3.3 Διαστάσεις της διγλωσσίας

Διάφορες έρευνες έχουν εντοπίσει τις εξής βασικές διαστάσεις της διγλωσσίας (Hamers and Blanc, 1990, αναφέρεται στο: Παπαπαύλου, 1997: 37):

- α) *σχετική γλωσσική ικανότητα* (relative competence),
- β) *γνωστική οργάνωση* (cognitive organization),
- γ) *ηλικία κατάκτησης* (age of acquisition),
- δ) *εξωγενές/ενδογενές κοινωνικό περιβάλλον* (exogeneity),
- ε) *κοινωνικοπολιτισμικό στάτους* (social cultural status),

ζ) *πολιτισμική ταυτότητα* (cultural identity).

3.4 Δίγλωσση ικανότητα

Σύμφωνα με τον Baker (1996), υπάρχουν τέσσερις βασικές γλωσσικές ικανότητες: κατανόηση προφορικού λόγου, κατανόηση γραπτού λόγου, παραγωγή προφορικού και παραγωγή γραπτού λόγου. Η κάθε ικανότητα μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο ανεπτυγμένη. Σύμφωνα με την Skutnabb-Kangas (1981, αναφέρεται στο: Baker, 1996: 7)), υπάρχει και μια πέμπτη ικανότητα, η γλώσσα που χρησιμοποιείται για σκέψη.

3.5 Οι γλώσσες στην κοινωνία

Τα δίγλωσσα άτομα δεν είναι απομονωμένα, αλλά σε ομάδες, κοινότητες. Όσοι μιλούν μια μειονοτική γλώσσα μέσα σε ένα περιβάλλον μιας κυρίαρχης γλώσσας απαρτίζουν μια *γλωσσική κοινότητα*. Δεν αρκεί να αναλύσουμε τη διγλωσσία σε ατομικό επίπεδο, αλλά και πως οι ομάδες των ομιλητών μιας γλώσσας συμπεριφέρονται και αλλάζουν. Επίσης πρέπει να εξεταστεί η πολιτική στο περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται οι μειονοτικές γλώσσες. Από τη στιγμή που οι γλωσσικές κοινότητες δεν είναι απομονωμένες, πρέπει να εξεταστεί η επαφή μεταξύ τους (Baker, 1996: 35).

Είναι σημαντικό να διαχωρίσουμε τη *διγλωσσία ως ατομικό φαινόμενο* από τη *διγλωσσία ως ομαδικό ή κοινωνικό φαινόμενο*. Χρησιμοποιούμε συνήθως τους όρους *ατομική διγλωσσία* και *κοινωνική διγλωσσία*. Υπάρχουν σημαντικοί δεσμοί ανάμεσα στα δύο μέρη. Η στάση, λόγου χάρι, των ατόμων απέναντι σε μια συγκεκριμένη γλώσσα μπορεί να επηρεάσει τη γλωσσική διατήρηση, τη γλωσσική αποκατάσταση, τη γλωσσική μετακίνηση ή τον γλωσσικό θάνατο σε κοινωνικό επίπεδο (Δαμανάκης, 2001). Η γλωσσική μετακίνηση (language shift) σε σχέση με τον αριθμό των ομιλητών και τις χρήσεις μιας γλώσσας συμβαίνει μέσα από σκόπιμες αποφάσεις που επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα τις γλώσσες και αντικατοπτρίζουν οικονομικές, πολιτικές, πολιτισμικές, κοινωνικές και τεχνολογικές αλλαγές (Baker, 1996: 41).

Η διγλωσσία είναι ένα φυσικό επακόλουθο των κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων που δημιουργούν ομάδες και τα όριά τους. Ένας λόγος για την ύπαρξη της διγλωσσίας είναι

η ύπαρξη ξεχωριστών ομάδων και των γλωσσών τους. Το γεγονός ότι είναι ξεχωριστές ομάδες σημαίνει ότι κάποιες ομάδες έχουν περισσότερο κοινωνικό ή οικονομικό κύρος από άλλες. Όταν ένα άτομο θέλει να γίνει μέλος μιας επιθυμητής ομάδας, το εισιτήριο είναι η διγλωσσία στη γλώσσα της ομάδας αυτής. Ένα παράδειγμα είναι οι μετανάστες, που σχεδόν πάντα πρέπει να μάθουν την κυρίαρχη γλώσσα αν θέλουν να επιβιώσουν στις καινούριες συνθήκες (Myers-Scotton, 2006: 9).

Όταν οι ομιλητές προσθέτουν μια γλώσσα στο ρεπερτόριό τους, σχεδόν πάντα το κάνουν για έναν λόγο – επειδή αυτή η γλώσσα θα τους είναι χρήσιμη στην κοινότητά τους ή σε μια άλλη κοινότητα της οποίας θέλουν να γίνουν μέλος (Myers-Scotton, 2006: 38).

Πολλοί δίγλωσσοι μαθαίνουν τη δεύτερή τους γλώσσα άτυπα. Η ποσότητα αυτού του είδους γλωσσικής μάθησης ποικίλει ανάλογα και με το άτομο και την κοινότητα. Στις δυτικές κοινωνίες, οι μετανάστες συχνά μαθαίνουν τη γλώσσα σχεδόν αποκλειστικά μέσα από επαφές στη δουλειά τους (Myers-Scotton, 2006: 43). Η συστηματική μελέτη του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι αποκτούν μια δεύτερη γλώσσα είναι σχετικά καινούργια και συγκεκριμένα ανήκει στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα, όταν η επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων επεκτάθηκε πέρα από τις τοπικές γλωσσικές τους κοινότητες. Ο όρος “δεύτερη” μπορεί να αναφέρεται σε οποιαδήποτε γλώσσα μαθαίνει κάποιος μετά τη μητρική του, μπορεί δηλαδή να αναφέρεται σε μια τρίτη ή τέταρτη γλώσσα (Ellis, 1997: 3).

Πολλά κράτη περιλαμβάνουν στο έδαφός τους ομάδες που μιλούν μια μητρική γλώσσα διαφορετική από την επίσημη γλώσσα του κράτους. Αυτές οι ομάδες ονομάζονται μειονοτικές όχι μόνο εξαιτίας του μικρότερου αριθμού των ατόμων που τις αποτελούν αλλά γιατί στερούνται πολιτικής δύναμης μέσα στο κράτος και/ή κοινο-οικονομικού κύρους. Επειδή λοιπόν στερούνται πολιτική και οικονομική δύναμη, οι μειονοτικές ομάδες συχνά γίνονται δίγλωσσες στην κυρίαρχη γλώσσα για χρηστικούς και ψυχολογικούς λόγους. Η ιστορία αποδεικνύει την αλήθεια του σχόλιου του Laponce (1987:198) ότι οι κυρίαρχες ομάδες ανέχονται τις μειονότητες “μόνο με τον όρο να δεχθούν τουλάχιστον μερική γλωσσική αφομοίωση και να διατηρήσουν μικρό τον αριθμό των ομιλητών τους” (Myers-Scotton, 2006: 46).

3.6 Εγγύτητα και μετατόπιση

Η διγλωσσία είναι το αποτέλεσμα της επαφής μεταξύ ομιλητών που μιλούν διαφορετικές γλώσσες. Όταν η διγλωσσία είναι ομαδικό φαινόμενο, συχνά οδηγεί σε δύο καταστάσεις:

1) *Εγγύτητα* (proximity): δηλαδή οι συνθήκες ζωής στην εθνοτική τους ομάδα φέρνουν συχνά τους ομιλητές σε στενή επαφή με ομιλητές μιας άλλης γλώσσας.

2) *Μετατόπιση* (displacement) (σωματική ή ψυχολογική). Οι συνθήκες της μετατόπισης προάγουν την ανάγκη ή την επιθυμία γνώσης μιας άλλης γλώσσας (Myers-Scotton, 2006: 45).

Η σωματική μετατόπιση αφορά τη μετανάστευση και η ψυχολογική τις συνθήκες που ενθαρρύνουν τους ομιλητές να δουν τη ζωή τους με καινούριο τρόπο:

-επαφές με άλλες εθνοτικές ομάδες ή άτομα που έχουν διαφορετικές αξίες και στόχους, ή απλά η συνειδητοποίηση ότι έχουν διαφορετικό τρόπο ζωής.

-αλλαγές που σχετίζονται με τον τρόπο λειτουργίας του κόσμου, ειδικά την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας (Myers-Scotton, 2006: 46).

3.7 Η αρχή της περιφέρειας, η αρχή της προσωπικότητας και η αρχή της ασυμμετρίας

Με τη σταδιακή αύξηση της άνετης μετακίνησης και επικοινωνίας, την αύξηση της κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας, την περισσότερο παγκόσμια οικονομία και την αυξημένη αστικοποίηση, υπάρχει η τάση για περισσότερες επαφές μεταξύ των γλωσσικών κοινοτήτων. Η *γλωσσική μετακίνηση* (language shift) τείνει να γίνει πιο συνηθισμένη από τη γλωσσική διατήρηση. Τα *όρια* που χωρίζουν τη μια γλώσσα από την άλλη δεν μένουν ποτέ αμετάβλητα. Ούτε η κοινότητα που μιλά τη μειονοτική γλώσσα ούτε οι χρήσεις που επιφυλάσσει αυτή η κοινότητα για την γλώσσα της είναι δυνατόν να διατηρηθούν μόνιμα, ακόμα και με την εφαρμογή της *αρχής της περιφέρειας* (territorial principle) (σε μια γεωγραφική περιοχή επισημοποιείται μια γλώσσα, ενώ η δεύτερη αποκτά κύρος μέσα σε άλλη γεωγραφική περιοχή), η πολιτική βάση και η βάση ισχύος των δύο γλωσσών αλλάζει με το πέρασμα του χρόνου (Δαμανάκης, 2001).

Με τον όρο *αρχή της προσωπικότητας* (personality principle) περιγράφουμε μειονοτικές ομάδες που δεν είναι σε θέση να επικαλεστούν την αρχή της γλωσσικής περιφέρειας. Η “προσωπικότητα” κάθε γλώσσας είναι το σύνολο των περισσότερο ή λιγότερο διακριτών γνωρισμάτων της (π.χ. όπως αποκαλύπτονται μέσα από τις χρήσεις και τις λειτουργίες της, τα έθιμα και τα τελετουργικά, τον πολιτισμό και της σημασίες, τους τρόπους επικοινωνίας και τη λογοτεχνία). Ο διαχωρισμός ταυτότητας για την κάθε γλώσσα υπάρχει στην ψυχή κάθε μέλους της ομάδας. Δεν γίνεται να έχουμε μόνο κοινωνική διγλωσσία, αν αυτή βασίζεται στην αρχή της προσωπικότητας. Αντίθετα, θα έχουμε μόνο κοινωνική διγλωσσία όπου υπάρχει η αρχή της περιφέρειας (Δαμανάκης, 2001).

Η αρχή της προσωπικότητας ως έννοια αποτελεί ιδιαίτερο στήριγμα για τις ομάδες μεταναστών. Όσοι δεν μπορούν να διεκδικήσουν περιφερειακά δικαιώματα για τη γλώσσα τους, έχουν τη δυνατότητα να βεβαιώσουν ότι η γλώσσα της παράδοσής τους έχει ξεχωριστή “προσωπικότητα” και ότι χρησιμοποιείται για συγκεκριμένες λειτουργίες που πρέπει να διαχωριστούν από τις χρήσεις της πλειονοτικής γλώσσας. Αυτές οι γλωσσικές ομάδες μπορούν να υποστηρίξουν ότι το δικαίωμά τους να χρησιμοποιούν τη μειοψηφική τους γλώσσα μεταφέρεται από χώρα σε χώρα και από περιοχή σε περιοχή, διότι έχει τη δική της “προσωπικότητα” ως προς τις χρήσεις της (Δαμανάκης, 2001).

Η προσπάθεια συγχώνευσης της αρχής της περιφέρειας με την αρχή της προσωπικότητας όσον αφορά στα γλωσσικά δικαιώματα ονομάστηκε *αρχή της ασυμμετρίας* (asymmetrical principle) ή *ασύμμετρη ατομική διγλωσσία* (asymmetrical bilingualism). “Η αρχή, όπως τη συνέλαβαν οι Καναδοί υποστηρικτές της, δίνει πλήρη δικαιώματα στους ομιλητές της μειονοτικής γλώσσας και λιγότερα δικαιώματα στους ομιλητές της πλειονοτικής γλώσσας. Είναι μια μορφή θετικής διάκρισης που επιδιώκει να κάνει διακρίσεις προς όφελος εκείνων σε βάρος των οποίων γίνονταν συνήθως. Μερικές από τις λειτουργίες της μειονοτικής γλώσσας μπορεί να καθιερωθούν με νομοθεσία, προκειμένου να διατηρηθεί η γλώσσα αυτή με μη αντιδραστικό τρόπο” (Δαμανάκης, 2001).

3.8 Γλωσσική μετακίνηση και γλωσσική διατήρηση

Η *γλωσσική μετακίνηση* (language shift) αναφέρεται στη μείωση του αριθμού των ομιλητών μιας γλώσσας (Baker, 1996: 43), μείωση στη χρωματική διείσδυση (saturation) των ομιλητών της γλώσσας στον πληθυσμό (Δαμανάκης, 2001), την απώλεια της γλωσσικής ικανότητας ή τη μείωση της χρήσης της γλώσσας σε διαφορετικά περικείμενα (domains). Τα τελευταία στάδια της γλωσσικής μετακίνησης αποκαλούνται γλωσσικός θάνατος. Η *γλωσσική διατήρηση* (language maintenance) συνήθως αναφέρεται στη σχετική σταθερότητα μιας γλώσσας όσον αφορά τον αριθμό των ομιλητών, την ικανότητα στη χρήση της από ενήλικες και παιδιά και την διατήρηση της χρήσης της γλώσσας σε συγκεκριμένα περικείμενα (Baker, 1996: 43). Η *γλωσσική εξάπλωση* αφορά στην αριθμητική, γεωγραφική ή λειτουργική αύξηση της γλώσσας στους χρήστες της, στα δίκτυα και στις χρήσεις (Δαμανάκης, 2001).

Σχετικά με την εξέλιξη -δηλαδή τη διατήρηση, τη μετακίνηση ή την απώλεια- της γλώσσας του μετανάστη στη χώρα υποδοχής, έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες και έχουν αναλυθεί οι παράγοντες που συμβάλλουν στη διατήρηση ή την απώλεια της γλώσσας. Όπως αναφέρει ο Δαμανάκης, “μια προσφιλής θέση στη διεθνή βιβλιογραφία είναι ότι η εξέλιξη της γλώσσας του μετανάστη έχει ως αφετηρία τη μονογλωσσία στη χώρα προέλευσης και ως τέρμα τη μονογλωσσία στη γλώσσα της χώρας υποδοχής, με αρκετές ενδιάμεσες (δι)γλωσσικές καταστάσεις. Είναι γεγονός ότι η γλώσσα του μετανάστη δέχεται σοβαρές επιδράσεις από τον νέο κοινωνικοπολιτισμικό περίγυρο και ότι η διείσδυση της γλώσσας της χώρας υποδοχής στη μεταναστευτική οικογένεια και στην παροικία είναι αναπόφευκτη. Ο βαθμός διείσδυσης εξαρτάται, όμως, κυρίως από τη μαζικότητα και την οργάνωση της παροικίας, από τη συμμετοχή ή μη της οικογένειας στην παροικιακή ζωή, από την ύπαρξη και εύρυθμη λειτουργία εκπαιδευτικών θεσμών” (Δαμανάκης, 2001).

Ποικίλοι παράγοντες προκαλούν τη *γλωσσική μετακίνηση*. Για παράδειγμα, η εξωτερική μετανάστευση από μια περιοχή για την εξασφάλιση εργασίας, υψηλότερου μισθού ή προαγωγής. Η εσωτερική μετανάστευση μπορεί να έχει γίνει με εξαναγκασμό (π.χ. η αιχμαλωτίση σκλάβων) ή να οφείλεται στην ελεύθερη βούληση (π.χ. επισκέπτες

εργάτες). Μερικές φορές έχουμε επίσης αναγκαστική ή εθελοντική κίνηση των μειονοτικών γλωσσικών ομάδων μέσα σ' έναν ορισμένο γεωγραφικό χώρο. Μέσα σε μια χώρα, η διγλωσσική μετακίνηση μπορεί να προκληθεί και από τον γάμο. Παραδείγματος χάρη, αν ένα δίγλωσσο άτομο προερχόμενο από μια μειονοτική γλωσσική κοινότητα παντρευτεί ένα μονόγλωσσο άτομο που ανήκει στη γλωσσική πλειονότητα, το αποτέλεσμα μπορεί να είναι μονόγλωσσα παιδιά που μιλούν την πλειονοτική γλώσσα. “Η αύξηση της βιομηχανοποίησης και αστικοποίησης στον εικοστό αιώνα οδήγησε στην αυξανόμενη κίνηση του εργατικού δυναμικού. Με την ανάπτυξη της μαζικής επικοινωνίας, της πληροφορικής, του τουρισμού, των οδικών, θαλάσσιων και αεροπορικών δικτύων, φαίνεται πως οι μειονοτικές γλώσσες απειλούνται περισσότερο. Η δίγλωσση εκπαίδευση, ή η απουσία της, αποτελεί έναν ακόμα παράγοντα στην παλιρροιακή κίνηση των μειονοτικών και πλειονοτικών γλωσσών” (Δαμανάκης, 2001).

3.9 Παράγοντες που συντελούν σε γλωσσική μετακίνηση

Ο πιο σημαντικός λόγος είναι μια κοινότητα να αναγνωρίσει την ανάγκη να μάθει μια δεύτερη γλώσσα. Οι αιτίες είναι συχνά οικονομικές ή πολιτικές. Η απόκτηση εργασίας είναι ο πιο προφανής οικονομικός λόγος για να μάθει κανείς μια δεύτερη γλώσσα. Αν η κοινότητα δεν θεωρεί ότι πρέπει να λάβει μέτρα για τη διατήρηση της γλώσσας της επειδή δεν θεωρεί ότι της προσφέρει πλεονεκτήματα ή δεν συνειδητοποιεί ότι η γλώσσα κινδυνεύει να εξαφανιστεί, η γλωσσική μετακίνηση είναι αναπόφευκτη (Holmes, 1994: 65). Οι γάμοι ανάμεσα σε άτομα διαφορετικών ομάδων μπορούν να επιταχύνουν τη γλωσσική μετακίνηση. Συνήθως η μια γλώσσα κυριαρχεί στο σπίτι (Holmes, 1994: 68). Η γλωσσική μετακίνηση είναι πιο αργή όπου η μειονοτική γλώσσα έχει μεγάλη αξία. Όταν η γλώσσα θεωρείται ένα πολύ σημαντικό σύμβολο της εθνικής ταυτότητας, γενικά διατηρείται περισσότερο. Το κύρος μιας γλώσσας διεθνώς συμβάλει σε θετικές στάσεις απέναντι στη χρήση της γλώσσας αυτής σε διάφορα περικείμενα και αυτό βοηθάει στη διατήρησή της (Holmes, J., 1994:69).

Υπάρχουν τρία μοντέλα οργάνωσης μιας κοινότητας που εξηγούν αν τα μέλη της είναι επιρρεπή στη γλωσσική αλλαγή (Myers-Scotton, 2006: 71).

- Το πρώτο μοντέλο χωρίζει τις κοινότητες ανάλογα με το μοτίβο που παίρνει η πολυγλωσσία στην ευρύτερη κοινωνία. Έτσι οι κοινότητες δείχνουν *οριζόντια πολυγλωσσία* (horizontal multilingualism) (όταν οι ομιλητές ζουν στο δικό τους γεωγραφικό χώρο και συχνά είναι μονόγλωσσοι) ή *κάθετη πολυγλωσσία* (vertical multilingualism) (όταν οι ομιλητές έρχονται σε άμεση επαφή με ομιλητές άλλης γλώσσας στην καθημερινή τους ζωή) (Myers-Scotton, 2006: 71).
- Το δεύτερο μοντέλο χρησιμοποιείται στις κοινωνικές επιστήμες για να εξηγήσει πώς τα γλωσσικά μοτίβα ποικίλουν ανάμεσα στα άτομα στην ίδια περιοχή. Λέγεται *ανάλυση κοινωνικών δικτύων* (social network analysis) και είναι η μελέτη των συνδέσεων που έχουν τα άτομα σε μια κοινότητα (Myers-Scotton, 2006: 71) και προσπαθεί να εξηγήσει την κοινωνική συμπεριφορά εξετάζοντας ποιος συνδέεται με ποιόν σε μια κοινότητα, όπως μέσω φιλίας ή κοινού εργασιακού χώρου. Μετράει, δηλαδή, τα μοτίβα των σχέσεων ανάμεσα σε μια ομάδα ομιλητών, τα χαρακτηριστικά των ατόμων ή τις στάσεις τους (Myers-Scotton, 2006: 72).
- Το τρίτο μοντέλο θεωρεί τα μοτίβα της γλωσσικής χρήσης μιας γλωσσικής κοινότητας και τις απόψεις της το ίδιο σημαντικές για την ερμηνεία του αν τα μέλη της θα διατηρήσουν τη γλώσσα τους ή θα αλλάξουν και θα χρησιμοποιούν τη δεύτερη γλώσσα ως κύριο μέσο επικοινωνίας. Αυτό το μοντέλο, που λέγεται *εθνογλωσσική ζωτικότητα* (ethnolinguistic vitality), επιχειρεί να ενσωματώσει τις στάσεις της κοινότητας με κοινωνιολογικές μεταβλητές για να εξηγήσει τη γλωσσική συμπεριφορά. Προσπαθεί να προβλέψει πώς θα συμπεριφερθεί η κοινότητα με βάση του πως βλέπει τον εαυτό της σε σχέση με άλλες (Myers-Scotton, 2006: 72). Αρχικά προτάθηκε με κριτήρια το κύρος μιας ομάδας, τον αριθμό ομιλητών, και οποιαδήποτε επίσημη υποστήριξη της γλώσσας της ομάδας. Αργότερα προτάθηκε η *υποκειμενική εθνογλωσσική ζωτικότητα* (subjective ethnolinguistic vitality), τι γνώμη έχει η ομάδα για τον εαυτό της σε σχέση με άλλες ομάδες. Το μοντέλο έχει δύο επίπεδα. Πρώτον, στο *κοινωνιολογικό επίπεδο* (sociological level) η εθνογλωσσική ζωτικότητα

καθορίζει τις ευκαιρίες των μελών της για γλωσσικές πράξεις στη γλώσσα της ομάδας. Δεύτερον, στο *ψυχολογικό επίπεδο* (psychological level) οι απόψεις που αντικατοπτρίζουν την υποκειμενική εθνογλωσσική ζωτικότητα επηρεάζουν το ποιες γλώσσες χρησιμοποιούν τα μέλη, που και πότε. Αυτά τα μοτίβα γλωσσικής χρήσης συντελούν στην διατήρηση ή στην απώλεια της πρώτης γλώσσας. Στην αξιολόγηση της εθνογλωσσικής ζωτικότητας λαμβάνονται υπόψη αντικειμενικές μετρήσεις, π.χ. αν οι μετανάστες έχουν έρθει πρόσφατα στη χώρα υποδοχής και πιο υποκειμενικές, π.χ. πως αξιολογούν οι μετανάστες τα συναισθήματα του ανήκειν στην δική του εθνοτική ομάδα σε αντίθεση με το να ανήκουν στην κυρίαρχη ομάδα της κοινότητας (Myers-Scotton, 2006: 74).

3.10 Ένα μοντέλο γλωσσικής μετατόπισης και ζωτικότητας

Όσον αφορά τη *γλωσσική ζωτικότητα* (language vitality) οι Giles, Bourhis & Taylor (1977, αναφέρονται στο: Baker, 1996: 52.) προτείνουν ένα μοντέλο με τρεις παράγοντες: παράγοντες κύρους, δημογραφικούς παράγοντες και παράγοντες θεσμικής υποστήριξης.

Παράγοντες κύρους

Το αν μια γλώσσα θεωρείται ανώτερη ή υποδεέστερη είναι σημαντικός παράγοντας για το κύρος της. Συνήθως οι γλωσσικές μειονότητες είναι σε υποδεέστερη θέση σε σύγκριση με την κυρίαρχη γλώσσα. Το κύρος μιας γλώσσας χωρίζεται σε οικονομικό, κοινωνικό και συμβολικό (Baker, 1996: 52).

Το οικονομικό κύρος μιας μειονοτικής γλώσσας είναι σημαντικό στοιχείο για την εθνογλωσσική ζωτικότητα. Όταν μια κοινότητα που μιλάει αυτή τη γλώσσα αντιμετωπίζει ανεργία ή χαμηλά εισοδήματα, υπάρχει πίεση να υιοθετηθεί η γλώσσα της πλειονότητας. Οι μετανάστες που αναζητούν κοινωνική και επαγγελματική άνοδο συνήθως δίνουν μεγάλη αξία στην εκπαίδευση στην κυρίαρχη γλώσσα (Baker, 1996: 53).

Το κοινωνικό κύρος μιας γλώσσας επίσης είναι σημαντικός παράγοντας. Όταν η κυρίαρχη γλώσσα θεωρείται ότι προσφέρει ανώτερη κοινωνική θέση, μπορεί να

υπάρξει αλλαγή προς την κυρίαρχη γλώσσα. Όταν η μειονοτική γλώσσα συνδέεται με την ανεργία και παρόμοιες αρνητικές καταστάσεις, το κοινωνικό στάτους της γλώσσας αυτής επηρεάζεται αρνητικά (Baker, 1996: 53).

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας είναι το συμβολικό κύρος. Η γλώσσα μπορεί να είναι ένα σημαντικό σύμβολο της εθνικής ταυτότητας και ως τέτοιο έχει αξία. Αλλά ως εργαλείο επικοινωνίας ή εκπαίδευσης, να μην έχει τόσο μεγάλη αξία. Όταν δίνεται προτεραιότητα στην επαγγελματική, εκπαιδευτική και επικοινωνιακή επιτυχία, οι θετικές στάσεις απέναντι στη γλώσσα ως πολιτιστικό και εθνικό σύμβολο μειώνονται. Κυρίαρχες γλώσσες όπως η αγγλική έχουν υψηλό κύρος ως γλώσσες διεθνούς επικοινωνίας (Baker, 1996: 53).

Σύμφωνα με την Κακριδή-Φερράρι (2005), “τα κριτήρια πάνω στα οποία βασίζεται η άνιση αποτίμηση των γλωσσικών ποικιλιών είναι ποικίλα και αφορούν αφενός ιστοριοκοινωνικά, κοινωνικά ή πολιτισμικά χαρακτηριστικά των φορέων τους, αφετέρου οικονομικά και πληθυσμιακά. Δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία *πόσοι* μιλούν μια γλωσσική ποικιλία για να θεωρείται ισχυρή όσο *ποιοι* τη μιλούν. Έτσι, η ανισομερής κατανομή και η διαβάθμιση των γλωσσικών ποικιλιών ανάμεσα στους δύο πόλους ισχύος, τον θετικό και τον αρνητικό, αντανακλά κυρίως *στάσεις* απέναντι στην εικόνα και το κύρος των *ομάδων* που τις μιλούν. Κοινωνικές ομάδες που είναι ισχυρές όχι τόσο ποσοτικά (πληθυσμιακά) όσο “ποιοτικά”, με την έννοια ότι είτε κυριαρχούν στο οικονομικό πεδίο είτε ασκούν την κοινωνική και πολιτική εξουσία είτε περιβάλλονται από πολιτισμικό κύρος κλπ., μεταφέρουν την υπεροχή τους και στη γλωσσική ποικιλία που χρησιμοποιούν. Αυτό μπορεί να γίνει είτε με κάποιου είδους πραγματική ή θεσμική “βία” είτε με τη συναίνεση των υπόλοιπων ομάδων, όταν αποδέχονται ως φυσική την “άνωτερότητα” των άλλων: τότε μιλάμε για άσκηση ιδεολογικών εξουσιαστικών μηχανισμών και *ηγεμονισμό*, πρακτικές δηλαδή οι οποίες αποκρύπτουν ακριβώς τις ιεραρχημένες σχέσεις κυριαρχίας”. Όπως σημειώνει η Skutnabb-Kangas (1999: 80-81), “η διατήρηση της γλωσσιστικής ιεραρχίας περιλαμβάνει τυπικά μια μεθοδολογία *στιγματισμού* των υποτελών γλωσσών, *εξύμνησης* της κυρίαρχης γλώσσας και *εκλογίκευσης* της σχέσης μεταξύ των γλωσσών - πάντα προς όφελος της κυρίαρχης γλώσσας” (Κακριδή-Φερράρι, 2005).

Δημογραφικοί παράγοντες

Ο δεύτερος παράγοντας των Giles, Bourhis & Taylor (1977, αναφέρονται στο: Baker, 1996: 54) αφορά τη *γεωγραφική κατανομή* μιας ομάδας που μιλάει μια μειονοτική γλώσσα. Κατά πρώτον αφορά την περιοχή στην οποία δύο γλώσσες έχουν δικαιώματα μέσα σε μια χώρα. Κατά δεύτερον αφορά τον αριθμό των ομιλητών μιας συγκεκριμένης γλώσσας και την κατανομή τους μέσα σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Η κατανομή των ομιλητών μέσα σε μια συγκεκριμένη περιοχή είναι σημαντική για τη διατήρηση μιας γλώσσας. Είναι δυνατό να επιβιώσει μια μειονοτική γλώσσα όταν περιβάλλεται από την κυρίαρχη γλώσσα. Μικρές ομάδες από τους ομιλητές της μπορούν να δημιουργήσουν μια ζωντανή γλωσσική κοινότητα, ακόμα και όταν περιστοιχίζονται από μια κοινότητα που μιλάει την κυρίαρχη γλώσσα. Πρώτον, σε μια μεγάλη πόλη ένας μικρός αριθμός ομιλητών μειονοτικής γλώσσας μπορεί να είναι δραστήριος πολιτιστικά και κοινωνικά στην δική τους γλώσσα. Τέτοιοι ομιλητές αλληλεπιδρούν τακτικά και δημιουργούν ένα δυνατό γλωσσικό κύτταρο. Δεύτερον, όταν κάποιες γλωσσικές ομάδες έχουν δυνατούς θρησκευτικούς δεσμούς, ίσως να μην προτιμούν να αλληλεπιδρούν με ομιλητές της κυρίαρχης γλώσσας. Τρίτον, όταν τα μέλη μιας γλωσσικής μειονότητας μπορούν εύκολα να ταξιδεύουν μεταξύ της χώρας προέλευσής τους και της χώρας παραμονής τους, τότε η μειονοτική γλώσσα τονώνεται.

Οι δημογραφικοί παράγοντες σχετίζονται με τους μεικτούς, δια-γλωσσικούς γάμους (inter-language marriages). Σε τέτοιους γάμους, η γλώσσα με το μεγαλύτερο κύρος συνήθως θα έχει τις μεγαλύτερες πιθανότητες επιβίωσης ως η γλώσσα που χρησιμοποιείται μέσα στο σπίτι. Σε τέτοιους γάμους και γενικά σε κοινότητες μειονοτικών γλωσσών υπάρχει κινητικότητα από γενιά σε γενιά, για παράδειγμα οι μετανάστες μπορεί να χάσουν τη γλώσσα τους στην δεύτερη, τρίτη ή τέταρτη γενιά. Αυτό δείχνει τη σημασία που έχει η γλώσσα που μιλιέται στο σπίτι ως η βασικότερη αιτία της εγκατάλειψης ή διατήρησης μιας μειονοτικής γλώσσας (Baker, 1996: 54).

Παράγοντες Θεσμικής Υποστήριξης

Η γλωσσική ζωτικότητα επηρεάζεται από τη χρήση της μειονοτικής γλώσσας σε θεσμούς όπως η τοπική και εθνική κυβέρνηση, θρησκευτικούς και πολιτιστικούς οργανισμούς, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, το εμπόριο, η βιομηχανία και η

εκπαίδευση. Η απουσία ή η παρουσία μιας μειονοτικής γλώσσας από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (τηλεόραση, ραδιόφωνο, εφημερίδες, περιοδικά) επηρεάζει το κύρος μιας γλώσσας. Η *θρησκεία* είναι ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας για τη διατήρηση μιας γλώσσας. Η παροχή *διοικητικών υπηρεσιών* σε μια μειονοτική γλώσσα επίσης δίνει κύρος σε αυτή τη γλώσσα και αυξάνει τη χρησιμότητά της. Η χρήση μιας γλώσσας στην *εκπαίδευση* αυξάνει επίσης τις πιθανότητες διατήρησής της (Baker, 1996: 55). Η *υποστήριξη της κοινωνίας* για δίγλωσση εκπαίδευση και πολιτιστικές δραστηριότητες εκτός σχολείου είναι επίσης σημαντική (Baker, 1996: 56).

Το μοντέλο των Giles, Bourhis & Taylor (1977, αναφέρονται στο: Baker, C., 1996: 56) για τη γλωσσική ζωτικότητα έχει δεχθεί κριτική από τους Husband & Khan (1982, αναφέρονται στο: Baker, 1996: 56). Θεωρούν ότι οι παράγοντές του δεν είναι χωριστοί ο ένας από τον άλλο, αλλά αλληλεπιδρούν και ότι παίζει πολύ σημαντικό ρόλο το περικείμενο και οι ιστορικές, κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές και πολιτικές διεργασίες που ποικίλουν σε κάθε γλωσσική κοινότητα.

3.11 Η διγλωσσία και η οικονομία

Η οικονομία είναι ένας βασικός παράγοντας στην απώλεια, αλλαγή ή διατήρηση μιας γλώσσας. Βέβαια, είναι μόνο μια διάσταση, χωρίς να πρέπει να ξεχνάμε τον παράγοντα του κοινωνικού κύρους. Το μέλλον των γλωσσικών μειονοτήτων έχει άμεση σχέση με την ατομική, οικογενειακή και κοινωνική οικονομία (Baker, 1996: 57).

Σε ένα ολοένα και πιο πολύγλωσσο κόσμο, με τα όρια εμπορικών συναλλαγών να διευρύνονται η ικανότητα στις γλώσσες είναι όλο και πιο σημαντική. Ποιες γλώσσες όμως; Σε πολλές χώρες του κόσμου, τα αγγλικά έχουν ορατή οικονομική αξία.

Η οικονομική αξία μιας γλώσσας μπορεί να έρθει και σε σύγκρουση με τη διατήρηση αυτής της γλώσσας ώστε να αντικατοπτρίζει την πολιτιστική κληρονομιά, τις αξίες και τις ιστορικές παραδόσεις. Παρόλα αυτά, η οικονομική αξία μιας γλώσσας σχετίζεται άμεσα με το κύρος αυτής της γλώσσας και κατά συνέπεια με τις πιθανότητες διατήρησής της (Baker, 1996: 58).

Δεν υπάρχει εγγύηση ότι αυτοί που θα ενσωματωθούν γλωσσικά θα βρουν εργασία. Έρευνες έχουν δείξει ότι η ικανότητα ομιλίας της κυρίαρχης γλώσσας δεν δίνει ίσες

ευκαιρίες πρόσβασης σε δουλειές. Η γλωσσική αφομοίωση δεν σημαίνει ενσωμάτωση στην οικονομική δομή της χώρας (Baker, 1996: 62).

3.12 Στάσεις απέναντι στη διγλωσσία

Η στάση απέναντι στη διγλωσσία είναι διαφορετική από τη στάση απέναντι στη γλώσσα. Οι δύο γλώσσες μπορούν να ειπωθούν στο άτομο και στην κοινωνία σαν ολότητα και όχι μόνο σαν δύο ξεχωριστές γλώσσες. Συχνά υπάρχει η θεώρηση ότι η μια γλώσσα απειλεί την άλλη, ότι η μια ανταγωνίζεται την άλλη. Παρομοίως, οι στάσεις χρηστικότητας και ενταξιμότητας χωρίζονται επίσης (Baker, 1992: 77).

Όμως, υπάρχει και η άποψη ότι οι δύο γλώσσες συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν με θετικό και αρμονικό τρόπο. Ο Francois Grosjean (1985,1989, αναφέρεται στο: Baker, 1992: 78) υποστηρίζει αυτή τη θετική, ολιστική προσέγγιση της διγλωσσίας. Ο δίγλωσσος τείνει να χρησιμοποιεί διαφορετικές γλώσσες σε διαφορετικές περιστάσεις και επειδή οι ανάγκες και οι χρήσεις των δύο γλωσσών είναι πολύ διαφορετικές, σπάνια διαθέτει την ίδια ικανότητα και στις δύο γλώσσες.

3.13 Παράγοντες για την απόκτηση της δεύτερης γλώσσας και κίνητρα

Υπάρχει μια θετική συσχέτιση μεταξύ των δεξιοτήτων στη δεύτερη γλώσσα και στην εκπαιδευτική και επαγγελματική επιτυχία των μεταναστών σε διάφορες χώρες. Διαφαίνονται τρεις βασικοί παράγοντες για την απόκτηση της δεύτερης γλώσσας: *κίνητρα* του ατόμου που μαθαίνει, *έκθεση* στη δεύτερη γλώσσα και *αποτελεσματικότητα* (efficiency) αυτού που μαθαίνει (Becker, 2007: 1).

Τα κίνητρα (motivation) αναφέρονται σε συμπεριφορά που προσανατολίζεται σε στόχους. Το άτομο που έχει κίνητρα κάνει προσπάθεια, είναι σταθερό και προσηλωμένο στο στόχο του, ενισχύεται από την επιτυχία του και κάνει χρήση στρατηγικών που βοηθούν στο να κατακτήσει τους στόχους του (Masgoret, 2003: 173). Υπάρχουν τρία κύρια χαρακτηριστικά σε αυτή τη συμπεριφορά: Η *ένταση κινήτρων* (motivational intensity) αξιολογεί το ποσοστό προσπάθειας που καταβάλει το

άτομο για να μάθει τη γλώσσα. Η *επιθυμία μάθησης* (desire for learning) αφορά την έκταση στην οποία το άτομο θέλει να πετύχει ένα υψηλό επίπεδο στη γλώσσα και οι *στάσεις όσον αφορά τη μάθηση της γλώσσας-στόχου* (attitudes towards learning the target language) αφορούν την επίδραση της μάθησης της γλώσσας (Masgoret, 2003: 174).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΤΑ ΚΙΝΗΤΡΑ ΣΤΗΝ ΕΚΜΑΘΗΣΗ ΜΙΑΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Η σπουδαιότητα των κινήτρων στην εκμάθηση γλωσσών είναι ένα σημείο σύγκλισης διάφορων θεωριών. Θεωρείται ότι καθορίζουν τον βαθμό της ενεργούς και προσωπικής εμπλοκής του ατόμου στη διαδικασία της εκμάθησης (Ανδρουλάκης, 2008: 38). Μια δημοφιλής εξήγηση της αποτυχίας ή της επιτυχίας του ατόμου να μάθει μια δεύτερη γλώσσα είναι η αναφορά στις στάσεις και στα κίνητρα. Σύμφωνα με την Κακριδή-Φερράρι, τα κίνητρα για την εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας μπορεί να είναι οικονομικά, πολιτιστικά, κοινωνικά, επαγγελματικά και να στοχεύουν στην ένταξη ή στην αυτοεκτίμηση και την αυτοπραγμάτωση (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

4.1 Τα κίνητρα: ορισμοί, διαστάσεις

Έχουν διατυπωθεί πολλοί ορισμοί για τα κίνητρα. Ο Carroll (1960, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 39) θεωρεί ότι είναι η ποσότητα χρόνου που ένας μαθητής επενδύει για δραστηριότητες εκμάθησης. Οι Pintrich και Schunk (1996, αναφέρονται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 39) θεωρούν ότι η κινητοποίηση είναι η διαδικασία με την οποία προκαλείται και υποστηρίζεται μια δραστηριότητα που στοχεύει σε ένα συγκεκριμένο σκοπό. Οι Oxford και Shearin (1994, αναφέρονται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 39) ορίζουν τα κίνητρα ως την επιθυμία για την επίτευξη ενός στόχου, συνδεδεμένη με την ενέργεια που απαιτείται για την εργασία προς την κατεύθυνση αυτού του σκοπού. Κατά τον Gardner (1985, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 39), τα κίνητρα εμπεριέχουν έναν σκοπό, μια προσπάθεια, μια επιθυμία για την επίτευξη αυτού του σκοπού και μια ευνοϊκή στάση απέναντι στη συγκεκριμένη δραστηριότητα. Οι σκοποί, σε συνδυασμό με τις ανάγκες και οι στάσεις είναι επίσης συνιστώσες των κινήτρων κατά τον Ager (2001, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 39).

Ο Hermans (2002, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 40) διακρίνει ανάμεσα στα θετικά και αρνητικά κίνητρα. Από τη μια υπάρχει η «prestatie motivatie» ή κίνητρο για

εκπλήρωση και, από την άλλη, ο φόβος της αποτυχίας, δύο κίνητρα σχετικά σταθερής φύσης. Τα κίνητρα για εκπλήρωση οδηγούν στην τάση να υπερέχουμε στα ίδια μας τα μάτια και να διαπρέπουμε στα μάτια των άλλων. Πρόκειται για μόνιμη τάση που έχουμε σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό και που στοχεύει στην υλοποίηση ενός συγκεκριμένου επιπέδου απόδοσης, επιπέδου που το κάθε άτομο καθορίζει, σε μεγάλο βαθμό, προσωπικά. Από την άλλη, ο φόβος της αποτυχίας μπορεί να θεωρηθεί ως ένα κίνητρο για την πρόληψη της αποτυχίας. Περιλαμβάνει δύο διαστάσεις: τον θετικό φόβο, μια εγρήγορση που ερεθίζει τις επιδόσεις, και τον αρνητικό φόβο που μπλοκάρει τις επιδόσεις, ιδίως σε περιστάσεις εργασίας σχετικά λίγο δομημένες για το άτομο (Ανδρουλάκης, 2008: 41).

Σύμφωνα με την Κακριδή-Φερράρι, οι λόγοι για την εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας εντάσσονται σε δύο κύριες ομάδες (Κακριδή-Φερράρι, 2007):

Ομάδα 1: Η επιθυμία ταύτισης ή σύνδεσης με μια άλλη γλωσσική ομάδα. Ορισμένες φορές, οι μαθητές θέλουν να γίνουν μέλη μιας διαφορετικής γλωσσικής κοινότητας. Τα κίνητρα αυτά ορίζονται ως εσωτερικά κίνητρα.

Ομάδα 2: Εκμάθηση μιας γλώσσας για πρακτικούς σκοπούς. Ο δεύτερος λόγος έχει πρακτικό χαρακτήρα. Οι μαθητές μπορεί να κατακτήσουν τη δεύτερη γλώσσα με σκοπό να βρουν εργασία ή να κερδίσουν χρήματα, να αυξήσουν τις προοπτικές της μετέπειτα σταδιοδρομίας τους, να περάσουν στις εξετάσεις, να αντεπεξέλθουν στις απαιτήσεις της εργασίας τους ή να βοηθήσουν τα παιδιά τους στα δίγλωσσα μαθήματα. Τα κίνητρα αυτά ορίζονται ως εργαλειακά κίνητρα (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

Σε ότι αφορά τα κίνητρα για την εκμάθηση μιας γλώσσας, ο Dornyei (1994, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 42) πρότεινε ένα ταξινομικό πλαίσιο με έναν κατάλογο παραμέτρων, οργανωμένων σε τρία επίπεδα:

α) Το *επίπεδο της γλώσσας* έχει να κάνει με εθνογλωσσικές, πολιτισμικές, βιωματικές, διανοητικές και πραγματολογικές αξίες και στάσεις, συνδεδεμένες με τη γλώσσα-στόχο. Αυτές οι αξίες και στάσεις καθορίζονται, σε μεγάλο βαθμό, από το κοινωνικό

πλαίσιο στο οποίο λαμβάνει χώρα η εκμάθηση της γλώσσας. Οι διαδικασίες κινητοποίησης σε αυτό το επίπεδο μπορούν να περιγραφούν, χρησιμοποιώντας τις έννοιες των κινήτρων ενταξιμότητας και χρηστικότητας.

β) Το *επίπεδο του μαθητή* περιλαμβάνει διάφορα, αρκετά στοιχεία προσωπικότητας, τα οποία ο μαθητής έχει αναπτύξει κατά το παρελθόν. Μπορούμε να διακρίνουμε δύο συστατικά στοιχεία που υπόκεινται των διαδικασιών κινητοποίησης σε αυτό το επίπεδο: την ανάγκη επιτυχίας και την αυτοπεποίθηση, με τη δεύτερη να συγκροτείται από διάφορες όψεις του γλωσσικού άγχους, της πρόσληψης της δεξιάτητας στην δεύτερη γλώσσα, των βιωμάτων που σχετίζονται με εμπειρίες του παρελθόντος ή της προσωπικής αποτελεσματικότητας.

γ) Το *επίπεδο διαδικασίας εκμάθησης* συνδέεται με ειδικά κίνητρα της περιστασης που σχετίζονται με διάφορες όψεις της εκμάθησης των γλωσσών μέσα στο περιβάλλον μιας τάξης.

Ο Keller (1983) και οι Crookes & Schmidt (1991, αναφέρονται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 43) προτείνουν τέσσερις όρους κινήτρων: *το ενδιαφέρον* (τα ενδογενή κίνητρα γύρω από την εγγενή περιέργεια του ατόμου και την επιθυμία του να γνωρίσει καλύτερα τον εαυτό του και το περιβάλλον του), *η καταλληλότητα* (ο βαθμός στον οποίο το άτομο πιστεύει ότι η διαδικασία εκμάθησης συνδέεται με σημαντικές προσωπικές ανάγκες, αξίες και επιδιώξεις), *η προσδοκία* (η προσλαμβανόμενη πιθανότητα επιτυχίας) και *η ικανοποίηση* (το αποτέλεσμα μιας δραστηριότητας, με αναφορά στον συνδυασμό εξωγενών ανταμοιβών, όπως οι έπαινοι, με ενδογενείς ανταμοιβές, όπως η ευχαρίστηση και η υπερηφάνεια).

Ο Dornyei (1998, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 43) επίσης πρότεινε επτά κύριες *διαστάσεις* των κινήτρων:

α) Η *βιωματική/ενταξιακή* διάσταση (βιωματικά και ενταξιακά κίνητρα, γλωσσικές στάσεις, ευχαρίστηση και ενδιαφέρον για την εκμάθηση της γλώσσας).

β) Η *χρηστική/πραγματιστική* διάσταση.

γ) Η διάσταση που σχετίζεται με το *μακρο-περιβάλλον* (πολυπολιτισμικές, δι-ομαδικές, εθνογλωσσικές σχέσεις).

δ) Η διάσταση που σχετίζεται με την *πρόσληψη του εαυτού* (γενικευμένοι παράγοντες, χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, όπως η αυτοπεποίθηση, η αυτο-

αποτελεσματικότητα, το άγχος και οι επιφυλάξεις, ο παράγοντας επιτυχία/αποτυχία, οι προσδοκίες).

ε) Η διάσταση που σχετίζεται με τον σκοπό.

στ) Η διάσταση που σχετίζεται με το εκπαιδευτικό πλαίσιο (περιβάλλον εκμάθησης, αίθουσας, σχολείου).

ζ) Η διάσταση που σχετίζεται με άλλα σημαντικά πρόσωπα του κοινωνικού περιγύρου (γονείς, οικογένεια, συνομήλικοι, φίλοι) .

Μια πλευρά των ερευνών γύρω από τα κίνητρα είναι, σύμφωνα με τον Dornyei, ο δυναμικός χαρακτήρας τους. Τα κίνητρα μεταβάλλονται με τον χρόνο κι αυτό επιβάλλει μια προσέγγιση των κινήτρων προσανατολισμένη προς τη διαδικασία. Λαμβάνοντας υπόψη αυτόν τον δυναμικό χαρακτήρα των κινήτρων και εμπνεόμενοι από τη γενικότερη θεωρία του ελέγχου δράσης, οι Dornyei και Otto (1998, αναφέρονται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 68) διακρίνουν τρία στάδια: το *προ-δρασιακό* στάδιο (κίνητρα της επιλογής), το *δρασιακό* στάδιο (κίνητρα εκτέλεσης) και το *μετα-δρασιακό* (κίνητρα ανατροφοδότησης).

Οι Dornyei και Otto (1998: 49, αναφέρονται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 68) ορίζουν τον σκοπό ως “τις πρώτες συγκεκριμένες νοητικές αναπαραστάσεις μιας επιθυμητής τελικής κατάστασης”, ενώ η πρόθεση προϋποθέτει ήδη μια μορφή δέσμευσης και η υλοποίηση εμπλέκει και σχέδια δράσης. Σύμφωνα με τους ερευνητές αυτούς, πέντε τύποι κινήτρων επηρεάζουν τον καθορισμό ενός σκοπού:

-Οι υποκειμενικές αξίες και νόρμες.

-Η αξία που έχουν οι δράσεις ως ερεθίσματα, τα αποτελέσματα και οι συνέπειες των δράσεων, όπως συνδέονται με τον σκοπό (χρηστικότητα).

-Οι προσλαμβανόμενες δυναμικές διαστάσεις του σκοπού.

-Τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, οι δυνατότητες δράσης, οι προσδοκίες στην οικογένεια.

-Οι στάσεις απέναντι στη γλώσσα, στην εκμάθησή της και στη γλωσσική κοινότητα (ενταξिमότητα).

Επιχειρούν να αναδείξουν τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα, από τη μια μεριά, στην εσωτερική δομή των κινήτρων και στην προσπάθεια που καταβάλλεται για την εκμάθηση (Ανδρουλάκης, 2008: 69).

Σύμφωνα με τον Dornyei (2001, αναφέρεται στο: Dufon & Churchill, 2006: 233), τα ενταξιακά κίνητρα (integrative motivation) περιλαμβάνουν κοινωνικο-πολιτιστικά, κοινωνικο-εκπαιδευτικά και κοινωνικο-ψυχολογικά θέματα όπως το να ανήκεις σε μια ομάδα και να ταυτίζεσαι με την κοινότητα που μιλάει την ξένη γλώσσα. Τα κίνητρα χρηστικότητας (instrumental motivation), από την άλλη, σχετίζονται με τη χρηστική χρήση της γλώσσας για προσωπικό όφελος, όπως το να βρει κάποιος δουλειά. Τα κίνητρα αποτελέσματος (resultative motivation) προκύπτουν όταν οι μαθητές που έχουν επιτυχία ή αποτυχία στο να μάθουν αποκτούν περισσότερα ή λιγότερα κίνητρα για μάθηση. Οι μαθητές που έχουν ενταξιακά κίνητρα μπορεί να μην έχουν συγκεκριμένες στάσεις, θετικές ή αρνητικές, για την ομάδα που μιλάει τη γλώσσα-στόχο. Από την άλλη, τα εξωγενή κίνητρα (extrinsic motivation) περιλαμβάνουν μια συμπεριφορά που αναμένει κάποιου είδους εξωτερική ανταμοιβή. Σύμφωνα με τον Dornyei (2003), υπάρχουν και τα ενταξιακά κίνητρα (integrative motivation), που αφορούν μια θετική διαπροσωπική διάθεση απέναντι στην ομάδα που μιλάει τη δεύτερη γλώσσα και την επιθυμία να αλληλεπιδράσει το άτομο ή ακόμα και να γίνει παρόμοιο με τα μέλη αυτής της κοινότητας (Dornyei, 2003: 5).

Άλλοι ερευνητές άσκησαν κριτική σε τέτοιες προσεγγίσεις των κινήτρων γιατί δεν θεωρούν ότι συλλαμβάνουν τον περίπλοκο συσχετισμό μεταξύ σχέσεων εξουσίας, ταυτότητας και μάθησης της γλώσσας (Peirce, 1995, αναφέρεται στο: Dufon & Churchill, 2006: 234). Αν τα άτομα κάνουν κάποια “επένδυση” στο να μάθουν μια δεύτερη γλώσσα, το κάνουν ξέροντας ότι θα αποκτήσουν περισσότερες συμβολικές και υλικές απολαβές. Η έννοια της επένδυσης θεωρεί ότι ο μαθητής έχει μια περίπλοκη κοινωνική ταυτότητα και πολλές επιθυμίες. Οι μαθητές δεν δίνουν μόνο πληροφορίες, αλλά δημιουργούν και διατηρούν τις ταυτότητές τους. Έτσι μια επένδυση στη γλώσσα-στόχο είναι επίσης μια επένδυση στην κοινωνική τους ταυτότητα, που αλλάζει και μεταβάλλεται διαρκώς. Χρειάζεται, λοιπόν, μια πιο περίπλοκη κατανόηση των κινήτρων και του πώς το περιβάλλον στο οποίο αλληλεπιδρούν οι μαθητές δημιουργεί, ενισχύει και διατηρεί τα κίνητρα (Dufon & Churchill, 2006: 234).

4.2 Το κοινωνικο-εκπαιδευτικό μοντέλο της εκμάθησης γλωσσών και τα κίνητρα

Το κοινωνικο-εκπαιδευτικό μοντέλο εκμάθησης δεύτερης γλώσσας έθεσε την έννοια των κινήτρων στο κέντρο του ενδιαφέροντος. Αυτό το μοντέλο υιοθετήθηκε από κοινωνικούς ψυχολόγους, κυρίως τον W. Lambert και τον R. Gardner (αναφέρονται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 44). Συνοπτικά, η έρευνα του Gardner και των συναδέλφων του από τη δεκαετία του 1970 προτείνει ότι οι στάσεις απέναντι στη δεύτερη γλώσσα και τα κίνητρα κάποιου να μάθει μια δεύτερη γλώσσα είναι κρίσιμα επιπλέον συστατικά στη συνταγή της γλωσσικής εκμάθησης. Η ύπαρξη ικανότητας και κλίσης χωρίς τα κίνητρα και την ευνοϊκή στάση μπορεί να οδηγήσει σε χαμηλότερη επίδοση απ' ό,τι όταν υπάρχει τόσο κλίση όσο και κίνητρα. Ο Gardner είναι της γνώμης πως οι εσωτερικές και οι εργαλειακές στάσεις είναι ανεξάρτητες από την “ευφυΐα” και την κλίση. Τα εσωτερικά κίνητρα μπορεί να είναι εξαιρετικά ισχυρά σε ένα περιβάλλον αθροιστικής διγλωσσίας (Κακριδή-Φερράρι, 2007). Στο μοντέλο αυτό τα κίνητρα ορίζονται ως ο προσανατολισμός του μαθητή σε σχέση με τον στόχο εκμάθησης μιας δεύτερης γλώσσας και νοούνται ως αποτελούμενα από τρία συστατικά στοιχεία: την *προσπάθεια* (το χρόνο που επενδύεται και τη διαδρομή του μαθητή), την *επιθυμία* (σε ποιο βαθμό ο μαθητής θέλει να γίνει ικανός στη γλώσσα που μαθαίνει) και το *βίωμα* (τις συναισθηματικές αντιδράσεις απέναντι στην εκμάθηση) (Ανδρουλάκης, 2008: 45).

Σύμφωνα με την Κακριδή-Φερράρι (2007), το μοντέλο του Gardner περιλαμβάνει τέσσερα στάδια:

Ξεκινά με το *κοινωνικό και πολιτιστικό υπόβαθρο* της γλωσσικής εκμάθησης. Από αυτή την άποψη, ο Gardner ξεκινά από εκεί που σταμάτησε ο Lambert. Τα παιδιά μπορεί να επηρεάζονται από τις πεποιθήσεις, τις αξίες και την κουλτούρα της κοινότητας στην οποία τοποθετούνται. Για πολλούς ανθρώπους που κατοικούν στην Αγγλία, λόγω χάριν, επικρατεί η πεποίθηση ότι μόνη απαίτηση είναι η “παγκόσμια” αγγλική γλώσσα και ότι η διγλωσσία είναι περιττή (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

Σε άλλες κοινότητες της Ευρώπης, η διγλωσσία και η διπολιτισμικότητα αντανakλούν τις αξίες της κάθε κοινότητας. Στο μοντέλο του Gardner, το κοινωνικό και πολιτιστικό

υπόβαθρο δεν αναφέρεται μόνο στην ευρύτερη κοινότητα αλλά και στην επίδραση της οικογένειας, των γειτόνων και των φίλων (Κακριδής-Φερράρι, Μ. 2007).

Το δεύτερο στάδιο στο μοντέλο του Gardner (1979, 1983, 1985, αναφέρεται στο: Κακριδής-Φερράρι, 2007) ορίζεται ως *ατομικές διαφορές*. Αυτές περιλαμβάνουν τέσσερις βασικές μεταβλητές: την ευφυΐα, την κλίση στις γλώσσες, τα κίνητρα και το λόγω της κατάστασης άγχος. Οι στάσεις και η προσωπικότητα υπάγονται σε αυτό το τμήμα. Έτσι ο Gardner δηλώνει πως ο βαθμός ευφυΐας του ατόμου, η κλίση ή το ταλέντο του στην εκμάθηση των γλωσσών, τα εργαλειακά κίνητρα και τα εσωτερικά του κίνητρα και το άγχος που νιώθει κατά την εκμάθηση της γλώσσας θα επηρεάσουν όλα τα αποτελέσματα της γλωσσικής εκμάθησης.

Το τρίτο στάδιο του μοντέλου αφορά στο πλαίσιο ή στο περιβάλλον πρόσκτησης της γλώσσας. Ο Gardner κάνει ένα διαχωρισμό ανάμεσα στο *επίσημο (συστηματικό)* και το *ανεπίσημο περιβάλλον* της γλωσσικής εκμάθησης. Παράδειγμα επίσημου περιβάλλοντος συνιστά μια τάξη με άμεσο στόχο να διδαχτεί μια δεύτερη γλώσσα με τη χρήση μιας καθορισμένης διδακτικής μεθόδου και μιας ποικιλίας διδακτικού υλικού και βοηθημάτων. Ανεπίσημο (μη συστηματικό) περιβάλλον ή εμπειρία γλωσσικής εκμάθησης έχουμε όταν αυτή συντελείται τυχαία, συμπτωματικά ή απροσχεδίαστα. Παραδείγματος χάριν, η συζήτηση με κάποιο φίλο ή συγγενή σε μια δεύτερη γλώσσα μπορεί να μην στοχεύει στην πρακτική εξάσκηση της δεύτερης γλώσσας, αλλά στην καλλιέργεια μιας καλής σχέσης. Μολονότι το άτομο εξασκεί τις δεξιότητές του στη δεύτερη γλώσσα, αυτό συμβαίνει τυχαία. Υπάρχουν επίσης παραδείγματα συγχώνευσης της επίσημης και ανεπίσημης εμπειρίας. Στην τάξη έχουμε περιπτώσεις όπου ο δάσκαλος έχει μια φιλική κουβέντα ή δίνει απλές οδηγίες, οι οποίες δεν έχουν ως πρωταρχικό του στόχο τη γλωσσική εκμάθηση, έχουν όμως αυτό το αποτέλεσμα (Κακριδής-Φερράρι, 2007).

Το τέταρτο και τελευταίο στάδιο του μοντέλου του Gardner (1979, 1983, 1985, αναφέρεται στο: Κακριδής-Φερράρι, 2007) έχει δύο *αποτελέσματα*. Το ένα αναφέρεται στη διγλωσσική επάρκεια και το άλλο σε μη γλωσσικά αποτελέσματα, όπως η αλλαγή στάσης, η αυτοαντίληψη, οι πολιτιστικές αξίες και οι πεποιθήσεις. Η τοποθέτηση των

στάσεων στο δεύτερο και το τέταρτο στάδιο μας υποδηλώνει ότι το μοντέλο δεν είναι κάτι στατικό αλλά κυκλικό. Οι στάσεις δεν είναι μόνο συστατικά των συνθηκών γλωσσικής εκμάθησης, αλλά και προϊόντα ή αποτελέσματά της. Με άλλα λόγια, η εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας και η επίτευξη της διγλωσσίας, μπορεί να αλλάξει τις στάσεις του μαθητή. Η ικανότητα σε μια δεύτερη γλώσσα μπορεί με τη σειρά της να επηρεάσει το επίπεδο ευφυΐας, κινήτρων και περιστασιακού άγχους.

Μια αδυναμία του μοντέλου αυτού είναι ότι “δεν περιλαμβάνει την κοινωνικο-πολιτική διάσταση, η οποία συχνά περιβάλλει τις οδούς προς τη διγλωσσική επάρκεια. Για την πλήρη κατανόηση της γλωσσικής πρόσκτησης, της γλωσσικής μεταβολής και της δίγλωσσης εκπαίδευσης (σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο) είναι απαραίτητη η πολιτική διάσταση. Για παράδειγμα, η προτίμηση των κατοίκων μιας περιοχής για αφομοίωση των μειονοτήτων, για ενσωμάτωση ή για πολιτιστικό πλουραλισμό, επηρεάζει τη γλωσσική πολιτική, πρόβλεψη και πρακτική σχετικά με τους δίγλωσσους” (Κακριδή-Φερράρι, 2007). Γενικά τα μοντέλα, σύμφωνα με την Κακριδή-Φερράρι (2007), “έχουν κι άλλες αδυναμίες: είναι πολύτιμα για τη σύνοψη και την αποσαφήνιση αλλά συνεπάγονται περιγραφές και όχι διεξοδικές επεξηγήσεις: προτείνουν ένα άμεσο, λειτουργικό, σαφώς διατεταγμένο σύστημα ενεργειών και αντιδράσεων, συστατικών και γεγονότων. Όμως οι εσωτερικές συγκρούσεις του ατόμου, ο πολύπλοκος συναγωνισμός με πολλαπλές πιέσεις και κίνητρα, οι πολλές και ποικίλες ατομικές συνταγές επιτυχίας και αποτυχίας, το πλήθος των ατομικών εξαιρέσεων, το πολύπλοκο περιβάλλον και τα αποτελέσματα των άμεσων και μακροχρόνιων καταστάσεων δεν παριστάνονται σ' ένα μοντέλο” (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

Επίσης, αρκετές έρευνες, αλλά όχι όλες, συνδέουν τα *εσωτερικά κίνητρα* και όχι τα *εργαλειακά κίνητρα*, με τη μεγαλύτερη πιθανότητα για επίτευξη επάρκειας στη δεύτερη γλώσσα. Οι Gardner και Lambert (1972, αναφέρεται στο: Κακριδή-Φερράρι, 2007) πίστευαν αρχικά ότι τα εσωτερικά κίνητρα ασκούν μεγαλύτερη ισχύ στην εκμάθηση της γλώσσας απ' ό,τι τα εργαλειακά κίνητρα. Ο λόγος ήταν ότι τα εσωτερικά κίνητρα αφορούν σε προσωπικές σχέσεις που είναι πιθανότατα μακροβιότερες. Από την άλλη μεριά, τα εργαλειακά κίνητρα μπορεί να έχουν αποκλειστικά ατομικό προσανατολισμό

και να είναι βραχυπρόθεσμης χρησιμότητας. Μόλις το άτομο κατορθώσει να προσληφθεί σε μια εργασία ή μόλις συγκεντρώσει οικονομικό κέρδος, τα εργαλειακά κίνητρα μπορεί να φθίνουν. Επικρατούσε, λοιπόν, η άποψη πως ένα εσωτερικό κίνητρο διατηρείται περισσότερο από ένα εργαλειακό, λόγω της σχετικής αντοχής των προσωπικών σχέσεων. Μεταγενέστερες έρευνες έδειξαν ότι σε ορισμένες περιπτώσεις το εργαλειακό κίνητρο μπορεί να είναι ισχυρότερο από το εσωτερικό κίνητρο για την εκμάθηση μιας γλώσσας (Κακριδή-Φερράρι, 2007).

4.3 Η εξέλιξη του κοινωνικο-εκπαιδευτικού μοντέλου

Σύμφωνα με τον Gardner (2001, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 48, το κοινωνικο-εκπαιδευτικό μοντέλο δεν σταμάτησε να εξελίσσεται και να εμπλουτίζεται χάρη σε έρευνες σε διάφορα μέρη του κόσμου. Στη σύγχρονη μορφή, περιλαμβάνει τέσσερις αλληλεξαρτώμενους παράγοντες:

α) Οι *εξωτερικές επιδράσεις* που περιλαμβάνουν δύο κατηγορίες επιδράσεων: την ιστορία (σύνολο κοινωνικών και προσωπικών μεταβλητών, όπως ο κοινωνικός, πολιτισμικός και οικογενειακός περίγυρος του ατόμου) και τους υποκινητές (κυρίως τους εκπαιδευτικούς και τις στρατηγικές τους).

β) Οι *ατομικές διαφορές* του μαθητή, για παράδειγμα η ευφυΐα, η γλωσσική ικανότητα και, κυρίως, η ενταξιμότητα και οι στάσεις απέναντι στην κατάσταση εκμάθησης και σχηματίζουν μαζί με αυτά τα “ενταξιακά κίνητρα”. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται επίσης τα χρηστικά κίνητρα και άλλες παράμετροι πέρα από τα κίνητρα, όπως οι στρατηγικές εκμάθησης γλωσσών.

γ) Το *περιβάλλον της εκμάθησης* (τυπικό: γλωσσική τάξη, εργαστήρια κ.λπ. ή άτυπο, δηλαδή κάθε άλλο περιβάλλον στο οποίο μπορεί να έχει πρόσβαση ο μαθητής: ραδιόφωνο, τηλεόραση κ.λπ.). Τα κίνητρα παίζουν καθοριστικό ρόλο στο άτυπο περιβάλλον, γιατί αποτελούν όρο ακόμα και της ίδιας της πρόσβασης σε αυτά τα περιβάλλοντα.

δ) Το *αποτέλεσμα της εκμάθησης*, γλωσσικά (γνώσεις και δεξιότητες στα διάφορα

γλωσσολογικά επίπεδα: φωνολογία, σύνταξη, σημασιολογία κ.λπ.) και μη γλωσσικά (γλωσσικό άγχος, στάσεις απέναντι στη γλώσσα και στην κοινότητά της, πρόθεση χρήσης της γλώσσας κ.λπ.).

Το κοινωνικο-εκπαιδευτικό μοντέλο, αναπτύχθηκε ως ένα σύνολο δοκιμασιών που φέρει την ονομασία «Attitude/Motivation Test Battery». Αυτές οι δοκιμασίες, με τη μορφή ερωτηματολογίων που συγκροτούνται από κλίμακες στάσεων, μετρούν πέντε διαφορετικές μεταβλητές του μοντέλου:

α) Την *ενταξιμότητα*, που ορίζεται ως το ενδιαφέρον για την ομάδα που μιλάει τη γλώσσα-στόχο, το άνοιγμα στην ταύτιση με την ομάδα αυτήν (σε αυτή την κατηγορία μετριούνται οι στάσεις απέναντι στους ομιλητές της άλλης γλώσσας, ο ενταξιακός προσανατολισμός).

β) Τις *στάσεις απέναντι στην περίπτωση εκμάθησης*.

γ) Το *κίνητρο*, δηλαδή την καταβαλλόμενη προσπάθεια, την επιθυμία για εκμάθηση, τις στάσεις απέναντι στην εκμάθηση.

δ) Το *γλωσσικό άγχος*, δηλαδή τα αισθήματα ανησυχίας σε σχέση με τη χρήση της γλώσσας στην τάξη και έξω από αυτή.

ε) Τον *χρηστικό προσανατολισμό* (το ενδιαφέρον για την εκμάθηση μιας γλώσσας για χρηστικούς, πραγματιστικούς λόγους).

Οι Masgoret και Gardner (2003, αναφέρονται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 49) με έρευνες που πραγματοποίησαν απέδειξαν την ύπαρξη συσχετισμών μεταξύ της επιτυχία και της ανάπτυξης γλωσσικών δεξιοτήτων και των παραπάνω μεταβλητών, με τα κίνητρα να σχετίζονται περισσότερο από τις άλλες μεταβλητές με τα αποτελέσματα των διαφόρων ερευνών. Σύμφωνα με τους προαναφερθέντες, η ισχύς αυτών των σχέσεων δεν επηρεάζεται ουσιαστικά ούτε από την προσβασιμότητα της γλώσσας στο άμεσο κοινωνικό περιβάλλον, ούτε από την ηλικία.

4.4 Άλλα θεωρητικά μοντέλα κινήτρων

Το μοντέλο του Schumann και ο επιπολιτισμός

Το μοντέλο αυτό το πρότεινε ο J. Schumann (1986, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 50) με σκοπό να εξηγήσει τις διαφορές στις κοινωνικές συλλήψεις μεταξύ

ομάδων και ατόμων που προετοιμάζονται θετικά να μάθουν μια δεύτερη γλώσσα και ομάδων και ατόμων που δείχνουν απροθυμία ή έλλειψη ικανότητας να μάθουν μια δεύτερη γλώσσα. Ο Schumann μελέτησε τις συνέπειες προσωπικών μεταβλητών, όπως το σχετικό κοινωνικό κύρος, οι στάσεις, η κοινωνική ένταξη, ο χρόνος έκθεσης σε έναν πολιτισμό, ο αριθμός των προσώπων που μαθαίνουν μια γλώσσα μέσα σε μια ομάδα ή η συνοχή αυτής της ομάδας-τάξης, αλλά και συλλογικές μεταβλητές, όπως ο συσχετισμός δυνάμεων μεταξύ δύο πολιτισμών (πολιτισμός-πηγή και πολιτισμός-στόχος), τις ομοιότητες και τις διαφορές τους. Κατά τον Schumann, είναι κρίσιμος ο τρόπος με τον οποίο οι ομάδες αντιμετωπίζουν η μια την άλλη και τις αντίστοιχες γλώσσες τους. Έτσι, ομάδες με μεγαλύτερο κύρος τείνουν να μη μάθουν γλώσσες ομάδων με μικρότερο κύρος.

Σε ατομικό επίπεδο, εντοπίστηκαν τρεις στρατηγικές από την πλευρά των προσώπων που μαθαίνουν μια γλώσσα: η *αφομοίωση* (πλήρης υιοθέτηση του πολιτισμού-στόχου), η *απόρριψη* του πολιτισμού-στόχου και ο *επιπολιτισμός* (μια λειτουργική στρατηγική, όπου το πρόσωπο που μαθαίνει μια γλώσσα προσαρμόζεται στον νέο πολιτισμό, διατηρώντας όμως την ταυτότητά του). Ο βαθμός επιπολιτισμού καθορίζει, σύμφωνα με τον Schumann, το επίπεδο επιτυχίας στην εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας. Όταν ένα πρόσωπο επιλέγει τον επιπολιτισμό και γνωρίζει την επιτυχία στην εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας, τα κίνητρά του αυξάνονται (Ανδρουλάκης, 2008: 50).

Αργότερα, ο Schumann (1994) πρότεινε τη νευρο-βιολογική προσέγγιση της εκμάθησης μιας γλώσσας. Η αξιολόγηση των ερεθισμάτων είναι το κλειδί για την προσέγγιση αυτή και μπορεί να πάρει έξι μορφές στον εγκέφαλο: νεωτερισμός, ευχαρίστηση, ενδιαφέρον των ερεθισμάτων για τους σκοπούς και τις ανάγκες του προσώπου, δυνατότητα χειρισμού ενός γεγονότος, εικόνα του εγώ και κοινωνική εικόνα γύρω από το γεγονός (Ανδρουλάκης, 2008: 51).

Η θεωρία του αυτοκαθορισμού των Deci και Ryan

Η θεωρία του αυτοκαθορισμού των Deci και Ryan (αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 52) επικεντρώνεται στη δυναμική σχέση μεταξύ του ατόμου και του περιγυρού του, και στηρίζεται στη σχέση μεταξύ κινήτρων και της ανθρώπινης ανάγκης για αυτονομία. Προβάλλει επίσης δύο μεγάλες κατηγορίες συμπεριφορών: αυτές που

αυτοκαθορίζονται ή πηγάζουν από το ίδιο το άτομο και αυτές που είναι ελεγχόμενες. Αυτή η θεωρία υποστηρίζει ότι οι αυτοκαθοριζόμενες συμπεριφορές έχουν θετικές συνέπειες, ενώ οι μη αυτοκαθοριζόμενες συμπεριφορές προκαλούν κυρίως αρνητικές συνέπειες και προτείνει την ύπαρξη διάφορων τύπων κινήτρων που διακρίνονται από τον βαθμό αυτοκαθορισμού: τα μη-κίνητρα (την απουσία κινήτρων), τα εξωγενή και τα ενδογενή κίνητρα, με την τελευταία κατηγορία να χαρακτηρίζεται από τον πιο υψηλό βαθμό αυτοκαθορισμού. Σύμφωνα με τους Deci και Ryan (1985, αναφέρεται στο: Noels, 2003: 38), τα ενδογενή κίνητρα (intrinsic motivation) βασίζονται σε έμφυτες ανάγκες για ικανότητα και αυτοκαθορισμό.

Μετά τη διάκριση τριών τύπων κινήτρων, οι Deci και Ryan (αναφέρονται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 52) θεωρούν ότι υπάρχουν διάφοροι τύποι εξωγενών κινήτρων, οι οποίοι επίσης τοποθετούνται σε ένα συνεχές αυτοκαθορισμού: εξωγενή κίνητρα με εξωτερική ρύθμιση, εξωγενή κίνητρα με εξωτερική επιρροή, εξωγενή κίνητρα με ταύτιση και εξωγενή κίνητρα με ένταξη, πηγαίνοντας προοδευτικά από τα λιγότερο προς τα περισσότερα αυτοκαθοριζόμενα εξωγενή κίνητρα.

Τα εσωτερικά κίνητρα σύμφωνα με τους Vallerand και συνεργάτες

Ο Vallerand και οι συνεργάτες του (αναφέρεται στο: Noels, 2003: 38) πρότεινε μια ταξινόμηση των εσωτερικών κινήτρων (intrinsic motivation) σε τρία είδη: Το πρώτο, η *γνώση εσωτερικών κινήτρων* (intrinsic motivation-knowledge), είναι το κίνητρο για να κάνει κάποιος μια δραστηριότητα για τα συναισθήματα που σχετίζονται με την εξερεύνηση ιδεών και την ανάπτυξη της γνώσης. Το δεύτερο, το *κατόρθωμα* (intrinsic motivation- accomplishment), αναφέρεται στις αισθήσεις που σχετίζονται με την προσπάθεια να τελειοποιήσουμε κάτι ή να κατορθώσουμε ένα στόχο. Το τρίτο είδος, το *ένανσμα εσωτερικών κινήτρων* (intrinsic motivation- stimulation), αναφέρεται σε κίνητρα που βασίζονται απλά στις αισθήσεις που κινητοποιούνται όταν εκτελεί κάποιος ένα έργο, όπως αισθητική απόλαυση ή διασκέδαση και ενθουσιασμός. Η κοινή βάση αυτών των τριών ειδών είναι η αίσθηση ευχαρίστησης που νιώθει το άτομο κατά τη διάρκεια μιας δραστηριότητας που επέλεξε το ίδιο και που αποτελεί μια πρόκληση.

Η τοπικά προσανατολισμένη προσέγγιση των κινήτρων

Σύμφωνα με τον Dornyei (2003, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 53), η προσέγγιση του Gardner αποδείχθηκε αποτελεσματική για την ανάδειξη των κινήτρων για κοινότητες στο σύνολό τους ή για την αντιμετώπιση κοινωνικοπολιτισμικών θεμάτων, όπως ο πολυπολιτισμός, η γλωσσική παγκοσμιοποίηση ή η επαφή των γλωσσών. Αντίθετα είναι λιγότερο κατάλληλη όταν πρόκειται για την ανάλυση της εκμάθησης των γλωσσών στο επίπεδο της τάξης.

Εδώ έχουμε μια τοπικά προσανατολισμένη προσέγγιση των κινήτρων, στο πλαίσιο της οποίας διακρίνονται τρεις κατευθύνσεις έρευνας: τη *βούληση για επικοινωνία*, τα κίνητρα που συνδέονται με τις *δραστηριότητες εκμάθησης* και τις *σχέσεις μεταξύ των κινήτρων και των στρατηγικών εκμάθησης* (Ανδρουλάκης, 2008: 54).

Η βούληση για επικοινωνία δεν πρέπει να συγχέεται με την επικοινωνιακή ικανότητα σε μια γλώσσα και επηρεάζεται από μια σειρά άλλων παραμέτρων, όπως τα κίνητρα, τα ατομικά χαρακτηριστικά του μαθητή και το κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον. Αντί να ορίσουν την ενταξιμότητα ως τη θέληση ενός προσώπου να ενταχθεί στον πολιτισμό που αντιστοιχεί στη δεύτερη γλώσσα και να γίνει όμοιο με τους φυσικούς ομιλητές, οι Csizer και Dornyei (2005, αναφέρονται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 54) διεύρυναν την έννοια για να την κάνουν χρησιμοποιήσιμη σε ποικίλα περιβάλλοντα. Έτσι περνούν από την έννοια της ενταξιμότητας σε αυτή του “ιδανικού εγώ στη δεύτερη γλώσσα” (αυτό που το άτομο επιθυμεί να γίνει). Τα κίνητρα επανορίζονται λοιπόν ως «η επιθυμία να φτάσει ένα πρόσωπο στο ιδανικό εγώ στις γλώσσες, συρρικνώνοντας το χάσμα απέναντι στο πραγματικό εγώ και το ιδανικό εγώ».

4.5 Παράγοντες που επηρεάζουν τα κίνητρα

Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που επηρεάζουν τα κίνητρα και διακρίνονται σε εσωτερικούς και εξωτερικούς.

Εσωτερικοί παράγοντες

Η ηλικία, το φύλο, η θρησκεία, οι στάσεις, οι ανάγκες, οι σκοποί, το ενδιαφέρον και η περιέργεια, η προσδοκία, η αυτοεκτίμηση και άλλα ατομικά χαρακτηριστικά, οι δεξιότητες στη μητρική γλώσσα, οι δεξιότητες σε μια άλλη ξένη γλώσσα είναι οι

βασικότεροι εσωτερικοί παράγοντες.

Εξωτερικοί παράγοντες

Το εκπαιδευτικό περιβάλλον και σύστημα, η οικογένεια, η κοινωνική ταυτότητα και ένταξη, η κοινωνιογλωσσική κατάσταση του περιβάλλοντος, η κοινωνική εικόνα της γλώσσας αποτελούν τους εξωτερικούς παράγοντες (Ανδρουλάκης, 2008: 56-58).

4.6 Ατομικές διαφορές

Κίνητρα και προθυμία για επικοινωνία

Τα κίνητρα έχουν εξέχουσα θέση ως σημαντικός παράγοντας στη διαδικασία απόκτησης μιας δεύτερης γλώσσας. Οι μελέτες εξετάζουν και τα κίνητρα πριν την διαμονή στη χώρα που μιλιέται η γλώσσα και την επίδραση του χρόνου παραμονής στη χώρα στα κίνητρα. Τα άτομα που συμμετείχαν ενεργά σε καταστάσεις που απαιτούσαν συμμετοχή σε επικοινωνιακές καταστάσεις ήταν αυτοί με τα μεγαλύτερα οφέλη σε γλωσσική ικανότητα. Ακόμα και όταν τα κίνητρα για ενσωμάτωση ήταν αρκετά έντονα πριν τη ζωή στη χώρα που μιλιέται η γλώσσα, αυτό δεν είχε πάντα ως αποτέλεσμα ενεργητική συμμετοχή στην κοινότητα των αυτοχθόνων ομιλητών (Dufon & Churchill, 2006: 15).

Άγχος

Το άγχος σχετίζεται με την εικόνα του ατόμου για τον εαυτό του. Οι ξένοι δεν έχουν κοινό πολιτιστικό υπόβαθρο με τους συνομιλητές τους και η αποτυχία επικοινωνίας έχει συνέπειες. Το άγχος σχετίζεται με τις περιστάσεις. Ενώ το άγχος μειώνεται σε σύντομες συνομιλίες, τα επίπεδα του παραμένουν υψηλά σε πιο περίπλοκες και λιγότερο ελεγχόμενες συναλλαγές που εμπεριέχουν παρανοήσεις λόγω πολιτισμικών διαφορών και περιπτώσεις όπου τα άτομα που προσπαθούν να μάθουν μια γλώσσα δεν έχουν τα γλωσσικά μέσα που χρειάζονται για να εκθέσουν τις απόψεις τους. Αυτό δηλώνει ότι χρειάζεται χρόνος για να γίνει η προσαρμογή στην επικοινωνία στη γλώσσα-στόχο. Αυτή η προσαρμογή, και οι επιπτώσεις της στα κίνητρα και στα επίπεδα άγχους, επηρεάζονται από τις στρατηγικές που χρησιμοποιεί το άτομο για την κοινωνική προσαρμογή του στην κουλτούρα υποδοχής και με τον τρόπο που

εκλαμβάνεται από το άτομο (Dufon & Churchill, 2006: 16-17).

Το άγχος επηρεάζει και τα κίνητρα. Οι Gardner και MacIntyre (1993, αναφέρεται στο: Dewaele, Petrides & Furnham, 2008: 916) υποστηρίζουν ότι υπάρχει αμφίδρομη σχέση μεταξύ κινήτρων και άγχους. Υψηλά επίπεδα κινήτρων εμποδίζουν το άγχος και υψηλά επίπεδα άγχους καταπιέζουν τα κίνητρα.

Εμπλοκή του ατόμου στο περιβάλλον υποδοχής

Οι έρευνες όσον αφορά τις ατομικές διαφορές δείχνουν ότι η ποιότητα αλληλεπίδρασης με τους φυσικούς ομιλητές της γλώσσας είναι καθοριστικής σημασίας για την διαδικασία απόκτησης μιας γλώσσας. Επίσης δείχνει ότι η προσέγγιση στην αλληλεπίδραση που ακολουθούν όσοι μαθαίνουν μια δεύτερη γλώσσα έχει σχέση με το πραγματικό ή υποκειμενικό επίπεδο ικανότητας τους σε αυτή όπως και τα επίπεδα άγχους και τα γενικότερα κίνητρα του ατόμου (Dufon & Churchill, 2006: 18).

Όσοι ήταν ανοιχτοί στην κουλτούρα της χώρας που μιλιόταν η γλώσσα, παρά κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που μπορεί να είχαν και που ανέπτυξαν στενές σχέσεις με συνομήλικους τους φυσικούς ομιλητές μπόρεσαν να δημιουργήσουν κοινωνικά δίκτυα και να αυξήσουν την έκθεσή τους σε διαφορετικές γλωσσικές καταστάσεις, εξελίσσοντας έτσι την γλωσσική τους ανάπτυξη (Dufon & Churchill, 2006: 19).

Ενώ η αλληλεπίδραση με τους ντόπιους γενικά βοηθάει, το χτίσιμο ενός κοινωνικού δικτύου δεν είναι το ίδιο εύκολο για όλα τα άτομα. Σχετίζεται με τα χαρακτηριστικά όπως ικανότητα κοινωνικοποίησης, επιμονή και ανεκτικότητα (Dufon & Churchill, , 2006: 20).

Οι ξένοι συχνά νιώθουν ότι απορρίπτονται από την κουλτούρα της χώρας υποδοχής ή ότι η σχέση τους με τα μέλη της είναι ρηχές. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε απομόνωση και κατά συνέπεια μείωση της επιτυχίας στην απόκτηση της γλώσσας (Dufon & Churchill, 2006: 21).

4.7 Οι σχέσεις ανάμεσα στις στάσεις, στα κίνητρα και στην εκμάθηση γλωσσών

Οι παράγοντες που αφορούν τις στάσεις απέναντι στη γλώσσα-στόχο και στην κοινωνία

που μιλιέται επηρεάζουν τη συμπεριφορά μάθησης της δεύτερης γλώσσας κάποιου. Μελέτες για τα κίνητρα έχουν διαφορετικούς προσανατολισμούς όσον αφορά τα κίνητρα: ενσωμάτωσης (integrative), εργαλειακά (instrumental), αποτελέσματος (resultative) και ενδογενή (intrinsic) και εξωγενή (extrinsic) (Dufon, & Churchill, 2006: 233).

Η διαθέσιμη βιβλιογραφία δείχνει ότι υπάρχει άμεση συσχέτιση ανάμεσα στις θετικές στάσεις απέναντι σε μια γλώσσα και στα (ενδογενή) κίνητρα για την εκμάθηση αυτής της γλώσσας και την αποτελεσματική χρήση της. Έτσι οι στάσεις αποτελούν απαραίτητο συστατικό των κινήτρων. Ο Lambert και κυρίως ο Gardner (αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 58) ανέδειξαν τη σπουδαιότητα των κινήτρων και των στάσεων ως καθοριστικών παραγόντων για την εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας.

Επιπλέον, υπάρχει μια αμοιβαία σχέση ανάμεσα στα κίνητρα και στην εκμάθηση μιας γλώσσας: η επιτυχής πραγματοποίηση συγκεκριμένων δραστηριοτήτων, η επιτυχία σε δοκιμασίες πιστοποίησης μπορούν να ανατροφοδοτήσουν τα κίνητρα. Ο Ushioda (2003) απέδειξε ότι η επιτυχία στην εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας οδηγεί η ίδια σε αυξημένα κίνητρα, ενώ ο Strong (1984) έδειξε αυτή την αμφίδρομη σχέση για τα ενταξιακά κίνητρα (αναφέρονται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 58).

Πρόσφατες εργασίες, κυρίως του Dornyei (1998, αναφέρεται στο: Ανδρουλάκης, 2008: 60), επιχείρησαν να δείξουν το ενδιαφέρον ενός πιο πολύπλοκου μοντέλου για τα κίνητρα, αρθρωμένου γύρω από τις διαδικασίες.

Οι μελέτες που εξετάζουν τις στάσεις των μαθητών, τα κίνητρα και τη συμπεριφορά τους και συνδέουν άμεσα αυτούς τους παράγοντες με την γλωσσική ανάπτυξη δείχνουν ότι τα άτομα δεν γίνονται αυτόματα ευφράδεις ομιλητές απλά επειδή περικυκλώνονται από τη γλώσσα στόχο. Μια άποψη του περιβάλλοντος υποδοχής είναι οι ανεπίσημες σχέσεις που δημιουργούνται από το κάθε άτομο, που αναφέρονται ως “κοινωνικά δίκτυα” (Dufon & Churchill, 2006: 231). Τα κίνητρα δεν είναι ένα σταθερό χαρακτηριστικό της προσωπικότητας αλλά πρέπει να γίνουν κατανοητά σε σχέση με τις κοινωνικές σχέσεις ισχύος που δίνουν τη δυνατότητα στους μαθητές μιας δεύτερης γλώσσας να μιλήσουν και σε σχέση με το ότι οι κοινωνικές ταυτότητες των μαθητών είναι περίπλοκες, πολλαπλές και υπόκεινται σε αλλαγές. Επίσης επιβεβαιώνεται το γεγονός ότι αλλαγές στα κίνητρα συμβαίνουν ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ή

της έλλειψής της (Dufon & Churchill, 2006: 254).

Η έρευνα έχει δείξει ότι η βύθιση στην κουλτούρα-στόχο είναι μεγάλης σημασίας για την απόκτηση δεύτερης γλώσσας, ειδικά για τη βελτίωση της παραγωγής προφορικού λόγου. Μελέτες έχουν επίσης δείξει ότι η ποσότητα επαφής με φυσικούς ομιλητές είναι ένας σημαντικός παράγοντας για την απόκτηση κοινωνιογλωσσικής και κοινωνιοπολιτιστικής γνώσης (Dufon & Churchill, 2006: 231).

Οι διαφορές στα κίνητρα και τις στάσεις μπορούν να επηρεάσουν την κοινωνική αλληλεπίδραση στην κουλτούρα υποδοχής και να καταλήξουν σε πολύ περιορισμένα κοινωνικά δίκτυα με φυσικούς ομιλητές. Όταν οι μαθητές βρίσκονται σε περιστάσεις όπου η αλληλεπίδραση συμβαίνει με έναν πιο ικανό ομιλητή, παρατηρούν καινούριες ή σωστές δομές στην γλώσσα του ομιλητή αυτού. Αυτή είναι η έννοια του *πλαίσιου στήριξης* (scaffolding) που περιγράφει τη διαδικασία με την οποία οι μαθητές αναπτύσσουν την *διαγλώσσα* (interlanguage) μέσα από την διάδραση (Dufon & Churchill, 2006: 231).

Πολλά χρόνια μετά τον ισχυρισμό του Schumann (1976, αναφέρεται στο: Dufon & Churchill, 2006: 233) ότι το περιβάλλον στο οποίο οι μαθητές αλληλεπιδρούν, οι ευκαιρίες να χρησιμοποιήσουν τη γλώσσα, και τα μοτίβα κινήτρων και στάσεων των μαθητών επηρεάζουν θετικά το ποσοστό επιτυχημένης απόκτησης της γλώσσας, οι έρευνες συμφώνησαν αλλά και διαφώνησαν.

Το είδος κινήτρων που είχαν οι μαθητές για να μάθουν τη γλώσσα-στόχο, η στάση τους απέναντι στην κουλτούρα της χώρας υποδοχής και η δύναμη των κοινωνικών τους δικτύων σχετίζονταν μεταξύ τους (Dufon & Churchill, 2006: 254).

Σύμφωνα με τους Dufon και Churchill (2006). “Τα κοινωνικά δίκτυα με τους φυσικούς ομιλητές επιτρέπουν στον μαθητή εκτεταμένες ευκαιρίες για αλληλεπίδραση. Αυτές οι αλληλεπιδράσεις στην αρχή υπερβαίνουν την κατανόηση από την πλευρά των μαθητών, οδηγώντας τους στην διαπραγμάτευση νοήματος μέσα από διευκρινιστικές ερωτήσεις. Μέσα από αυτή την αλληλεπίδραση οι μαθητές μπορεί επίσης να προσέξουν κενά στην παραγωγή λόγου τους συγκρίνοντάς το με αυτό που λέει ο φυσικός συνομιλητής τους. Όχι μόνο προσέχουν κενά και εκφράζονται με περισσότερη ακρίβεια, αλλά επίσης εφαρμόζουν πιο προχωρημένες επικοινωνιακές δεξιότητες για να αναπτύξουν μια διαγλώσσα μέσα από στρατηγικές ενός πλαισίου στήριξης

(scaffolding)” (Dufon & Churchill, 2006: 257).

Η έλλειψη προθυμίας για αλληλεπίδραση και δημιουργία κοινωνικών δικτύων με ομιλητές της κουλτούρας της χώρας υποδοχής προέρχεται από ελλείψεις σε κίνητρα και στάσεις του μαθητή (Dufon & Churchill, 2006: 256). Αυτός ο ισχυρισμός έχει αποδειχθεί από προηγούμενες έρευνες (Citron, 1995, Gardner, 1985, Gardner & Lambert, 1959, Yashima et al., 2004, αναφέρονται στο: Dufon & Churchill, 2006: 257). Σε έρευνες που πραγματοποίησαν οι Dufon & Churchill, αυτοί που παρέμειναν στο στάδιο της διατήρησης της ηγεμονίας της κουλτούρας τους απέναντι στην κουλτούρα της χώρας υποδοχής διατήρησαν αρνητική στάση απέναντί της. Αυτή η στάση επηρέασε το με ποιον επέλεξαν να αλληλεπιδράσουν, πιθανότατα άτομο της δικής τους εθνικότητας. Η διατήρηση κοινωνικών δικτύων με φυσικούς ομιλητές της κουλτούρας υποδοχής μπορεί να είναι πιο δύσκολη αν ο μαθητής δεν θέλει ή δεν ξέρει πώς να καλλιεργήσει μια κοινωνική σχέση (Dufon & Churchill, 2006: 256).

4.8 Κριτική επισκόπηση ορισμένων συναφών έργων της βιβλιογραφίας

Ανδρουλάκης, Γ., *Οι γλώσσες και το σχολείο*

Το βιβλίο αυτό στάθηκε ιδιαίτερα χρήσιμο, ειδικά για το θεωρητικό πλαίσιο, καθώς περιείχε μια πολύ καλή και συνοπτική παρουσίαση του θέματος των στάσεων απέναντι στην εκμάθηση γλωσσών. Όσον αφορά τις στάσεις απέναντι στις γλώσσες, υπήρχε και η δυνατότητα εύρεσης σχετικού υλικού και σε άλλα βιβλία ή άρθρα, ειδικά από αγγλόφωνη βιβλιογραφία. Εκεί που προσέφερε μεγάλη βοήθεια ήταν στο θέμα των κινήτρων, για το οποίο δεν μπόρεσα να βρω τόσο εκτεταμένη βιβλιογραφία όσο για τις στάσεις. Επίσης ήταν βοηθητική η βιβλιογραφία του για να βρω και τη βιβλιογραφία για τη δική μου εργασία. Το ερωτηματολόγιο που σχεδίασε ο συγγραφέας, παρόλο που ήταν για διαφορετικού τύπου έρευνα (ποσοτική) από τη δική μου, μου έδωσε χρήσιμες ιδέες για τις ερωτήσεις του δικού μου ερωτηματολογίου.

Joshstone, B, *Qualitative Methods in Sociolinguistics*

Το βιβλίο αυτό μου έδωσε μια καλή γενική εικόνα για τις μεθόδους έρευνας στην κοινωνιογλωσσολογία και για πολλές πρακτικές λεπτομέρειες της έρευνάς μου, όπως

για παράδειγμα τα εισαγωγικά σχόλια του ερωτηματολογίου.

Churchill, E. & DuFon, M., *Language Learners in Study Abroad Contexts*

Το μεγαλύτερο μέρος του συγκεκριμένου βιβλίου δεν σχετιζόταν τόσο άμεσα με την συγκεκριμένη έρευνα, αλλά είχε πολύ χρήσιμες πληροφορίες για τα κίνητρα και για τις στάσεις που αξιοποιήθηκαν στο θεωρητικό πλαίσιο.

Javeau, C. , *Η έρευνα με ερωτηματολόγιο*

Ξεκάθαρο, σύντομο και πολύ περιεκτικό, αποτέλεσε πολύτιμο βοήθημα για το σχεδιασμό του ερωτηματολογίου και ήταν παράλληλα ιδιαίτερα διαφωτιστικό για διάφορες έννοιες που σχετίζονται με την έρευνα με ερωτηματολόγιο και με τη μεθοδολογία της.

Κοιλιάρη, Α., *Ξένος στην Ελλάδα: Μετανάστες, Γλώσσα και Κοινωνική Ένταξη*

Πολύ καλογραμμένο και θεωρώ από τα καλύτερα της ελληνικής βιβλιογραφίας για τη μετανάστευση, και ειδικά για τη σχέση γλώσσας και κοινωνικής ένταξης.

Βεντούρα, Α., *Μετανάστευση και Ένταξη των Μεταναστών στην Ελληνική Κοινωνία*

Όχι τόσο πυκνογραμμένο όσο της Κοιλιάρη, αλλά αρκετά καλό, ειδικά το πρώτο μέρος, Διαστάσεις της Μετανάστευσης ως Σύγχρονο Φαινόμενο της Ελληνικής Κοινωνίας.

Baker, C., *Attitudes and Language*

Παρόλο που είναι ένα βιβλίο που εκδόθηκε πάνω από μια δεκαετία πριν, αποτελεί, τουλάχιστον κατά τη γνώμη μου, θεμελιώδες ανάγνωσμα για οποιονδήποτε θέλει να ασχοληθεί με το θέμα των στάσεων. Πολύ σφιχτά δομημένο κείμενο, με πολύ καλή θεματική οργάνωση και με έξυπνα και διαφωτιστικά διαγράμματα. Εξετάζει το θέμα των στάσεων από ποικίλες διαστάσεις και πολύ διεξοδικά. Με βοήθησε να ξεκαθαρίσω πολλά πράγματα που αφορούσαν το θεωρητικό υπόβαθρο των στάσεων. Το ερωτηματολόγιο που είχε σχεδιαστεί με βοήθησε επίσης στο να δομήσω καλύτερα το δικό μου.

Baker, C., *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*

Παρόλο που μεγάλο τμήμα του βιβλίου αναφερόταν σε θέματα που δεν σχετίζονταν άμεσα με την παρούσα έρευνα, και αυτό το βιβλίο του Baker ήταν σχεδόν εφάμιλλο με το προηγούμενο, οργανωμένο, διαφωτιστικό και με πολύ ενδιαφέρουσες θεματικές ενότητες.

Myers-Scotton, C., *Multiple Voices. An Introduction to Bilingualism*

Παρόλο που δεν το θεωρώ εξίσου καλό με το *Attitudes and Languages*, το γεγονός ότι ήταν πολύ πιο πρόσφατο από του Baker του έδινε το πλεονέκτημα μιας πιο καινούριας οπτικής για τα θέματα της κοινωνικής διγλωσσίας και της ταυτότητας και αυτό που μου άρεσε περισσότερο στο συγκεκριμένο βιβλίο ήταν η πληθώρα παραδειγμάτων για τη γλωσσική συμπεριφορά μεταναστών, γλωσσικών μειονοτήτων κ.λπ. από διάφορα μέρη του κόσμου. Ήταν πραγματικά μια ανάγνωση “πολλαπλών φωνών”.

Young, Y. K., *Communication and Cross-Cultural Adaptation*

Παρόλο που δεν μου άρεσε ο τρόπος που παρουσίαζε και οργάνωνε τη συγκεκριμένη έρευνα και τα αποτελέσματά της, ειδικά έτσι όπως δινόταν τα αξιώματα και τα θεωρήματα, η συγγραφέας περιλαμβάνει ενδιαφέροντα στοιχεία και χρήσιμο θεωρητικό πλαίσιο όσον αφορά την πολιτισμική προσαρμογή των μεταναστών, ιδιαίτερα σε σχέση με την εθνική ταυτότητα και τη γλώσσα.

Κακριδή-Φερράρι, Μ., *Στάσεις απέναντι στη γλώσσα*

Από όλα τα άρθρα που διάβασα για τη συγκεκριμένη εργασία, το πιο μεστό, πληροφοριακό και καλογραμμένο, με βαθιά γνώση του θεωρητικού υπόβαθρου της κοινωνιογλωσσολογίας, ήταν το συγκεκριμένο.

ΜΕΡΟΣ Β' Η ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

5.1 Σκοπός της παρούσας έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση των στάσεων των μεταναστών πρώτης γενιάς απέναντι στην ελληνική γλώσσα.

5.2 Υποθέσεις της έρευνας

1η υπόθεση: Οι θετικές στάσεις απέναντι στη γλώσσα και στους ομιλητές της διευκολύνουν τη εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας.

2η υπόθεση: Οι απόψεις για τους ομιλητές της δεύτερης γλώσσας επηρεάζουν τις στάσεις απέναντι στην ίδια τη γλώσσα.

3η υπόθεση: Η αναγκαιότητα και η χρησιμότητα εκμάθησης της δεύτερης γλώσσας δημιουργεί αυξημένα κίνητρα για εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και επηρεάζει αντίστοιχα τις στάσεις προς τη γλώσσα.

4η υπόθεση: Όταν η εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας δεν είναι απαραίτητη για την εργασία των υποκειμένων δεν υπάρχουν μεγάλα κίνητρα εκμάθησης.

5η υπόθεση: Ο βαθμός της ένταξης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία σχετίζεται με την γνώση της ελληνικής γλώσσας.

6η υπόθεση (μόνο για τους αγγλόφωνους): Η ύπαρξη μιας πρώτης γλώσσας με μεγάλο κοινωνικό κύρος (αγγλικά) επηρεάζει αρνητικά τα κίνητρα για εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας.

7η υπόθεση (μόνο για τους αλβανόφωνους): Οι στάσεις απέναντι σε μια πρώτη γλώσσα με χαμηλότερο κοινωνικό κύρος (αλβανικά) επηρεάζουν τη διατήρηση ή την υποχώρηση της γλώσσας αυτής (εγκαταλείπεται πιο εύκολα) και οδηγούν σε γλωσσική μετατόπιση από την πρώτη γενιά μεταναστών.

8η υπόθεση: Πιθανά κοινωνικά ή οικονομικά οφέλη συντελούν στην σταδιακή εγκατάλειψη της μητρικής γλώσσας από την πρώτη κιόλας γενιά μεταναστών.

9η υπόθεση: Οι αρνητικές μαθησιακές εμπειρίες σε ανεπίσημο επίπεδο (εκτός τάξης, στον κοινωνικό χώρο) δημιουργούν αρνητικές στάσεις προς τη γλώσσα (και επηρεάζουν την εκμάθησή της).

10η υπόθεση: Οι στάσεις απέναντι στη γλώσσα επηρεάζουν τις αντιλήψεις των υποκειμένων για την ευκολία/δυσκολία εκμάθησής της.

11η υπόθεση: Τα υποκείμενα της έρευνας υιοθετούν την ανάγκη υποστήριξης της εκμάθησης της δεύτερης γλώσσας από τη μεριά της πολιτείας.

5.3 Σχεδιασμός της έρευνας

Η στάση των μεταναστών πρώτης γενιάς απέναντι στην ελληνική γλώσσα αξιολογήθηκε με τη σύνταξη και τη χρήση δύο ερωτηματολογίων, ένα στα αγγλικά για τους αγγλόφωνους και ένα στα ελληνικά για τους αλβανόφωνους. Οι ερωτήσεις και στα δύο ήταν σε γενικές γραμμές οι ίδιες με σκοπό να γίνει σύγκριση των ευρημάτων των δύο ομάδων, με τη διαφορά ότι στο ερωτηματολόγιο για τους αλβανόφωνους παραλείφθηκαν κάποιες ερωτήσεις που δεν θα τις κατανοούσαν, μετά από επισημάνσεις των ατόμων που βοήθησαν στην προκαταρκτική έρευνα που ήξεραν καλά και ελληνικά και αλβανικά, όπως επίσης και οι ερωτήσεις για το πιστοποιητικό ελληνομάθειας και τα επίσημα μαθήματα ελληνικών που θεωρήθηκε αρχικά ότι μπορεί να είχαν κάνει. Επισημάνθηκε από τα άτομα που βοήθησαν στο σχεδιασμό του

ερωτηματολογίου ότι τέτοιου είδους ερωτήματα δεν αφορούσαν τη συγκεκριμένη ομάδα, γιατί, όπως είπε ένας από αυτούς που είδαν το αρχικό ερωτηματολόγιο που είχε σχεδιαστεί, κανένας από τους Αλβανούς μετανάστες δεν γνωρίζει για το πιστοποιητικό ελληνομάθειας, ούτε και κανένας κάνει μαθήματα για να μάθει την ελληνική γλώσσα.

Η επιλογή των δύο συγκεκριμένων ομάδων μεταναστών έγινε με γνώμονα την δυνατότητα πρόσβασης που υπήρχε στις συγκεκριμένες ομάδες.

5.4 Το δείγμα

Το δείγμα που συμμετείχε στην έρευνα αποτελούνταν από δύο ομάδες μεταναστών. Η πρώτη ομάδα ήταν μετανάστες πρώτης γενιάς από την Αλβανία με μητρική γλώσσα την αλβανική και η δεύτερη μετανάστες πρώτης γενιάς από την Αγγλία, την Ιρλανδία και από την Αμερική, παλιννοστούντες Έλληνες από την Αμερική με μητρική γλώσσα την αγγλική και μετανάστες πρώτης γενιάς από χώρες όπου η αγγλική χρησιμοποιείται ως δεύτερη επίσημη γλώσσα του κράτους, όπως οι Φιλιππίνες και χώρες όπου η αγγλική χρησιμοποιείται πολύ και ξέρουν καλά αγγλικά όπως η Ολλανδία. Οι μετανάστες διαμένουν σε μια αστική περιοχή, στην πόλη του Βόλου.

5.5 Δυσκολίες που αντιμετωπίστηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας

Η αρχική πρόκληση ήταν η σχεδίαση του ερωτηματολογίου, η οποία διήρκεσε αρκετό χρόνο, πέρασε από πολλά στάδια και έγιναν διορθώσεις και αλλαγές πολλές φορές. Μετά από προτάσεις του επιβλέποντα καθηγητή αλλά και των φίλων μεταναστών που βοήθησαν στο σχεδιασμό και στην προκαταρκτική έρευνα σχεδιάστηκαν τα δύο τελικά ερωτηματολόγια, ένα για κάθε ομάδα του δείγματος.

Η ανεύρεση μεταναστών για το δείγμα των μεταναστών από την Αλβανία δεν αποτέλεσε πρόβλημα λόγω του μεγάλου αριθμού της συγκεκριμένης μεταναστευτικής ομάδας στην Ελλάδα και στο Βόλο συγκεκριμένα και της προσωπικής γνωριμίας της ερευνήτριας με αρκετά άτομα που ήταν πρόθυμα να τη βοηθήσουν. Τα μεγαλύτερα προβλήματα αντιμετωπίστηκαν με την ομάδα των αγγλόφωνων. Λόγω του

περιορισμένου αριθμού αγγλόφωνων που διαμένουν στο Βόλο, ήταν δύσκολη η ανεύρεση επαρκούς αριθμού ατόμων για τη συγκεκριμένη έρευνα. Έτσι, ενώ η αρχική σύλληψη της έρευνας έγινε με πρόθεση να συμπεριληφθούν μόνο μετανάστες από την Αγγλία και την Αμερική, τελικά, για να συμπληρωθεί επαρκής αριθμός, περιλήφθηκαν και μετανάστες από άλλες χώρες που μιλούσαν την αγγλική και στη χώρα προέλευσής τους και συνέχιζαν να τη μιλούν και στην Ελλάδα, καθώς και παλιννοστούντες Έλληνες με πρώτη γλώσσα την αγγλική. Επίσης, ενώ η αρχική σκέψη ήταν το ερωτηματολόγιο να είναι και για τις δύο ομάδες στα ελληνικά, όταν ρωτήθηκε το ένα άτομο που βοήθησε στην προκαταρκτική έρευνα αν ήθελε να ερωτηθεί στα ελληνικά, αρνήθηκε, παρόλο που τα ελληνικά που ξέρει είναι καλά. Η αλλαγή, λοιπόν, της γλώσσας από ελληνική σε αγγλική κρίθηκε επιβεβλημένη και, όπως αποδείχθηκε, κάποια από τα άτομα της συγκεκριμένης ομάδας δεν έδειξαν ιδιαίτερο ενθουσιασμό για να εκφράσουν τις απόψεις τους, πολύ δε περισσότερο αν θα ήταν σε μια δεύτερη γλώσσα και θα ήταν αδύνατο να ερωτηθούν άτομα που είτε δεν γνώριζαν τόσο καλά ελληνικά ή, όπως ο ένας Αμερικάνος, είχαν ιδιαίτερα αρνητικές στάσεις και δεν μπορούσαν, ούτε ήθελαν να μιλήσουν στα ελληνικά.

Επίσης, όσον αφορά τις συνεντεύξεις με τους Αλβανούς μετανάστες, επειδή το ερωτηματολόγιο ήταν στα ελληνικά, τα άτομα που δεν ήξεραν καλά τη γλώσσα δεν μπορούσαν να αναπτύξουν τις απόψεις τους, με αποτέλεσμα να δίνουν σε πολλές ερωτήσεις πολύ σύντομες ή και μονολεκτικές απαντήσεις. Βέβαια, από άποψη διάθεσης συμμετοχής στην έρευνα, η συγκεκριμένη ομάδα ήταν παραπάνω από ενθουσιώδης. Χαίρονταν που συμμετείχαν και που κάποιος ενδιαφερόταν για τις απόψεις τους και ήταν όλοι πολύ φιλικοί.

5.6 Προκαταρκτική έρευνα

Η προκαταρκτική έρευνα έγινε το Δεκέμβριο του 2009. Δόθηκαν τα ερωτηματολόγια σε δύο άτομα από την κάθε ομάδα. Θεωρείται ότι βοήθησε πολύ στο να εντοπιστούν κάποιες ερωτήσεις που είχαν πιο περίπλοκη διατύπωση και να γίνουν πιο απλές και να παραλειφθούν άλλες που δεν θα γίνονταν κατανοητές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ερωτήσεις για το πιστοποιητικό ελληνομάθειας που μετά από σύσταση

του ατόμου που βοήθησε στη σύνταξη του ερωτηματολογίου για τους αλβανόφωνους παραλείφθηκαν τελείως, γιατί, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε, κανείς από τους Αλβανούς μετανάστες δεν θα γνώριζε για την ύπαρξή του. Επίσης παραλείφθηκε μια ερώτηση για τη γνώμη που έχουν για τις παραδόσεις της Ελλάδας, ερώτηση που υπάρχει στο ερωτηματολόγιο για τους αγγλόφωνους, γιατί διαπιστώθηκε ότι δεν την καταλάβαιναν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

6.1 Οι Αλβανοί μετανάστες

6.1.1 Το δείγμα

Τα θέματα που διερευνώνται είναι βασικά και δομικά κοινωνικά χαρακτηριστικά του δείγματος των μεταναστών και ως τέτοια καταγράφονται το φύλο, η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση, ο αριθμός και η ηλικία των παιδιών, η εθνικότητα, το ιστορικό διαμονής στην Ελλάδα, τα χαρακτηριστικά εκπαίδευσης, τα χαρακτηριστικά απασχόλησης και οι στάσεις τους απέναντι σε διάφορα θέματα που σχετίζονται με τη δεύτερη γλώσσα και τις κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες της χώρας υποδοχής. Συγκεκριμένα, οι Αλβανοί μετανάστες που χρησιμοποιήθηκαν ως υποκείμενα στην παρούσα έρευνα ήταν 20 συνολικά, 8 άντρες και 12 γυναίκες. Οι ηλικίες των ανδρών ήταν 21, 37, 38, 41, 44, 48 (δύο άτομα) και 54. Οι γυναίκες ήταν 13, 17, 22, 33, 35, 38, 41, 42, 45, 55 και 58 ετών αντίστοιχα.

Πολλά από τα άτομα του δείγματος ήταν παντρεμένοι, είχαν παιδιά. Η πλειονότητα των ζευγαριών είχε δύο παιδιά: 17 και 14 ετών, 19 και 16 ετών, 10 και 7 ετών, 23 και 18 ετών, 13 και 11 ετών, 20 και 22 ετών αντίστοιχα, ένα ζευγάρι είχε ένα παιδί 6 χρονών και ένα ζευγάρι είχε τρία παιδιά 11, 12 και 3 ετών.

Γενικά παρατηρήθηκε ότι οι άντρες, παρόλο που οι περισσότεροι μιλούσαν καλύτερα ελληνικά από τις γυναίκες, έδειχναν λιγότερη προθυμία να μιλήσουν στην ερευνήτρια από ό,τι οι γυναίκες. Λόγω του περιορισμένου επιπέδου γνώσης της ελληνικής, οι περισσότεροι μετανάστες δεν έδιναν λεπτομερείς απαντήσεις και πολύ συχνά απαντούσαν μονολεκτικά με ναι ή όχι, λόγω της αδυναμίας τους να εκφραστούν επαρκώς στα ελληνικά.

6.1.2 Ευρήματα για την ομάδα των αλβανόφωνων

Τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού-στόχου και η επίδρασή τους στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας

Μορφωτικό επίπεδο και επάγγελμα στη χώρα προέλευσης

5 άτομα είχαν τελειώσει το δημοτικό, 4 το γυμνάσιο, 6 το Λύκειο, 2 τεχνική σχολή, 1 άτομο είχε ολοκληρώσει μόνο το 1 από τα 3 έτη του πανεπιστημίου, και 2 άτομα είχαν τελειώσει πανεπιστήμιο στην Αλβανία.

Όσον αφορά το επάγγελμα στην Αλβανία, τα άτομα είχαν τα ακόλουθα επαγγέλματα: 1 εργάτρια σε εργοστάσιο, 5 αγρότες και κτηνοτρόφοι, 2 ήταν αστυνομικοί, 1 φοιτήτρια, 1 δάσκαλος, 1 δημόσιος υπάλληλος, 1 σερβιτόρα, 1 ηλεκτροκολλητής, 1 οικοδόμος, 1 νοικοκυρά, 1 εργάτης και φωτογράφος και τα υπόλοιπα άτομα έφυγαν από τη χώρα πριν φτάσουν σε ηλικία να εργαστούν.

Επάγγελμα στην Ελλάδα

7 οικιακές βοηθοί, 1 οδηγός ταξί, 2 οικοδόμοι, 1 οδηγός catering, 1 υδραυλικός, 1 νοικοκυρά, 1 εργολάβος πέτρας, 1 διατηρεί μαγαζί μοδιστρικής, 1 σερβιτόρα, 1 ηλεκτροκολλητής, 1 εργάτης και 2 άτομα δεν εργάζονται. Μόνο δύο άτομα έκαναν στην Ελλάδα το ίδιο επάγγελμα που έκαναν στην Αλβανία, ο ένας οικοδόμος και ο ηλεκτροκολλητής. Η πλειονότητα των γυναικών παρατηρούμε ότι εργάζονται ως οικιακοί βοηθοί.

Έτη παραμονής στη χώρα υποδοχής

Είναι χαρακτηριστικό ότι όλοι οι Αλβανοί μετανάστες (σε αντίθεση με την ομάδα των αγγλόφωνων που θυμόταν μόνο περίπου πότε ήρθαν στην Ελλάδα και κυρίως το έτος), θυμούνταν ακριβώς την ημερομηνία που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα. Τα έτη παραμονής ήταν για το δείγμα 2 χρόνια, 11 χρόνια (2 άτομα), 12 χρόνια (6 άτομα), 13

χρόνια (2 άτομα), 16 χρόνια, 15 χρόνια (5 άτομα), 19 χρόνια και 20 χρόνια παραμονής στην Ελλάδα.

Λόγοι εγκατάστασης

Η πλειονότητα των ατόμων μετανάστευσαν για λόγους δουλειάς (11 άτομα δήλωσε ότι οι λόγοι μετανάστευσης ήταν οικονομικοί), ενώ οι 4 δήλωσαν ότι οι λόγοι τους ήταν προσωπικοί, δηλαδή είχε ήδη εγκατασταθεί εδώ ένα άλλο μέλος της οικογένειάς τους, συγκεκριμένα ο σύζυγος για τις γυναίκες και οι γονείς για άτομα που μετανάστευσαν σε μικρότερη ηλικία. 1 άτομο δήλωσε ότι έφυγαν από την Αλβανία όλοι οι φίλοι του και γι' αυτό αποφάσισε να φύγει κι αυτός, 2 άτομα δήλωσαν ότι ήρθαν για να κάνουν οικογένεια και να μορφωθεί το παιδί τους και 2 ότι ήρθαν για να δουν τη χώρα και ότι τους άρεσε και έμειναν.

Επισκέψεις στη χώρα προέλευσης

Πολλά υποκείμενα απάντησαν ότι επισκέπτονται την Αλβανία 1 φορά το χρόνο (7 άτομα), και τα υπόλοιπα 1-2 φορές το χρόνο (1 άτομο), 2 φορές το χρόνο (1 άτομο), 2-3 φορές το χρόνο (2 άτομα), 2-4 φορές το χρόνο (1 άτομο), αρκετά συχνά (3 άτομα), 3 φορές το χρόνο (1 άτομο), σε κάθε γιορτές (1 άτομο), συχνά (1 άτομο), πολύ συχνά (1 άτομο) και καθόλου (1 άτομο).

Οικογενειακή κατάσταση

Η πλειονότητα ήταν παντρεμένοι και είχαν παιδιά (13 άτομα), 2 άτομα ήταν παντρεμένα χωρίς παιδιά και τα υπόλοιπα 5 ήταν άγαμοι. Οι παντρεμένοι ζούσαν με τις οικογένειές τους ενώ οι άγαμοι με τους γονείς τους.

Επίπεδο γνώσης της μητρικής γλώσσας

Οι περισσότεροι (18 άτομα) απάντησαν ότι θεωρούν πως γνωρίζουν σε ικανοποιητικό βαθμό τη δομή της μητρικής τους γλώσσας, της αλβανικής. Μόνο 2 άτομα απάντησαν

ότι δεν την γνωρίζουν καθόλου καλά και αυτά ήταν, όπως ήταν αναμενόμενο, άτομα που είχαν μεταναστεύσει στην Ελλάδα σε μικρή ηλικία.

Επαφή με τη μητρική γλώσσα μέσω εντύπων και μέσων μαζικής ενημέρωσης

5 άτομα είπαν ότι διαβάζουν έντυπα στα αλβανικά (εφημερίδες, βιβλία κλπ.), 10 ότι βλέπουν αλβανική τηλεόραση και 5 ότι διαβάζουν μόνο ελληνικά έντυπα ή βλέπουν ελληνική τηλεόραση.

Χρήση ελληνικής γλώσσας από τα ίδια τα υποκείμενα

Τα 2 άτομα που στην προηγούμενη ερώτηση απάντησαν ότι δεν γνωρίζουν καλά τα αλβανικά και σε αυτή την ερώτηση απάντησαν ότι μιλάνε σε όλα τα συγγενικά και φιλικά τους πρόσωπα στα ελληνικά.

Όσον αφορά τα άτομα που ήταν παντρεμένα, στην ερώτηση σε ποια γλώσσα μιλούν στο/τη σύζυγό τους 12 άτομα απάντησαν ότι του/της μιλούν μόνο αλβανικά, 1 άτομο ότι μιλά στα ελληνικά, 1 άτομο και αλβανικά και ελληνικά και 1 άτομο ότι μιλά περισσότερο στα ελληνικά και λιγότερο στα αλβανικά.

Η γλώσσα που χρησιμοποιείται από τα υποκείμενα όταν μιλούν στον πατέρα τους ή στη μητέρα τους είναι τα αλβανικά (13 άτομα), και οι δύο γλώσσες (1 άτομο) και μόνο ελληνικά (1 άτομο). Στον αδερφό/ή, αν υπήρχε, μιλούσαν όλα τα υποκείμενα την ίδια γλώσσα που επέλεγαν για τους γονείς τους.

Όσον αφορά τα παιδιά τους, όσοι είχαν, τους μιλούσαν μόνο αλβανικά (5 άτομα), ελληνικά και αλβανικά (6 άτομα) ή μόνο ελληνικά (1 άτομο).

Τους φίλους η πλειον(17 άτομα) απάντησε ότι μιλάει ελληνικά και αλβανικά, ανάλογα με την εθνικότητά τους.

Τέλος, όλα τα υποκείμενα ανέφεραν ότι στους γείτονές τους μιλούν αποκλειστικά ελληνικά.

Χρήση ελληνικής γλώσσας από τα άτομα του περιβάλλοντος των υποκειμένων

1 άτομο απάντησε ότι του μιλάνε όλα τα συγγενικά και φιλικά του πρόσωπα στα ελληνικά, 1 άτομο ότι του μιλάνε οι γονείς του ελληνικά και αλβανικά και οι υπόλοιποι ελληνικά, 3 άτομα ότι τους μιλάνε όλοι οι συγγενείς συμπεριλαμβανομένων των παιδιών τους αλβανικά και τους μιλάνε αλβανικά και ελληνικά οι φίλοι ανάλογα με την εθνικότητά τους, 2 άτομα ότι τους μιλάνε οι συγγενείς αλβανικά αλλά τα παιδιά τους ελληνικά και οι φίλοι και τις δύο γλώσσες, 1 άτομο ότι της μιλάει ο σύζυγός της πιο πολύ ελληνικά και λίγο αλβανικά, οι υπόλοιποι συγγενείς αλβανικά αλλά οι φίλοι ελληνικά και οι Αλβανοί φίλοι ελληνικά και πιο πολύ αλβανικά, 1 άτομο ότι η σύζυγός του μιλάει πιο πολύ ελληνικά και όλοι οι υπόλοιποι συγγενείς και φίλοι με εξαίρεση τον πατέρα του, του μιλάνε ελληνικά, 1 ότι οι υπόλοιποι συγγενείς του μιλάνε αλβανικά εκτός από τα παιδιά που του μιλάνε και τις δύο γλώσσες και οι φίλοι ανάλογα με την εθνικότητα, 1 άτομο ότι όλοι του μιλάνε αλβανικά, 1 άτομο ότι ο σύζυγος της μιλάει και στις δύο γλώσσες, οι συγγενείς αλβανικά, τα παιδιά ελληνικά και οι φίλοι ελληνικά, 1 άτομο ότι του μιλάνε όλοι αλβανικά, 1 άτομο ότι όλοι του μιλάνε και στις δύο γλώσσες, 1 άτομο ότι ο σύζυγος της μιλάει ελληνικά, οι συγγενείς αλβανικά και οι φίλοι και στις δύο στα ελληνικά και οι φίλοι και στις δύο, 1 άτομο ότι ο σύζυγός της και οι υπόλοιποι συγγενείς της μιλάνε αλβανικά με εξαίρεση τον αδερφό της και τους φίλους της που της μιλάνε και στις δύο γλώσσες και τα παιδιά της που της μιλάνε μόνο στα ελληνικά, 1 άτομο ότι όλοι του μιλάνε στα αλβανικά εκτός από παιδιά και φίλους που του μιλάνε και στις δύο γλώσσες και 1 άτομο ότι οι συγγενείς συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών της μιλάνε μόνο αλβανικά με εξαίρεση τον αδερφό της και τους φίλους που της μιλάνε και στις δύο γλώσσες. Όλα τα υποκείμενα απάντησαν ότι οι γείτονες τους μιλάνε μόνο στα ελληνικά. Και 2 άτομα ότι τους μιλάνε όλοι οι συγγενείς και τα παιδιά αλβανικά και μόνο οι φίλοι και στις δύο γλώσσες. Στην Αλβανία όλα τα υποκείμενα είχαν τα αλβανικά ως μητρική τους γλώσσα.

Βοήθεια από την οικογένεια για εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας

11 άτομα δήλωσαν ότι μέλη της οικογένειάς τους τους βοηθούν πάρα πολύ διορθώνοντάς τους, εξηγώντας και μιλώντας τους. 7 άτομα είπαν ότι δεν τους χρειάζεται βοήθεια και 2 άτομα είπαν ότι τους βοήθησαν πολύ στη δουλειά και στο

σπίτι τα παιδιά τους.

Χρήση ελληνικών στο χώρο εργασίας

12 άτομα δήλωσαν ότι στη δουλειά τους μιλάνε ελληνικά, 3 ότι δεν εργάζονταν, και τα υπόλοιπα 5 ότι μιλάνε και τις δύο γλώσσες στη δουλειά τους.

Σπουδαιότητα της ελληνικής γλώσσας

-Για να κάνει κανείς φίλους

3 άτομα τη θεωρούν πάρα πολύ σημαντική, 6 αρκετά σημαντική, 10 πολύ σημαντική και 1 καθόλου σημαντική.

-Για να βγάλει κανείς περισσότερα χρήματα

2 άτομα θεωρούν τα ελληνικά πάρα πολύ χρήσιμα, 14 πολύ και 4 αρκετά χρήσιμα.

-Για να διαβάσει κανείς

4 άτομα απάντησαν ότι είναι πάρα πολύ χρήσιμα, 9 άτομα ότι είναι πολύ χρήσιμα, 6 αρκετά και 1 καθόλου χρήσιμα.

-Για να δει κανείς τηλεόραση

7 άτομα απάντησαν ότι θεωρούν τα ελληνικά πολύ σημαντικά για αυτή τη δραστηριότητα, 12 ότι τα θεωρούν αρκετά σημαντικά και 1 καθόλου.

-Για να ζει κανείς στην Ελλάδα

17 άτομα απάντησαν ότι τα θεωρούν πολύ σημαντικά για αυτό το σκοπό και 3 αρκετά

σημαντικά. Ένα από τα υποκείμενα σχολίασε χαρακτηριστικά ότι το θεωρεί το πιο σημαντικό από όλα.

-Για να κάνει σπορ

14 άτομα δεν τα θεωρούν καθόλου χρήσιμα για αυτή τη δραστηριότητα, 5 αρκετά και 1 πολύ.

-Για να πάει εκκλησία

12 άτομα δεν τα θεωρούσαν χρήσιμα, τα περισσότερα βέβαια σχολίασαν ότι δεν πηγαίνουν εκκλησία. 7 άτομα είπαν ότι τα θεωρούν αρκετά σημαντικά και μόνο 1 γυναίκα είπε ότι τα θεωρεί πάρα πολύ σημαντικά και ότι πηγαίνει συχνά στην εκκλησία και χαρακτηριστικά ανέφερε ότι είναι κα μουσουλμάνα και ορθόδοξη βαφτισμένη.

-Για την ανατροφή των παιδιών

12 άτομα τα θεωρούν πολύ σημαντικά και 8 αρκετά.

-Για τα ψώνια

11 άτομα τα θεωρούν πολύ σημαντικά και 9 αρκετά σημαντικά.

-Για τηλεφωνήματα

13 άτομα τα θεωρούν πολύ σημαντικά και 7 αρκετά σημαντικά.

Εθνικότητα φιλικών προσώπων

13 άτομα δήλωσαν ότι οι φίλοι τους είναι άτομα και από τις δύο εθνικότητες (Ελληνες και Αλβανοί), 4 ότι είναι άτομα από πολλές εθνικότητες, 1 ότι οι περισσότεροι φίλοι

του είναι Αλβανοί και 1 ότι είναι Έλληνες.

6.1.3 Σχέση των υποκειμένων με την ελληνική γλώσσα και κουλτούρα

Τρόπος εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας

Οι απαντήσεις εδώ ποίκιλλαν και ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες. 2 άτομα είπαν ότι έμαθαν ελληνικά στη δουλειά τους. 1 άλλο ότι έμαθε στη δουλειά, από την τηλεόραση και ότι διάβαζε συνέχεια ελληνικές εφημερίδες. 1 άλλο ότι έμαθε στη δουλειά, από την τηλεόραση και ότι διάβαζε μόνος του. 1 κοπέλα είπε ότι διάβασε από μόνη της από την Αλβανία και ότι αυτό τη βοήθησε όταν ήρθε, ότι έκανε ιδιαίτερα μαθήματα, ότι τη βοήθησαν Έλληνες φίλοι και ότι τη βοηθάει πολύ ο σύζυγός της. Επειδή τυχαίνει να γνωρίζω προσωπικά το συγκεκριμένο άτομο, τα ελληνικά που μιλάει σε σχέση με το χρονικό διάστημα που μένει στην Ελλάδα είναι εντυπωσιακά. 1 άλλο υποκείμενο ανέφερε ως μέσα εκμάθησης τη δουλειά, τους Έλληνες φίλους και ότι διάβασε μόνος του. 1 άλλος είπε ότι έμαθε μόνος του, από ανάγκη. Το ίδιο ανέφερε και ακόμα 1 άτομο και μάλιστα χαρακτηριστικά είπε ότι η δουλειά ήταν το σχολείο. 1 γυναίκα ανέφερε τη δουλειά και την τηλεόραση. 1 άλλη ότι πήγε σχολείο, τη βοήθησαν οι συγγενείς και διάβασε και μόνη της. 1 άλλη ανέφερε τους συγγενείς και τους Έλληνες φίλους. 5 άτομα ανέφεραν μόνο βοήθεια από συγγενείς και 2 μόνο από Έλληνες φίλους. 1 άτομο σχολείο, συγγενείς και Έλληνες φίλους. Και 1 γυναίκα ότι διάβασε μόνη της γιατί η ανάγκη σε κάνει να μαθαίνεις τα πάντα.

Παρακολούθηση μαθημάτων ελληνικής γλώσσας

9 άτομα είπαν ότι δεν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα ελληνικών, και ένα μάλιστα ανέφερε ως λόγο την έλλειψη χρόνου. 1 άτομο είπε ότι δεν έχει παρακολουθήσει και σχολίασε ότι θα ήταν χρήσιμο αλλά “πού να το βρεις”. 6 άτομα απάντησαν ότι δεν χρειάστηκε. Τα 2 άτομα που ήρθαν πιο μικρά στην Ελλάδα και είχαν πάει στο σχολείο είπαν το ένα ότι ήταν χρήσιμο στο να μάθει καλά την γλώσσα και το άλλο ότι ήταν αρκετά χρήσιμο για να μάθει τη δομή της γλώσσας, το συντακτικό και την προφορά.

Τα 2 άτομα που είχαν κάνει ιδιαίτερα μαθήματα είπαν ότι τους βοήθησαν, η μια για να μάθει καλύτερα ορθογραφία και ο άλλος ότι ήταν χρήσιμα, στη δουλειά πιο πολύ.

Η γυναίκα που είπε ότι δεν είχε χρόνο θεωρούσε ότι αν είχε παρακολουθήσει μαθήματα θα της ήταν πάρα πολύ χρήσιμο και αν ήξερε και υπολογιστές θα μπορούσε να αξιοποιήσει τα προσόντα που είχε.

Χρόνος που χρειάστηκε στα υποκείμενα για την εκμάθηση της ελληνικής

Για να μάθουν τα βασικά ελληνικά για να επικοινωνούν 5 άτομα θεωρούσαν ότι τους χρειάστηκαν λίγοι μήνες, 4 άτομα έξι μήνες, 4 άτομα τέσσερις μήνες, 2 άτομα τρεις μήνες, 1 άτομο δύο μήνες, 3 άτομα ένα χρόνο και 1 άτομο είπε ότι χρειάστηκε λίγες μέρες.

Επίπεδο γνώσης της ελληνικής γλώσσας

-Ανάγνωση

1 άτομο είπε ότι ξέρει τέλεια, 11 πολύ καλά, 1 καλά, 5 μέτρια και 2 λίγο. Από αυτούς που είπαν λίγο η γυναίκα ανέφερε ότι ξέρει μόνο να διαβάζει τα κεφαλαία γράμματα και όχι τα μικρά.

-Κατανόηση

4 άτομα απάντησαν ότι καταλαβαίνουν τέλεια τη γλώσσα, 2 πάρα πολύ καλά, 12 πολύ καλά και 2 αρκετά καλά.

-Γραφή

9 άτομα είπαν ότι ξέρουν να γράφουν αρκετά καλά, 2 μέτρια, 8 λίγο (ένας από αυτούς μάλιστα είπε ότι μπορεί να γράψει μόνο με κεφαλαία γράμματα) και 1 καθόλου.

-Ομιλία

1 άτομο είπε ότι μιλάει τέλεια, 10 πάρα πολύ καλά, 4 πολύ καλά, 4 αρκετά καλά και 1 μέτρια.

Συχνότητα χρήσης της ελληνικής γλώσσας

8 άτομα είπαν ότι χρησιμοποιούν περισσότερο την ελληνική, 2 την αλβανική και 10 και τις δύο γλώσσες (οι περισσότεροι από αυτούς ανέφεραν ότι χρησιμοποιούν την αλβανική στο σπίτι και την ελληνική στη δουλειά).

Χρησιμότητα της ελληνικής γλώσσας

1 άτομο είπε ότι είναι χρήσιμη σε όλα, 2 άτομα ότι είναι χρήσιμη σε όλα γιατί μπορείς να επικοινωνήσεις, 3 άτομα ότι είναι χρήσιμη στη δουλειά και ότι τους βοηθάει στην επικοινωνία, 4 άτομα ότι είναι χρήσιμη στη δουλειά γιατί μπορούν να βγάλουν περισσότερα χρήματα 2 άτομα ότι χρησιμεύει σε πολλά πράγματα, στη δουλειά και στην καθημερινή ζωή, 2 άτομα στην επικοινωνία και 1 άτομο σε όλους τους τομείς της ζωής διότι γίνεσαι αποδεκτός από το σύνολο. 1 άτομο είπε ότι της χρησιμεύει για τον εαυτό της και 1 άλλη γυναίκα ότι βοηθάει με τα παιδιά για το σχολείο. 2 άτομα είπαν ότι χρησιμεύει μόνο αν πας σχολείο και 1 άλλο ότι χρησιμεύει μόνο στο σχολείο, στη δουλειά δεν βοηθάει γιατί εκεί μαθαίνεις μόνο τα απαραίτητα.

Δυσκολία της ελληνικής γλώσσας

2 άτομα είπαν ότι είναι πάρα πολύ δύσκολη η ελληνική γλώσσα, 7 πολύ δύσκολη, 5 αρκετά δύσκολη, 4 λίγο (οι δύο από αυτούς είπαν ότι δυσκολεύτηκαν στην αρχή αλλά τώρα όχι) και 2 καθόλου δύσκολη.

Αυτό που τα υποκείμενα θεωρούν ότι τους δυσκολεύει περισσότερο είναι ο γραπτός λόγος (9 άτομα). 2 άτομα είπαν ότι τους δυσκολεύουν όλα και 3 ότι δεν τους δυσκολεύει τίποτα. 1 άτομο ανέφερε τη γραμματική, το λεξιλόγιο και τα γραπτά, 1

την προφορά, τη γραμματική και το συντακτικό, 1 την γραμματική και την ορθογραφία, 1 το λεξιλόγιο και το γραπτό λόγο, 1 τον γραπτό και προφορικό λόγο και 1 μόνο το λεξιλόγιο.

Στάσεις των υποκειμένων όσον αφορά τα λάθη στη δεύτερη γλώσσα

18 άτομα είπαν ότι ζητούν εξηγήσεις αν δεν καταλαβαίνουν κάτι και ότι αυτό τους βοηθάει. 1 άτομο είπε ότι δεν ζητά εξηγήσεις γιατί δεν χρειάζεται και 1 ακόμα ότι παρόλο που θεωρεί ότι βοηθάει στο να βελτιωθεί, ζητάει εξηγήσεις μόνο αν είναι με γνωστό άτομο, αλλιώς κάνει ότι καταλαβαίνει.

Όταν κάνουν λάθος, οι περισσότεροι (11 άτομα) αισθάνονται άσχημα (χαρακτηριστικά, ένα άτομο είπε ότι ειδικά αν κάνει ένα σοβαρό λάθος το σκέφτεται για ώρα μετά). 1 γυναίκα είπε ότι νιώθει μειωμένη και ότι προτιμά να μη μιλήσει από το να κάνει λάθος. 4 άτομα είπαν ότι αισθάνονται κανονικά και 1 ότι αισθάνεται άνετα. 1 άτομο είπε ότι όταν κάνει λάθος ιδρώνει και κοκκινίζει.

Όσον αφορά τις αντιδράσεις των άλλων όταν κάνουν λάθος, πολλοί μετανάστες (8 άτομα) λένε ότι οι περισσότεροι Έλληνες τους διορθώνουν. μια γυναίκα σχολίασε ότι προτιμά να τη διορθώνουν παρά να την κοροϊδεύουν και ότι είναι ο καλύτερος τρόπος για να μάθεις μια γλώσσα. 2 άτομα είπαν ότι οι άλλοι αντιδρούν με χιούμορ, 1 γυναίκα ότι γελάνε, αλλά βρίσκουν τρόπο να μην την προσβάλουν και 1 άτομο ότι μερικές φορές σχολιάζουν ειρωνικά. 1 άτομο είπε ότι δεν το καταλαβαίνουν, 1 άλλο ότι αντιδρούν καλά, 1 άλλο άνετα και 4 άτομα ότι οι άλλοι αντιδρούν κανονικά. 1 άτομο είπε ότι ή γελάνε ή δεν δίνουν σημασία.

Στάσεις απέναντι στη χώρα υποδοχής

Σχεδόν όλοι οι μετανάστες είπαν ότι τους αρέσει η Ελλάδα (4 πάρα πολύ, 14 πολύ). Ένας από αυτούς σχολίασε ότι θεωρεί την Ελλάδα σχολείο και ότι εδώ έμαθε πολλά πράγματα. Ένας άλλος είπε ότι του αρέσει η τοποθεσία και ο τρόπος ζωής. 1 άτομο απάντησε ότι του αρέσει αρκετά και 1 ακόμα ότι δεν του αρέσει ιδιαίτερα γιατί θέλει να γυρίσει στην πατρίδα του.

Επίπεδο γνώσης του πολιτισμού της χώρας υποδοχής

12 άτομα είπαν ότι τους ενδιαφέρει να μάθουν την ιστορία και τον πολιτισμό της Ελλάδας. Κάποιοι από αυτούς είπαν ότι γνωρίζουν ήδη αρκετά πράγματα, ότι έχουν επισκεφτεί αρχαιολογικούς χώρους και μάλιστα ένας ανέφερε ότι ήξερε ήδη για τον ελληνικό πολιτισμό από την Αλβανία. Τα υπόλοιπα 8 άτομα είπαν ότι δεν τους ενδιαφέρει.

Στάσεις απέναντι στην πολιτεία και στις εργασιακές συνθήκες της χώρας υποδοχής

8 άτομα είπαν ότι η πολιτεία δεν βοηθάει τους μετανάστες να μάθουν ελληνικά και 12 ότι βοηθάει. Ένας από αυτούς είπε ότι το κράτος βοηθάει λίγο, προσπαθούν, αλλά το κάνουν με λάθος τρόπο και δεν υπάρχει σωστή οργάνωση.

Όσον αφορά τις συναλλαγές με τις δημόσιες υπηρεσίες, 15 άτομα είπαν ότι θα προτιμούσαν να υπάρχει κάποιος που να τους μεταφράζει στα αλβανικά και μόνο 5 άτομα είπαν ότι δεν χρειάζεται, και ένα μάλιστα ανέφερε ότι είναι περιττό γιατί ξέρει πολύ καλά ελληνικά.

Όσον αφορά την ύπαρξη προγραμμάτων στην αλβανική γλώσσα στα ελληνικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, 16 άτομα είπαν ότι θα ήθελαν να υπάρχουν προγράμματα στην αλβανική γλώσσα και μόνο 4 είπαν όχι.

Οι εργασιακές συνθήκες στην Ελλάδα 4 άτομα είπαν ότι είναι πολύ δύσκολες, 6 ότι είναι δύσκολες, 8 ότι είναι αρκετά καλές, 1 ότι είναι πολύ καλές και 1 ότι δεν δουλεύει.

Κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες στη χώρα υποδοχής

13 άτομα είπαν ότι τους αρέσει η ελληνική κουλτούρα, 2 είπαν ότι τους αρέσει αρκετά, 1 πάρα πολύ και 4 ότι η σημερινή ελληνική κουλτούρα δεν έχει καμία σχέση με την ιδέα που είχαν για την αρχαία ελληνική κουλτούρα.

Για το αν τα ελληνικά που ξέρουν επαρκούν για τη ζωή που θέλουν να κάνουν στην Ελλάδα οι περισσότεροι μετανάστες (16 άτομα) είπαν ότι είναι αρκετά. 4 άτομα

θεωρούσαν ότι χρειάζονται κι άλλα.

Τα περισσότερα υποκείμενα που συμμετείχαν στην έρευνα (16 άτομα) αισθάνονται ότι ανήκουν στην ελληνική κοινωνία. Βέβαια, ένα άτομο διευκρίνισε ότι νιώθει ότι ανήκει σε μεγάλο βαθμό αλλά υπάρχουν στιγμές που καταλαβαίνει ότι υπάρχουν κάποια μεγάλα χάσματα ανάμεσα σε αυτόν και τους Έλληνες που βρίσκονται στην ηλικία του και συναναστρέφεται μαζί τους. 3 άτομα είπαν ότι νιώθουν ότι ανήκουν αρκετά και 1 άτομο ότι δεν νιώθει να ανήκει καθόλου.

Οι Έλληνες θεωρούν ότι είναι πάρα πολύ φιλικό με τους ξένους (1 άτομο), πολύ φιλικό (6 άτομα), αρκετά φιλικό (4 άτομα), καθόλου (4 άτομα) και ότι δεν είναι όλοι φιλικό (6 άτομα). Ένα από τα άτομα που δεν θεωρούσε τους Έλληνες καθόλου φιλικούς τους χαρακτήρισε απόμακρους, ειρωνικούς και ξενοφοβικούς.

Κάποια από τα υποκείμενα της έρευνας συμμετείχαν και σε συλλογικές δραστηριότητες. 1 άτομο είναι μέλος του συλλόγου Αλβανών Μαγνησίας και πηγαίνει και στα συμβούλια. 1 άλλο είναι μέλος του συνδικάτου οικοδόμων. 1 άλλος είναι μέλος του ΠΑΣΟΚ και εθελοντής στο Δήμο Ιωλκού όπου και διαμένει. 1 άλλος είναι μέλος σε δύο αλβανικούς συλλόγους και στο σύλλογο Αλβανών Μαγνησίας βοηθάει με τα καλλιτεχνικά και διδάσκει εθελοντικά ζωγραφική.

Ευκαιρίες για κοινωνική συμμετοχή σε σχέση με τη γνώση της ελληνικής γλώσσας

Όλα ανεξαιρέτως τα υποκείμενα της έρευνας (20 άτομα) είπαν ότι η γνώση των ελληνικών θα τους βοηθούσε να κατανοήσουν καλύτερα την κουλτούρα και τις συνήθειες των Ελλήνων.

Στάσεις των μεταναστών απέναντι στην δική τους κουλτούρα και στη μητρική τους γλώσσα

Οι περισσότεροι (17 άτομα) θεωρούν ότι πρέπει να διατηρήσουν τη δική τους κουλτούρα και πολιτισμό. μια γυναίκα μάλιστα σχολίασε ότι όποιος ξεχνάει την πατρίδα του δεν είναι άνθρωπος. 1 άτομο είπε ότι δεν θέλει να διατηρήσει τον πολιτισμό του και 2 ακόμα είπαν ότι θα τον διατηρήσουν σε μικρό βαθμό.

1 άτομο, ενώ θεωρούσε ότι πρέπει να διατηρήσει και να τιμά τον πολιτισμό του, για τα παιδιά του είπε ότι θέλει να μάθουν μόνο για εκείνα για τα οποία είναι υπερήφανος. Οι υπόλοιποι 17 θέλουν να μάθουν τα παιδιά τους τον πολιτισμό τους και μόνο 2 είπαν ότι δεν τους ενδιαφέρει αυτό.

Όλοι (19 άτομα) θέλουν να μάθουν τα παιδιά τους τη μητρική τους γλώσσα εκτός από 1 άτομο που δεν ήθελε.

Η αλβανική γλώσσα δεν θα συνεχίσει να χρησιμοποιείται από τις επόμενες γενιές Αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα σύμφωνα με 10 από τα υποκείμενα της έρευνας, ένα από τα οποία μάλιστα είπε ότι αυτό αποκλείεται. 8 άτομα είπαν ότι θα συνεχίσει να χρησιμοποιείται, βέβαια δύο από αυτά είπαν απλά ότι το ελπίζουν και τα υπόλοιπα 2 είπαν ότι πιθανόν να συνεχίσει να χρησιμοποιείται.

Πρόθεση επιστροφής στη χώρα προέλευσης

17 άτομα δήλωσαν ότι νοσταλγούν την πατρίδα τους, 1 κάποιες φορές και 2 είπαν ότι δεν νιώθουν νοσταλγία. Παρόλα αυτά, μόνο 4 άτομα δήλωσαν ότι επιθυμούν να επιστρέψουν για μόνιμη εγκατάσταση, 5 είπαν ότι υπάρχει αυτή η πιθανότητα και 11 είπαν ότι θα παραμείνουν στην Ελλάδα.

6.1.4 Σχολιασμός ευρημάτων για την ομάδα των αλβανόφωνων μεταναστών

Μορφωτικό επίπεδο και επάγγελμα

Οι μετανάστες του δείγματος έχουν σχετικά χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και απασχολούνται κυρίως σε χειρωνακτικές εργασίες στη χώρα υποδοχής. Είναι συνήθως παντρεμένοι με παιδιά και οι περισσότεροι έχουν πάνω από 10 χρόνια παραμονής στην Ελλάδα και πρόθεση να παραμείνουν στη χώρα.

Επαφή με τη μητρική γλώσσα

Γνωρίζουν καλά τη μητρική τους γλώσσα με την οποία κρατούν επαφή μέσω

ανάγνωσης εντύπων αλλά κυρίως βλέποντας αλβανική τηλεόραση και κάνοντας συχνές επισκέψεις στην Αλβανία. Χρησιμοποιούν κυρίως αλβανικά όταν μιλάνε, αλλά όταν άλλα άτομα μιλάνε σε αυτούς εμφανίζονται και οι δύο γλώσσες, αλβανικά και ελληνικά.

Κίνητρα εκμάθησης ελληνικών

Στην προσπάθειά τους να μάθουν ελληνικά βοηθήθηκαν από συγγενείς και φίλους και έκαναν προσωπική προσπάθεια διαβάζοντας μόνοι τους. Έμαθαν ελληνικά κυρίως στην δουλειά τους, στην οποία παίζουν βασικό ρόλο και όπου θεωρούν ότι τα χρειάζονται περισσότερο. Επίσης θεωρούν τα ελληνικά απαραίτητα για την επικοινωνία και την κοινωνική τους ενσωμάτωση. Δίνουν αξία στη δεύτερη γλώσσα για ποικίλες δραστηριότητες της καθημερινής ζωής όπως για να κάνει κανείς φίλους ή να πάει για ψώνια αλλά δεν θεωρούν ότι τους χρειάζεται ιδιαίτερα για να κάνουν σπορ ή να πάνε εκκλησία. Δεν έχουν παρακολουθήσει οργανωμένα μαθήματα εκμάθησης της γλώσσας και οι κύριοι λόγοι είναι το γεγονός ότι αγνοούν την ύπαρξή τους και η έλλειψη χρόνου.

Έχουν ισχυρά κίνητρα για εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας, κάτι που διαφαίνεται και από το μικρό χρονικό διάστημα (συνήθως λίγους μήνες) που τους χρειάζεται ώστε να αποκτήσουν βασικές επικοινωνιακές δεξιότητες στη γλώσσα-στόχο.

Επίπεδο στη γλώσσα-στόχο

Το επίπεδό τους στα ελληνικά θεωρούν ότι είναι καλό στην κατανόηση και στην ομιλία, αλλά δυσκολεύονται στην ανάγνωση και ιδιαίτερα στη γραφή, που είναι η πιο δύσκολη δεξιότητα κατά γενική ομολογία. Όταν κάνουν λάθη στα ελληνικά αισθάνονται άσχημα, αν και οι αντιδράσεις των φυσικών ομιλητών είναι σε γενικές γραμμές φιλικές.

Κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες και εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας

Η Ελλάδα τους αρέσει πολύ και ενδιαφέρονται να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους για τον πολιτισμό της. Αντιμετωπίζουν ρατσισμό και αυτό φάνηκε από το γεγονός ότι αρκετοί θεωρούν ότι δεν είναι όλοι οι Έλληνες φιλικοί απέναντί τους αλλά αισθάνονται ότι ανήκουν στην ελληνική κοινωνία και πιστεύουν ότι τα ελληνικά τους είναι αρκετά για τη ζωή που θέλουν να κάνουν στη χώρα. Βέβαια, όλοι πιστεύουν πως μια καλύτερη γνώση των ελληνικών θα τους βοηθούσε να κατανοήσουν καλύτερα την κουλτούρα της Ελλάδας και θα βοηθούσε στην περαιτέρω ενσωμάτωσή τους. Κάποιοι συμμετέχουν και σε συλλογικές δραστηριότητες, κυρίως αλβανικών συλλόγων.

Πολιτεία και ελληνική γλώσσα

Η πολιτεία διαφαίνεται, μέσα από τις απαντήσεις των πληροφορητών του δείγματος, ότι δεν βοηθάει τους Αλβανούς μετανάστες στην εκμάθηση της γλώσσας, στις συναλλαγές τους με τις δημόσιες υπηρεσίες και στην επαφή τους με τη μητρική τους γλώσσα.

Μητρική γλώσσα και ταυτότητα

Διακρίνεται ότι θέλουν να διατηρήσουν την κουλτούρα τους και την ταυτότητά τους, να την περάσουν στα παιδιά τους και επιθυμούν να τα μάθουν αλβανικά, αλλά δεν φαίνονται ιδιαίτερα αισιόδοξοι όσον αφορά το μέλλον της γλώσσας τους στην Ελλάδα, και αισθάνονται ότι σύντομα θα υπάρξει γλωσσική υποχώρηση ή και γλωσσικός θάνατος. Κάποιοι είπαν ότι ελπίζουν να διατηρηθεί και να μη χαθεί η γλώσσα τους στην Ελλάδα.

6.1.5 Έλεγχος υποθέσεων έρευνας για την ομάδα των αλβανόφωνων

1η υπόθεση: Όσον αφορά την πρώτη υπόθεση, ότι οι θετικές στάσεις απέναντι στην ελληνική γλώσσα και στους ομιλητές της διευκολύνουν την εκμάθησή της, στην περίπτωση του συγκεκριμένου δείγματος φαίνεται ότι ισχύει. Τα περισσότερα υποκείμενα είχαν θετικές στάσεις για τη χώρα υποδοχής, για τον πολιτισμό της και για

την ποιότητα ζωής που τους προσφέρει. Αυτό μεταφράζεται σε αυξημένα κίνητρα για εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας.

2η υπόθεση: Οι απόψεις για τους ομιλητές της ελληνικής δεν διαφαίνεται να επηρεάζουν τόσο την εκμάθησή της, παρόλο που πολλοί από τους μετανάστες είπαν ότι οι Έλληνες τους βοήθησαν, κυρίως στα πλαίσια της εργασίας τους, να μάθουν την ελληνική γλώσσα.

3η υπόθεση: Η αναγκαιότητα και η χρησιμότητα της ελληνικής για τους Αλβανούς μετανάστες είναι τουλάχιστον προφανής, όπως φάνηκε από αυτά που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο. Πολλοί ανέφεραν τη λέξη “ανάγκη” στις απαντήσεις τους. Η ανάγκη συνδέεται στενά για τα περισσότερα υποκείμενα της συγκεκριμένης έρευνας με την εργασία, και κατά δεύτερο λόγο με την επικοινωνία και την ευρύτερη κοινωνική τους ένταξη. Έτσι εξηγείται και το σύντομο χρονικό διάστημα που τους χρειάστηκε για να μάθουν τα πρώτα ελληνικά που χρειαζόνταν για μια βασικού τύπου επικοινωνία.

4η υπόθεση: Αυτή η υπόθεση μπορεί να διατυπωθεί και αντίστροφα για το συγκεκριμένο δείγμα. Αντί να ειπωθεί ότι αν η εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας δεν είναι απαραίτητη για την εργασία τους, τα υποκείμενα δεν έχουν μεγάλα κίνητρα εκμάθησης, στη συγκεκριμένη ομάδα ισχύει ότι η εργασία, στην οποία τα ελληνικά έχουν κυρίαρχο ρόλο για τους περισσότερους, αποτελεί το βασικό κίνητρο για την εκμάθησή της. Εξάλλου ο λόγος μετανάστευσης που έδωσαν οι περισσότεροι ήταν η ανεύρεση εργασίας και κατά δεύτερο λόγο ένα βελτιωμένο βιοτικό επίπεδο και μια καλύτερη ζωή στη χώρα υποδοχής.

5η υπόθεση: Τα ελληνικά θεωρούνται πολύ σημαντικά από τους Αλβανούς μετανάστες για ένα μεγάλο εύρος κοινωνικών δραστηριοτήτων. Χαρακτηριστικό είναι ότι όλα τα υποκείμενα ανεξαιρέτως είπαν ότι η γνώση των ελληνικών θα τους βοηθούσε να ενταχθούν περισσότερο στην ελληνική κοινωνία, άρα η υπόθεση ότι το ποσοστό ένταξής τους στην κοινωνία της χώρας υποδοχής εξαρτάται άμεσα από τη γνώση της δεύτερης γλώσσας αποδείχθηκε σωστή για τα συγκεκριμένα άτομα.

7η υπόθεση: Η γλώσσα, όσο κι αν κοινωνικά θεωρείται σχετικά χαμηλού κύρους στη συγκεκριμένη περίπτωση, δεν εγκαταλείπεται τόσο εύκολα από τους μετανάστες πρώτης γενιάς γιατί αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητάς τους. Πολλοί χρησιμοποιούν και τις δύο γλώσσες στην καθημερινή τους ζωή και ειδικά όταν μιλάνε στα παιδιά τους, αλλά δεν εγκαταλείπουν τη χρήση της μητρικής τους γλώσσας. Αυτό μπορεί να αποτελεί ένδειξη για γλωσσική μετατόπιση στη δεύτερη, αλλά όχι τόσο στην πρώτη γενιά. Βέβαια, όταν ρωτήθηκαν για το μέλλον της αλβανικής στον τόπο όπου ζουν, τα μισά υποκείμενα θεωρούν ότι θα υποχωρήσει πολύ σύντομα.

8η υπόθεση: Τα πιθανά οικονομικά (κυρίως για το συγκεκριμένο δείγμα) αλλά και κοινωνικά οφέλη οδηγούν σε σταδιακή όχι τόσο εγκατάλειψη, όσο ένθερμη υιοθέτηση και χρήση και της δεύτερης γλώσσας από τους μετανάστες του δείγματος. Οι περισσότεροι δηλώνουν ότι χρησιμοποιούν και τις δύο γλώσσες και κάποιοι μόνο τα ελληνικά.

9η υπόθεση: Από ό,τι διαφάνηκε στη συγκεκριμένη έρευνα, τα υποκείμενα δεν είχαν ιδιαίτερα αρνητικές μαθησιακές εμπειρίες σε άτυπο επίπεδο που θα δημιουργούσαν αρνητικές στάσεις. Η επαφή τους με τους φυσικούς ομιλητές είναι καλή και θεωρούν ότι σε γενικές γραμμές έχουν βοήθεια από αυτούς στην προσπάθειά τους για εκμάθηση της γλώσσας-στόχου.

10η υπόθεση: Οι στάσεις απέναντι στην ελληνική γλώσσα διαφαίνονται θετικές για το συγκεκριμένο δείγμα, αλλά αυτό δεν τους εμπόδισε να πουν ότι τη θεωρούν πολύ δύσκολη, οπότε αυτή η υπόθεση δεν φαίνεται να ισχύει για αυτή την ομάδα.

Τα υποκείμενα της έρευνας διακρίνουν σημαντική ανάγκη για υποστήριξη εκ μέρους της πολιτείας της γλωσσικής τους προσπάθειας για εκμάθηση ελληνικών από τη μια, και υποστήριξη της προσπάθειάς τους για επαφή με τη μητρική τους γλώσσα από την άλλη.

11η υπόθεση: Θεωρούν ότι το κράτος δεν βοηθάει ή βοηθάει λίγο τους μετανάστες να

μάθουν ελληνικά και οι περισσότεροι έμαθαν μόνοι τους χωρίς οργανωμένα μαθήματα, κυρίως στη δουλειά και από την τηλεόραση. Αυτό καταδεικνύει όχι μόνο την ανάγκη δημιουργίας μαθημάτων από την πλευρά της πολιτείας, αλλά και ενημέρωσης των μεταναστών για την ύπαρξή τους, από τη στιγμή που φαίνεται ότι δεν ξέρουν ούτε καν ότι υπάρχει αυτή η δυνατότητα.

Επίσης, πολλά από τα άτομα του δείγματος θα ήθελαν να υπάρχει η δυνατότητα να επικοινωνούν στην αλβανική στις συναλλαγές τους στις δημόσιες υπηρεσίες.

Από πολλούς εκφράστηκε επίσης η επιθυμία ύπαρξης τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών προγραμμάτων στην αλβανική.

6.2 Οι αγγλόφωνοι μετανάστες

6.2.1 Το δείγμα

Τα θέματα που διερευνώνται είναι βασικά και δομικά κοινωνικά χαρακτηριστικά του δείγματος των μεταναστών και ως τέτοια καταγράφονται το φύλο, η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση, ο αριθμός και η ηλικία των παιδιών, η εθνικότητα, το ιστορικό διαμονής στην Ελλάδα, τα χαρακτηριστικά εκπαίδευσης, τα χαρακτηριστικά απασχόλησης και οι στάσεις τους απέναντι σε διάφορα θέματα που σχετίζονται με τη δεύτερη γλώσσα και τις κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες της χώρας υποδοχής. Συγκεκριμένα, οι αγγλόφωνοι μετανάστες που χρησιμοποιήθηκαν ως υποκείμενα στην παρούσα έρευνα ήταν 20 συνολικά, 3 άντρες και 17 γυναίκες. Οι ηλικίες των ανδρών ήταν 29, 33 και 60 ετών. Οι γυναίκες ήταν 25, 34, 36, 38, 43, 45, 46, 48, 50, 53 (2 άτομα), 58, 59, 60, 61 και 73 ετών. Η τελευταία ήταν η πρώτη ξένη γυναίκα που είχε έρθει στο Βόλο το 1937 σε μια εποχή πολύ πριν το σημερινό κύμα μετανάστευσης.

Το δείγμα αποτελούνταν από 5 άτομα από τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, 6 Βρετανίδες, 4 Ελληνοαμερικανίδες, 1 Ελληνοαυστραλή, 1 Ιρλανδέζα, 1 Νεοζηλανδέζα, 1 Ολλανδό και 1 Φιλιπινέζα.

Τα υποκείμενα είχαν γεννηθεί σε διάφορες χώρες, όχι απαραίτητα τις χώρες προέλευσής τους. 1 άτομο είχε γεννηθεί στην Ιταλία, 6 στη Βρετανία, 1 στη Νέα Ζηλανδία, 1 στις Φιλιππίνες, 8 στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, 1 στην Αφρική, 1 στην Ιρλανδία και 1 στην Ολλανδία.

Οι ηλικίες των παιδιών για τα άτομα που ήταν παντρεμένα ήταν 4, 6, 8, 9, 11, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 22, 24, 25, 30, 31, 33, 36, 38 και 48.

6.2.2 Ευρήματα για την ομάδα των αγγλόφωνων

Τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού-στόχου και η επίδρασή τους στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας

Μορφωτικό επίπεδο και επάγγελμα στη χώρα προέλευσης

7 άτομα ήταν απόφοιτοι Λυκείου, 9 είχαν τελειώσει Πανεπιστήμιο, 1 Κολέγιο και 3 είχαν Master's.

Όσον αφορά το επάγγελμα στη χώρα προέλευσης, τα υποκείμενα δήλωσαν τα ακόλουθα επαγγέλματα: 1 Μηχανικός αεροναυπηγικής, 5 άτομα έφυγαν μετά τις σπουδές οπότε δούλευαν σε διάφορα επαγγέλματα (π.χ. σερβιτόρος), 2 δασκάλες, 1 διευθύντρια εταιρείας, 1 διευθύντρια γραφείου, 1 προγραμματίστρια υπολογιστών, 1 κομμώτρια, 2 γραμματείς, 2 πωλήτριες, 1 χορεύτρια, 1 δημόσιος υπάλληλος, 1 βοηθός σε μικροβιολογικό εργαστήριο και 1 λογίστρια.

Επάγγελμα στην Ελλάδα

Το επάγγελμα στη χώρα υποδοχής είναι κατά κύριο λόγο καθηγήτρια αγγλικής για πολλές από τις γυναίκες (8 άτομα). 2 άτομα είναι καθηγητές και έχουν και δικό τους κέντρο ξένων γλωσσών, 1 φροντίζει παιδιά με ειδικές ανάγκες, 1 είναι νοικοκυρά και βοηθάει στην οικογενειακή επιχείρηση, 1 είναι διευθύντρια εταιρείας, 1 διοικητικό προσωπικό αμερικάνικου πανεπιστημίου, 1 διοικητικό προσωπικό σε διεθνές σχολείο, 1 οργανώτρια πολιτιστικών δρώμενων, 1 άνεργη, 1 χορεύτρια με δική της σχολή χορού, 1 κτηματομεσίτης και 1 χτίστης παραδοσιακής πέτρας και παράλληλα φοιτητής στην αρχιτεκτονική.

Έτη παραμονής στη χώρα υποδοχής

Τα έτη παραμονής ήταν για το δείγμα 3 έτη, 5, 6 έτη (3 άτομα), 7, 8, 13 έτη (2 άτομα), 14, 16, 17 έτη (2 άτομα), 18, 24, 25, 29, 33, 34 και 50 έτη.

Λόγοι εγκατάστασης

13 άτομα ανέφεραν προσωπικούς λόγους και συγκεκριμένα το γεγονός ότι παντρεύτηκαν Έλληνα ή Ελληνίδα. 1 Αμερικανός ανέφερε ότι αρχικά ήρθε γιατί τον

έστειλε εδώ η εταιρία του και μετά παντρεύτηκε Ελληνίδα, ο Ολλανδός ότι ήρθε για σπουδές, 1 Αγγλίδα επειδή ζούσε εδώ η αδερφή της, 1 Αγγλίδα ανέφερε οικονομικούς και προσωπικούς λόγους, το ίδιο και 1 ελληνοαμερικανίδα, η Ιρλανδέζα ότι ήρθε να δουλέψει για ένα χρόνο εδώ και 1 ελληνοαμερικανίδα ότι είχε άλλους λόγους, τους οποίους δεν ανέφερε.

Επισκέψεις στη χώρα προέλευσης

1 φορά το χρόνο (7 άτομα), 2-3 φορές το χρόνο (4 άτομα), 1 φορά στα δύο χρόνια (3 άτομα), 1 φορά στα 2-3 χρόνια (2 άτομα), 1 άτομο έχει 10 χρόνια να πάει στην πατρίδα του, η Ελληνοαστραλέζα πήγε μια φορά μετά από 10 χρόνια και τη δεύτερη μετά από 3 χρόνια, η Νεοζηλανδή είπε ότι πηγαίνει σπάνια και 1 Αμερικανίδα πηγαίνει 1 φορά στα δύο χρόνια. Χαρακτηριστικά ανέφερε ότι όταν πρωτοήρθε στην Ελλάδα ένιωθε τόση νοσταλγία που δεν πήγε στην Αμερική για 20 χρόνια γιατί φοβόταν ότι αν πάει δεν θα ξαναγυρίσει στην Ελλάδα.

Οικογενειακή κατάσταση

Τα περισσότερα από τα υποκείμενα του δείγματος είναι ή ήταν παντρεμένα με Έλληνες ή Ελληνίδες αντίστοιχα, έχουν παιδιά και ζουν με την οικογένειά τους. Συγκεκριμένα 15 άτομα είναι παντρεμένα, 1 χωρισμένη, 1 χήρα και 4 ανύπαντροι. μια από τις Αγγλίδες είναι παντρεμένη με Γάλλο. Οι ανύπαντροι έχουν σχέση με Έλληνα ή Ελληνίδα και μένουν μαζί τους.

Επίπεδο γνώσης της μητρικής γλώσσας

1 άτομο με χώρα προέλευσης την Ολλανδία μιλούσε Ολλανδικά, Αγγλικά και Γερμανικά στην χώρα του όπως και στην οικογένειά του, το 1 άτομο από την Ιρλανδία μιλούσε αγγλικά και ιρλανδικά στη χώρα αλλά μόνο αγγλικά στο σπίτι. 12 άτομα μιλούσαν μόνο αγγλικά και στη χώρα προέλευσης και στην οικογένειά τους, 2 άτομα μιλούσαν αγγλικά στη χώρα και αγγλικά και ελληνικά με την οικογένειά τους, 1

Ελληνοαμερικανίδα μιλούσε αγγλικά σε όλες τις άλλες περιπτώσεις και μόνο ελληνικά με τους γονείς της, 1 άλλη Ελληνοαμερικανίδα μιλούσε κυρίως αγγλικά και πολύ λίγο ελληνικά, 1 άτομο μιλούσε γερμανικά μέχρι την ηλικία των πέντε ετών και μετά μόνο αγγλικά και η 1 γυναίκα από τις Φιλιππίνες μιλούσε φιλιππινέζικα και αγγλικά και στη χώρα προέλευσης και με την οικογένειά της ενώ η σχολική της εκπαίδευση ήταν αποκλειστικά στα αγγλικά.

8 άτομα είπαν ότι ξέρουν πάρα πολύ καλά τη μητρική τους γλώσσα αλλά αυτό δεν κάνει πιο εύκολη την εκμάθηση των ελληνικών γιατί η γραμματική και το συντακτικό είναι τελείως διαφορετικά. 7 άτομα είπαν ότι ξέρουν πολύ καλά τη μητρική τους γλώσσα και θεωρούσαν ότι αυτό διευκολύνει την εκμάθηση της ελληνικής. 1 άτομο παρόλο που θεωρεί ότι ξέρει πολύ καλά τη μητρική της γλώσσα δεν γνωρίζει την ορολογία της γραμματικής και πιστεύει η γνώση της ορολογίας θα τη βοηθούσε να μάθει πιο εύκολα και τα ελληνικά. 1 άτομο είπε ότι ξέρει πολύ καλά τη μητρική του γλώσσα αλλά δεν έχει καμία διάθεση να μάθει ελληνικά. Το συγκεκριμένο άτομο είχε πολύ αρνητικές στάσεις όσον αφορά την ελληνική γλώσσα και κουλτούρα και έδωσε πολύ ενδιαφέρουσες απαντήσεις. 1 Αγγλίδα είπε ότι δεν γνωρίζει ιδιαίτερα καλά την αγγλική και στην αρχή αυτό της προκαλούσε δυσκολίες, αλλά μετά έμαθε μιλώντας με τους φυσικούς ομιλητές. 1 ελληνοαμερικανίδα είπε ότι ξέρει καλά την αγγλική αλλά σίγουρα όχι την ελληνική και ότι τη θεωρεί μια από τις πιο δύσκολες γλώσσες που έχει μάθει ποτέ. Η 1 Φιλιππινέζα δεν γνωρίζει καλά τα φιλιππινέζικα αλλά γνωρίζει πάρα πολύ καλά τα αγγλικά γιατί ήταν το μέσο εκπαίδευσης στα σχολεία στη χώρα της. Αυτό το γεγονός, όπως και το ότι γνωρίζει ισπανικά και κινέζικα δεν τη βοήθησε στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας.

Και τα 19 υποκείμενα όταν ρωτήθηκαν αν νομίζουν ότι αν ξέρει κάποιος αγγλικά το να μάθει άλλες γλώσσες είναι άχρηστο, είπαν κατηγορηματικά όχι, εκτός από τον 1 Αμερικάνο που είπε ότι το θεωρεί άχρηστο και πιστεύει ότι τα αγγλικά θα γίνουν σύντομα η μόνη διεθνής γλώσσα.

Επαφή με τη μητρική γλώσσα μέσω εντύπων και μέσων μαζικής ενημέρωσης

Η πλειονότητα δήλωσε ότι διαβάζει έντυπα και βλέπει και τηλεόραση στα αγγλικά (18

άτομα) , η Ελληνοαυστραλέζα ότι διαβάζει μόνο βιβλία στα αγγλικά, περιοδικά και εφημερίδες στα ελληνικά, τηλεόραση και στις δύο γλώσσες και ραδιόφωνο στα ελληνικά. Ο Αμερικάνος που δεν του αρέσουν τα ελληνικά δήλωσε ότι διαβάζει έντυπα και βλέπει τηλεόραση αποκλειστικά στα αγγλικά.

Χρήση ελληνικής γλώσσας από τα ίδια τα υποκείμενα

1 άτομο μιλάει στον άντρα της γαλλικά, 7 ελληνικά, 4 αγγλικά και 6 και τα δύο. Στον πατέρα τους 1 άτομο μιλάει ελληνικά, 7 αγγλικά, 2 και τις δύο γλώσσες και 1 ολλανδικά. Στη μητέρα τους 2 άτομα μιλάνε ελληνικά, 9 αγγλικά, 1 και τις δύο γλώσσες και 1 ολλανδικά. Στον αδερφό ή στην αδερφή τους 13 άτομα μιλάνε αγγλικά, 3 ελληνικά και αγγλικά και 1 ολλανδικά. Στα παιδιά τους 1 άτομο μιλάει κυρίως ελληνικά, 4 αγγλικά και 8 και τα δύο. Στους φίλους τους 1 άτομο μιλάει ελληνικά, 4 αγγλικά, 1 άτομο ολλανδικά, ελληνικά, αγγλικά ή γερμανικά και 14 ελληνικά ή αγγλικά ανάλογα με την εθνικότητα του φιλικού τους προσώπου. Όσο για τους γείτονες όλοι (19 άτομα) είπαν ότι μιλάνε ελληνικά εκτός από τον 1 Αμερικάνο που είπε ότι δεν τους μιλάει καθόλου. Το συγκεκριμένο άτομο ζει στην Ελλάδα για 20 χρόνια, δεν μιλάει καθόλου ελληνικά και είπε ότι όπου χρειάζεται η γυναίκα του και η κόρη του αναλαμβάνουν το ρόλο του μεταφραστή.

Χρήση ελληνικών στο χώρο εργασίας

9 άτομα δήλωσαν ότι μιλάνε αγγλικά στη δουλειά τους, 6 ελληνικά, 4 και τις δύο γλώσσες και 1 αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά και ελληνικά. 17 άτομα είπαν ότι τους χρειάζονται τα ελληνικά στη δουλειά τους και μόνο 3 δεν τα θεωρούσαν χρήσιμα.

Χρήση ελληνικής γλώσσας από τα άτομα του περιβάλλοντος των υποκειμένων

1 άτομο είπε ότι ο σύζυγος της μιλάει αγγλικά και γαλλικά, 3 ότι τους μιλάει αγγλικά, 8 ότι τους μιλάει στα ελληνικά και 6 και στις δύο γλώσσες. Ο πατέρας τους σε 1 άτομο μιλάει αγγλικά και φιλιππινέζικα, σε 5 αγγλικά, σε 1 ελληνικά, σε 2 και ελληνικά και

αγγλικά και σε 1 ολλανδικά. Η μητέρα τους μιλάει σε 1 άτομο αγγλικά και φιλιππινέζικα, σε 7 στα αγγλικά, 2 στα ελληνικά, 1 και στις δύο γλώσσες και 1 στα ολλανδικά. Ο αδερφός ή η αδερφή τους μιλάει σε 9 άτομα στα αγγλικά, σε 2 και ελληνικά και αγγλικά και σε 1 στα ολλανδικά. Τα παιδιά μιλάνε σε 3 άτομα στα αγγλικά και σε 7 άτομα και στις δύο γλώσσες. Οι φίλοι τους μιλάνε κυρίως αγγλικά (5 άτομα), ελληνικά (5 άτομα), και στις δύο γλώσσες ανάλογα με την εθνικότητά τους (9 άτομα) και τον Ολλανδό στα αγγλικά, ελληνικά, ολλανδικά και γερμανικά. Οι γείτονες μιλάνε και στα 20 άτομα ελληνικά.

Βοήθεια από την οικογένεια για εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας

5 άτομα είπαν ότι η οικογένειά τους τα βοηθάει διορθώνοντας και διακωμωδώντας τα λάθη τους. 3 άτομα με το να τους μιλάνε στα ελληνικά, 1 με το να εξηγούν, 1 Αμερικανίδα είπε ότι τη βοήθησαν πολύ τα πεθερικά της μιλώντας της διαρκώς, 5 είπαν ότι δεν τους βοηθάνε και ότι έπρεπε να μάθουν μόνοι τους γιατί θεωρούσαν ότι αυτό ήταν αποκλειστικά ευθύνη του ατόμου που μαθαίνει τη γλώσσα, 1 ότι δεν βοηθάνε γιατί τεμπελιάζουν και βαριούνται, 1 ότι δεν έχουν υπομονή, 1 ότι απλά μιλάνε στα ελληνικά χωρίς όμως να εξηγούν και 1 ότι δεν βοηθούν γιατί δεν έχουν χρόνο και διότι η συνεχής ανάγκη για διορθώσεις καθυστερεί τη συζήτηση. Ο 1 Αμερικάνος είπε ότι το μόνο που χρειάζεται να κάνουν είναι να μεταφράζουν αυτά που θέλει να πει.

Σπουδαιότητα της ελληνικής γλώσσας

-Για να κάνει κανείς φίλους

2 άτομα θεωρούν την ελληνική πάρα πολύ σημαντική, 16 πολύ σημαντική και 2 καθόλου. Ο Αμερικάνος είπε ότι γενικώς δεν κάνει φίλους.

-Για να βγάλει κανείς περισσότερα χρήματα

2 άτομα τη θεωρούν πάρα πολύ σημαντική, 4 πολύ, 7 αρκετά και 6 καθόλου. Ο 1

Αμερικάνος σχολίασε ότι δεν μπορείς ποτέ να βγάλεις περισσότερα χρήματα στην Ελλάδα.

-Για να διαβάσει κανείς

10 άτομα είπαν ότι είναι πάρα πολύ σημαντική, 4 πολύ, 4 αρκετά, 1 καθόλου και 1 ότι δεν διαβάζει στα ελληνικά.

-Για να γράφει κανείς

10 άτομα τη θεωρούν πάρα πολύ σημαντική, 6 πολύ, 2 αρκετά, 1 καθόλου και 1 δεν γράφει ελληνικά.

-Για να δει κανείς τηλεόραση

11 τη θεωρούν πολύ σημαντική, 7 αρκετά και 3 καθόλου.

-Για να ζει κανείς στην Ελλάδα

5 πάρα πολύ σημαντική, 12 πολύ σημαντική, 2 αρκετά σημαντική και 1 καθόλου. μια Αμερικανίδα είπε πως εκτός από άλλα πρακτικά ζητήματα όπως να διαβάσεις ταμπέλες στο δρόμο, το να μιλάς τη γλώσσα κάνει τους Έλληνες να αισθάνονται ότι οι ξένοι έχουν την επιθυμία να ανήκουν στην ελληνική κοινωνία. Ο ένας Αμερικάνος σχολίασε ότι ο λόγος που δεν μαθαίνει είναι ότι στην δουλειά του χρειάζεται μόνο τα αγγλικά και με την οικογένειά του μιλάει πάλι αγγλικά.

-Για να κάνει σπορ

1 πάρα πολύ σημαντική, 5 αρκετά, 10 καθόλου και 4 δεν κάνουν σπορ.

-Για να πάει εκκλησία

3 δεν πάνε, 4 τη θεωρούν πολύ σημαντική, 7 αρκετά και 6 καθόλου.

-Για την ανατροφή των παιδιών

1 τη θεωρεί πάρα πολύ σημαντική, 15 πολύ, 2 αρκετά και 1 καθόλου. Η Φιλιπινέζα σχολίασε ότι δεν είναι τόσο για πρακτικούς λόγους, όσο για ψυχολογικούς, είναι σημαντικό για μια ξένη μητέρα να μιλάει όταν έρχεται σε επαφή με Έλληνες, γιατί αλλιώς τα παιδιά ντρέπονται.

-Για τα ψώνια

4 πάρα πολύ σημαντική, 11 αρκετά και 5 καθόλου.

-Για τηλεφωνήματα

1 πάρα πολύ σημαντική, 15 πολύ, 3 αρκετά και 1 καθόλου και είπε ότι ποτέ δεν κάνει τηλεφωνήματα σε άτομα που δεν μιλάνε αγγλικά.

Εθνικότητα φιλικών προσώπων

13 άτομα έχουν φίλους από πολλές εθνικότητες και 7 Έλληνες και Άγγλους ή Αμερικάνους. Βέβαια το ένα άτομο διευκρίνισε ότι οι Έλληνες φίλοι του μιλάνε αγγλικά.

6.2.3 Σχέση των υποκειμένων με την ελληνική γλώσσα και κουλτούρα

Τρόπος εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας

6 άτομα απάντησαν ότι έκαναν μαθήματα, από συγγενείς, από Έλληνες φίλους και διάβασαν μόνοι τους. 1 άτομο πήγε σε ελληνικό σχολείο για περίπου δύο μήνες, είχε πολύ βοήθεια από συγγενείς και Έλληνες φίλους, διάβασε μόνο του και συνέβαλε και η

δουλειά. 1 άλλο πήγε για λίγους μήνες σε σχολείο, βοήθησαν οι φίλοι και διάβασε μόνο του. 1 άτομο έκανε μαθήματα και είχε βοήθεια από φίλους. 1 άτομο από Έλληνες φίλους και διάβασε μόνο του. 1 άτομο έκανε ιδιαίτερα μαθήματα, από Έλληνες φίλους, διάβασε μόνο του και στη δουλειά. 1 άτομο διάβασε μόνο του. 1 άτομο έκανε ιδιαίτερα μαθήματα, βοηθήθηκε από συγγενείς και φίλους και διάβασε μόνο του. 1 άλλο από συγγενείς και διάβασε μόνο του. 1 παρακολούθησε μαθήματα για μετανάστες σε σχολείο και έκανε ιδιαίτερα μαθήματα. 1 άτομο έκανε μαθήματα στη ΝΕΛΕ για ένα μήνα αλλά σταμάτησε γιατί, όπως είπε χαρακτηριστικά, χρησιμοποιούσαν τα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου, από συγγενείς και διάβασε μόνο του. 1 άτομο διάβασε μόνο του και έβλεπε τηλεόραση. 1 άτομο ελληνικής καταγωγής ανέφερε ότι ήξερε τη γλώσσα αλλά έμαθε καλύτερα ακούγοντας τους άλλους να μιλάνε και από την τηλεόραση. Η 1 ελληνοαυσταλέζα δεν ήξερε καθόλου ελληνικά πριν έρθει κα έμαθε την αλφαβήτα και ανάγνωση και μετά από την τηλεόραση, διαβάζοντας υπότιτλους και χρησιμοποιώντας πολύ το λεξικό. Ο 1 Αμερικάνος πήγε σε 2 μαθήματα ελληνικών που τα πλήρωνε η εταιρεία που δούλευε, και μετά σταμάτησε γιατί τα θεώρησε άχρηστα.

Παρακολούθηση μαθημάτων ελληνικής γλώσσας

1 άτομο είχε παρακολουθήσει μαθήματα ελληνικής για δύο ώρες την εβδομάδα και θεωρεί ότι το βοήθησαν. 1 άτομο θεωρεί ότι τα μαθήματα που είχε κάνει στη ΝΕΛΕ ήταν άχρηστα εξαιτίας του υλικού που χρησιμοποιούνταν. 1 άλλο άτομο που παρακολούθησε κι αυτό μαθήματα στη ΝΕΛΕ δεν ωφελήθηκε γιατί ήταν η μόνη αρχαρία στην τάξη και όλοι οι άλλοι ήξεραν να μιλάνε και ξέρανε και λίγο γραμματική. 1 άλλο άτομο παρακολούθησε τα μαθήματα Ελληνικά επίπεδο 1 και 2 και τα θεωρεί πολύ χρήσιμα γιατί τη βοήθησαν να καταλάβει τη δομή της γλώσσας, αλλά είπε ότι υπήρχαν πολλά άτομα στην τάξη και ήταν δύσκολο να λύσεις τις απορίες σου. 1 άτομο έκανε ιδιαίτερα μαθήματα για να προετοιμαστεί για τις εξετάσεις ελληνομάθειας και θεωρεί ότι τη βοήθησαν να βελτιώσει τις δεξιότητές της στο γραπτό λόγο. 1 άτομο που έκανε μαθήματα βοηθήθηκε στο να μάθει το αλφάβητο, χρόνους και γενικά γραμματική. 1 άλλο είπε ότι τα μαθήματα ήταν πολύ χρήσιμα για την ανάγνωση, την έκθεση και το συντακτικό. 1 άτομο πήγε σε μαθήματα που όμως ήταν πολύ πιο πάνω

από το επίπεδό του και δεν του χρησίμευσαν. 1 άτομο πήγε όταν ήταν μικρό σε ελληνικό σχολείο και θεωρεί ότι ήταν χρήσιμο για να μάθει τη γλώσσα. 2 άτομα δεν παρακολούθησαν μαθήματα λόγω έλλειψης χρόνου. 3 άτομα είπαν ότι τότε που ήρθαν στην Ελλάδα τα ελληνικά δεν διδάσκονταν σαν ξένη γλώσσα. Ο 1 Αμερικάνος δεν έκανε μαθήματα γιατί είπε ότι τα θεωρεί τελείως άχρηστα.

Χρόνος που χρειάστηκε στα υποκείμενα για την εκμάθηση της ελληνικής

Λίγες εβδομάδες (1 άτομο), 2 μήνες (1 άτομο), 6 μήνες (6 άτομα), 1 χρόνο (4 άτομα), 2 χρόνια (2 άτομα), 2-3 χρόνια (2 άτομα), ήξερε ήδη (3 άτομα) και δεν έχει μάθει τη γλώσσα (1 άτομο).

Επίπεδο γνώσης της ελληνικής γλώσσας

-Ανάγνωση

Τέλεια (1 άτομο), πολύ καλά (6 άτομα), καλά (7 άτομα), μέτρια (4 άτομα) και λίγο (1 άτομο).

-Κατανόηση

Τέλεια (2 άτομα), πολύ καλά (6 άτομα), καλά (7 άτομα), μέτρια (5 άτομα).

-Γραφή

Τέλεια (1 άτομο), πολύ καλά (3 άτομα), καλά (7 άτομα), μέτρια (3 άτομα) και λίγο (6 άτομα).

-Ομιλία

Τέλεια (2 άτομα), πολύ καλά (4 άτομα), καλά (8 άτομα), μέτρια (5 άτομα) και λίγο (1 άτομο), ο Αμερικάνος, ο οποίος μάλιστα σχολίασε ότι ξέρει λιγότερα ελληνικά σήμερα

από ότι ήξερε όταν πρωτοήρθε.

Συχνότητα χρήσης της ελληνικής γλώσσας

Τα περισσότερα υποκείμενα χρησιμοποιούν και τις δύο γλώσσες (11 άτομα) και τα υπόλοιπα μόνο ελληνικά (5 άτομα) και μόνο αγγλικά (4 άτομα).

Χρησιμότητα της ελληνικής γλώσσας

5 άτομα θεωρούν ότι η γνώση των ελληνικών θα τους βοηθούσε να βρουν μια καλύτερη δουλειά στην Ελλάδα, 11 ότι δεν θα τους χρησίμευε και 4 απάντησαν πιθανόν.

Για δουλειά στο εξωτερικό, 8 είπαν πως θα βοηθούσε, 10 πως όχι και 2 πιθανόν.

Δυσκολία της ελληνικής γλώσσας

15 άτομα είπαν ότι η ελληνική γλώσσα είναι πολύ δύσκολη, 4 αρκετά και 1 δεν ξέρει γιατί δεν προσπάθησε να μάθει.

Αυτό που τους δυσκολεύει περισσότερο είναι κατά γενική ομολογία η γραμματική (8 άτομα), ο γραπτός λόγος (2 άτομα), ο γραπτός λόγος και η προφορά (1 άτομο), το λεξιλόγιο και η σύνταξη (1 άτομο), η γραμματική και ο γραπτός λόγος (1 άτομο), η γραμματική και η σύνταξη (1 άτομο), η προφορά, ιδιαίτερα όταν πρωτοήρθε και η ανάγνωση (1 άτομο), η γραμματική, η σύνταξη και ο γραπτός λόγος (1 άτομο), η σύνταξη και η προφορά (1 άτομο), το λεξιλόγιο, ο προφορικός λόγος και η προφορά (1 άτομο) και 1 άτομο είπε ότι δυσκολεύεται σε όλα. Ο Αμερικάνος που είπε ότι δεν προσπάθησε να μάθει απάντησε ότι φαντάζεται ότι η ελληνική γλώσσα είναι σχετικά εύκολη.

Οργανωμένα μαθήματα και εξετάσεις για το Κρατικό Πιστοποιητικό Ελληνομάθειας

Όλοι οι αγγλόφωνοι ξέρανε την ύπαρξη του Κρατικού Πιστοποιητικού, ακόμα και αν

δεν είχαν δώσει εξετάσεις για να το αποκτήσουν.

1 Βρετανίδα είχε δώσει εξετάσεις για το Κρατικό Πιστοποιητικό Ελληνομάθειας (επίπεδο Γ) γιατί της χρειαζόταν για τη δουλειά της. Οι εξετάσεις της άρεσαν και θα ήθελε να δώσει και για παραπάνω επίπεδα για προσωπική ικανοποίηση. Από τα μαθήματα που έκανε στη ΝΕΛΕ για 1 μήνα (μετά σταμάτησε) δεν ήταν ευχαριστημένη γιατί δεν υπήρχε κατάλληλο υλικό και χαρακτηριστικά είπε ότι δεν υπήρχαν ειδικά βιβλία και χρησιμοποιούσαν για τους μετανάστες τα αναγνωστικά για τους μαθητές του Δημοτικού σχολείου. Είπε ότι κυρίως έμαθε μόνη της και τη βοηθούσε και ο άντρας της.

1 Ελληνοαμερικανίδα είχε δώσει εξετάσεις για το μεγαλύτερο επίπεδο γιατί ήθελε να πιάσει δουλειά στο δημόσιο ως δασκάλα. Μαθήματα ελληνικών είχε κάνει σε ελληνικό σχολείο στην Ελλάδα για 6 χρόνια. Σταμάτησε γιατί επέστρεψε στην Αμερική.

1 άλλη Ελληνοαμερικανίδα που έχει δώσει το πιστοποιητικό επιπέδου Δ, βρήκε τις εξετάσεις ανοργάνωτες και άσκοπα κουραστικές. Έκανε γύρω στα 20 ιδιαίτερα μαθήματα πριν από τις εξετάσεις της από τα οποία ήταν ευχαριστημένη και σταμάτησε επειδή πέρασε. Βέβαια θεωρεί τα μαθήματα απαραίτητα για να μάθει κανείς τη γλώσσα.

1 Αμερικάνος που έχει δώσει εξετάσεις για το πιστοποιητικό επιπέδου Γ για να πάει σε ελληνικό πανεπιστήμιο θεωρεί ότι οι Έλληνες γενικά δίνουν πολλή σημασία σε πιστοποιητικά και παρόμοια χαρτιά. Έκανε ιδιαίτερα μαθήματα και ήταν ικανοποιημένος, αλλά σταμάτησε λόγω έλλειψης χρόνου. Παρόλα αυτά δεν πιστεύει ότι τα μαθήματα είναι απαραίτητα για να μάθει κανείς τη γλώσσα.

1 Ιρλανδέζα έχει δώσει εξετάσεις για το πιστοποιητικό επιπέδου Δ και βρήκε τις εξετάσεις εύκολες, αλλά δεν θεωρεί ότι θα της χρησιμεύσει πουθενά και ούτε έκανε μαθήματα, ούτε τα θεωρεί απαραίτητα αν ζει κανείς στη χώρα όπου μιλιέται η γλώσσα.

1 Βρετανίδα θεωρεί τα μαθήματα χρήσιμα για να κατανοήσει κανείς κάποιες λεπτές αποχρώσεις της γλώσσας, αλλά δεν θεωρεί ότι το πιστοποιητικό θα της χρησίμευε κάπου.

1 Αμερικανίδα δεν έχει δώσει εξετάσεις ούτε έχει πρόθεση να δώσει, αλλά θεωρεί τα μαθήματα απαραίτητα για να μάθει κανείς τη γλώσσα. Μαθήματα έκανε στις τάξεις για τους μετανάστες του ΟΑΕΔ για περίπου 8 μήνες και ήταν αρκετά ικανοποιημένη, αλλά

σταμάτησε γιατί βρήκε δουλειά.

1 άλλη Αμερικανίδα έκανε σποραδικά ιδιαίτερα μαθήματα για 2 χρόνια και ήταν πολύ ικανοποιημένη, αλλά δεν τα θεωρεί απαραίτητα αν κάποιος έχει κίνητρα, υπομονή και χρόνο. Σταμάτησε γιατί έκανε δεύτερο παιδί και δεν έχει σκοπό να δώσει εξετάσεις για το πιστοποιητικό γιατί έχει ακούσει ότι είναι δύσκολο και δεν θεωρεί ότι θα της χρησιμεύσει κάπου.

1 Βρετανίδα θεωρούσε ότι τα μαθήματα είναι απαραίτητα αν κάποιος θέλει να διαβάζει, να γράφει και να μιλάει σωστά. Έκανε ιδιαίτερα μαθήματα περίπου για 10 χρόνια και γενικά ήταν ευχαριστημένη. Ίσως δώσει στο μέλλον εξετάσεις για το πιστοποιητικό, αν έχει χρόνο.

Ο Ολλανδός δεν θεωρεί τα μαθήματα απαραίτητα και δεν έχει κάνει, αλλά πιστεύει ότι αν κάνεις μαθαίνεις πιο γρήγορα. Πιθανόν να δώσει εξετάσεις για το πιστοποιητικό αν του χρησιμεύσει στη δουλειά του.

1 Ελληνοαμερικανίδα δεν έχει δώσει εξετάσεις αλλά έκανε μαθήματα για 6 χρόνια, ήταν πολύ ικανοποιημένη αλλά σταμάτησε γιατί δεν συνεχίστηκαν τα μαθήματα.

Η Φιλιπινέζα θεωρεί ότι τα μαθήματα είναι ο καλύτερος τρόπος για να μάθεις τη γλώσσα. Όταν ήρθε στην Ελλάδα δεν υπήρχαν μαθήματα ελληνικών για ξένους και έτσι δεν έκανε. Δεν έχει δώσει εξετάσεις για το πιστοποιητικό.

1 Ελληνοαυστραλέζα θεωρεί τα μαθήματα πάρα πολύ σημαντικά αν θέλει κανείς να μάθει μια γλώσσα σωστά, αν και αυτή δεν ήταν καθόλου ευχαριστημένη με τα μαθήματα ελληνικών για ξένους που έκανε για 3 μήνες μόνο, γιατί το επίπεδο ήταν πολύ προχωρημένο. Η μόνη περίπτωση να δώσει εξετάσεις για το κρατικό πιστοποιητικό είναι αν το χρειαστεί για δουλειά.

1 Βρετανίδα δεν έχει δώσει εξετάσεις και από μαθήματα ήθελε να κάνει σε γκρουπ αλλά όταν ήρθε υπήρχαν μόνο ιδιαίτερα.

6 άτομα είπαν ότι δεν έχουν δώσει εξετάσεις και δεν θεωρούν ότι θα τους χρησιμεύσει σε τίποτα το πιστοποιητικό, ούτε και τα μαθήματα. μια από αυτές είχε κάνει για 2 μήνες μαθήματα, αλλά δεν ήταν καθόλου ικανοποιημένη.

Στάσεις των υποκειμένων όσον αφορά τα λάθη στη δεύτερη γλώσσα

12 άτομα ζητούν εξηγήσεις όταν κάνουν λάθος στα ελληνικά, 7 μερικές φορές και 1 δεν μιλάει ελληνικά. Ο λόγος για τον οποίο δεν ζητούν διευκρινίσεις είναι ότι ντρέπονται ή ότι οι φυσικοί ομιλητές δεν μπορούν να εξηγήσουν τις λεπτομέρειες που χρειάζονται.

15 άτομα είπαν ότι αυτό τους βοηθά να βελτιωθούν, 4 ότι τους βοηθάει μερικές φορές και 1 ότι δεν προσπαθεί να μιλήσει τη γλώσσα.

Όταν κάνουν λάθος τα περισσότερα άτομα δεν έχουν πρόβλημα (15 άτομα) αν και κάποιοι είπαν αρκεί να μην τους κριτικάρουν και πολλοί ότι στην αρχή αισθάνονταν πολύ άσχημα αλλά τώρα έχουν συνηθίσει.

Οι περισσότεροι Έλληνες, σύμφωνα με τα υποκείμενα της έρευνας, δεν σχολιάζουν όταν ακούνε λάθη (8 άτομα), διορθώνουν (7 άτομα) και γελάνε, αλλά με καλοπροαίρετη διάθεση (5 άτομα).

Στάσεις απέναντι στη χώρα υποδοχής

Η πλειονότητα δήλωσε ότι τους αρέσει η Ελλάδα (19 άτομα) και μόνο 1 ότι δεν του αρέσει (ο Αμερικάνος). μια Αμερικανίδα σχολίασε βέβαια ότι η κουλτούρα είναι πολύ φαλλοκρατική και οι γυναίκες αντιμετωπίζονται ως υπηρέτες των ανδρών ή αντικείμενα του σεξ. μια άλλη Αμερικανίδα είπε ότι για τους Αμερικάνους ο κόσμος στην Ελλάδα φαίνεται επιθετικός και θυμωμένος και οι περισσότεροι Έλληνες δείχνουν εγωιστές και με μια τάση να δημιουργούν επιφανειακές σχέσεις ή σχέσεις συμφέροντος. Επίσης σιχαίνεται τη στάση “Τι να κάνουμε” και “Πάντα έτσι το κάναμε αυτό” σε αντιδιαστολή με την αμερικάνικη στάση “Γιατί όχι” και “Ας το δοκιμάσουμε”.

Τα περισσότερα άτομα θεωρούσαν ότι το γεγονός ότι τους αρέσει η Ελλάδα σχετίζεται με περισσότερη διάθεση για να μάθουν τη γλώσσα (18 άτομα) και μόνο 2 είπαν ότι δεν σχετίζεται.

Επίπεδο γνώσης του πολιτισμού της χώρας υποδοχής

17 άτομα είπαν ότι θα ήθελαν να μάθουν για τον πολιτισμό της Ελλάδας, 2 ότι δεν τους ενδιαφέρει και 1 ότι ξέρει ήδη.

Στάσεις απέναντι στην πολιτεία και στις εργασιακές συνθήκες της χώρας υποδοχής

Για το αν η πολιτεία βοηθά τους μετανάστες να μάθουν ελληνικά, 6 άτομα είπαν ότι δεν ξέρουν, 4 άτομα ότι δεν βοηθάει και 10 άτομα ότι βοηθάει αλλά λίγο ή ότι προσπαθούν, αλλά όχι και πολύ και δεν το πετυχαίνουν.

Για τις συναλλαγές τους με τις δημόσιες υπηρεσίες 13 άτομα θα προτιμούσαν να μιλάνε αγγλικά και 7 ελληνικά.

Για τις εργασιακές συνθήκες 16 άτομα είπαν ότι είναι κακές, 1 ότι είναι παράξενες, 1 απαίσιες, 1 ότι στο δημόσιο που εργάζεται είναι εντάξει και 1 ήταν η μοναδική φορά που χρησιμοποίησε ελληνικά σε όλη τη συνέντευξη και είπε χαρακτηριστικά ότι είναι “σκατά”.

Κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες στη χώρα υποδοχής

Σε γενικές γραμμές όλοι είπαν ότι τους αρέσουν η κουλτούρα και οι ελληνικές παραδόσεις. Βέβαια, 1 γυναίκα είπε ότι θεωρεί την ελληνική κοινωνία σεξιστική και 1 άλλο άτομο είπε ότι πριν έρθει στην Ελλάδα η ιδέα που είχε για την ελληνική κουλτούρα προέρχονταν από τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους όπως τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη και όταν ήρθε απογοητεύτηκε.

Τα ελληνικά που ξέρουν οι μισοί θεωρούν ότι επαρκούν (10 άτομα) και οι υπόλοιποι 10 όχι.

7 άτομα θεωρούν ότι ανήκουν στην ελληνική κοινωνία και 13 ότι δεν ανήκουν.

Τα περισσότερα άτομα (17) είπαν ότι οι Έλληνες είναι φιλικόι με τους ξένους, βέβαια πολλοί τόνισαν ότι εξαρτάται από την εθνικότητα των μεταναστών. Η Αμερικανίδα που έχει τα περισσότερα χρόνια στην Ελλάδα σχολίασε ότι οι Έλληνες ήταν πιο φιλικόι και βοηθούσαν πιο πολύ τους ξένους να μάθουν ελληνικά στο παρελθόν από ό,τι τώρα.

Κάποια υποκείμενα συμμετέχουν σε συλλογικές δραστηριότητες. 1 σε πολιτιστική θεατρική ομάδα, 1 στο σύλλογο καθολικών γυναικών όπου κάνει μεταφράσεις και επικοινωνεί με τους επισκέπτες και στον ελληνικό σύλλογο φίλων του Χοσέ Καρέρας. 1 άτομο είναι εθελόντρια σε σύλλογο για αυτιστικά παιδιά. 1 άτομο είναι μέλος της

Βολιώτικης χορωδίας και διάφορων γυναικείων ομάδων.

Ευκαιρίες για κοινωνική συμμετοχή σε σχέση με τη γνώση της ελληνικής γλώσσας

4 άτομα είπαν ότι η γνώση των ελληνικών θα τους βοηθούσε να βρουν καλύτερη δουλειά στην Ελλάδα, 4 ίσως και 12 όχι.

Στο εξωτερικό, 11 είπαν ότι θα τους βοηθούσε, 6 όχι και 3 ίσως.

10 άτομα είπαν ότι με περισσότερα ελληνικά θα κατανοούσαν καλύτερα την ελληνική κουλτούρα και παραδόσεις, 4 ότι η γλώσσα δεν ήταν το εμπόδιο για την κατανόηση, αν δεν ανήκαν δεν είναι γλωσσικό το φαινόμενο, 1 ότι δεν έχει διάθεση να συμμετέχει και για τα άτομα ελληνικής καταγωγής δεν ίσχυε ακριβώς ότι για τους άλλους γιατί ήξεραν καλύτερα την ελληνική κουλτούρα.

Στάσεις των μεταναστών απέναντι στη δική τους κουλτούρα και στη μητρική τους γλώσσα

Μόνο δύο άτομα είπαν ότι δεν θεωρούν σκόπιμο να διατηρήσουν τη δική τους κουλτούρα. Το άτομο που το είπε σχολίασε ότι πολλές αντιπαλότητες σήμερα προκαλούνται επειδή προσπαθούμε να κρατήσουμε την πολιτισμική μας ταυτότητα, και ότι πρέπει απλά να τη θυμόμαστε και όχι απαραίτητα να την κρατάμε.

Τα άτομα ελληνικής καταγωγής βέβαια θεωρούσαν ότι είχαν και την ελληνική κουλτούρα.

Όλοι θέλουν να μάθουν τα παιδιά τους τη γλώσσα τους.

Πρόθεση επιστροφής στη χώρα προέλευσης

2 άτομα είπαν ότι προτίθενται να επιστρέψουν, 10 πως όχι και 8 δεν ήταν σίγουροι αν θα επέστρεφαν.

6.2.4 Σχολιασμός ευρημάτων για την ομάδα των αγγλόφωνων μεταναστών

Το συγκεκριμένο δείγμα δεν θεωρείται τόσο ομοιογενές ούτε από την άποψη της χώρας προέλευσης, ούτε από την άποψη του γλωσσικού και κοινωνικοπολιτισμικού υπόβαθρου. Τα άτομα προέρχονται από διάφορες αγγλόφωνες χώρες, χώρες που μιλούν πολύ καλά αγγλικά όπως η Ολλανδία ή ακόμα και χώρες όπου η αγγλική είναι μια από τις επίσημες γλώσσες του κράτους, όπως οι Φιλιππίνες. Επίσης στο δείγμα υπάρχουν αρκετά άτομα ελληνικής καταγωγής, που αν και η πρώτη γλώσσα τους είναι η αγγλική, έχουν πολλούς δεσμούς με την κουλτούρα της Ελλάδας και κάποιες (άλλοι λιγότερο και άλλοι περισσότερο) γνώσεις της ελληνικής γλώσσας. Ο κοινός, λοιπόν, παρονομαστής για τη συγκεκριμένη ομάδα είναι η αγγλική γλώσσα. Επίσης στο συγκεκριμένο δείγμα υπάρχουν πολλές γυναίκες και μόνο 3 άνδρες. Εξάλλου, το εύρος ηλικιών των υποκειμένων ήταν μεγάλο, χωρίς αυτό να είναι απαραίτητα αρνητικό, είναι πάντως μια παράμετρος που έδωσε πιο διαφοροποιημένα ερευνητικά αποτελέσματα.

Μορφωτικό επίπεδο και επάγγελμα

Τα άτομα που συμπεριλαμβάνονταν στο δείγμα είχαν ανώτερο μορφωτικό επίπεδο και κοινωνικά καταξιωμένα επαγγέλματα στη χώρα προέλευσής τους. Στην Ελλάδα κατά κύριο λόγο αξιοποίησαν το υψηλό κύρος της μητρικής τους γλώσσας για την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Πολλές από τις γυναίκες είναι καθηγήτριες αγγλικών και 2 άτομα έχουν δικό τους κέντρο ξένων γλωσσών.

Λόγοι και διάρκεια εγκατάστασης

Οι λόγοι εγκατάστασης είναι κυρίως προσωπικοί (γάμος ή σχέση με Έλληνα ή Ελληνίδα) και τα περισσότερα άτομα είναι παντρεμένα με παιδιά. Τα έτη παραμονής επίσης ποικίλλουν από 3 έως 50 έτη.

Επαφή με τη μητρική γλώσσα

Τα υποκείμενα διατηρούν άμεση επαφή με τη γλώσσα τους είτε λόγω δουλειάς είτε με την ανάγνωση εντύπων και παρακολούθηση τηλεόρασης, αλλά δεν επισκέπτονται όλοι τόσο συχνά τον τόπο καταγωγής τους. Κάποιοι έχουν πρόθεση να επιστρέψουν για μόνιμη εγκατάσταση, αρκετοί δεν είναι σίγουροι και οι μισοί σκοπεύουν να παραμείνουν στην Ελλάδα.

Στο οικογενειακό τους περιβάλλον στη χώρα προέλευσης τα υποκείμενα μιλούσαν μια ευρεία ποικιλία γλωσσών (ολλανδικά, φιλιππινέζικα, ελληνικά κλπ.) και φυσικά όλοι μιλούσαν αγγλικά και στο οικογενειακό και στο ευρύτερο κοινωνικό τους περιβάλλον.

Η καλή γνώση της μητρικής τους γλώσσας που ισχυρίστηκαν σχεδόν όλοι ότι είχαν δεν κάνει την εκμάθηση της ελληνικής πιο εύκολη. Αν και η γλώσσα τους διαθέτει ιδιαίτερο συμβολικό κύρος, σχεδόν όλοι θεωρούσαν ότι δεν τους είναι άχρηστη η εκμάθηση άλλων γλωσσών.

Συχνότητα χρήσης ελληνικών και αγγλικών

Στην Ελλάδα, οι γλώσσες που χρησιμοποιούν τα άτομα του δείγματος όταν μιλάνε ποικίλλουν ανάλογα με την περίσταση και κυριαρχούν τα ελληνικά και τα αγγλικά. Όταν τους μιλάνε οι συνομιλητές τους χρησιμοποιούν πάλι διάφορες γλώσσες, ανάλογα με την περίσταση. Στη δουλειά τους, τα άτομα του δείγματος μιλάνε κατά κύριο λόγο αγγλικά ή ελληνικά ή και τα δύο. Δίνουν αρκετή αξία στα ελληνικά, κυρίως για να κάνουν φίλους, να διαβάσουν, να γράψουν, να κάνουν τηλεφωνήματα, γενικότερα για να διευκολύνουν τη ζωή τους στην Ελλάδα και για την ανατροφή των παιδιών τους. Από την άλλη, δεν θεωρούν τα ελληνικά ιδιαίτερα χρήσιμα για την ανεύρεση καλύτερης εργασίας είτε στην Ελλάδα είτε στο εξωτερικό.

Στην προσπάθειά τους να μάθουν ελληνικά κάποιοι βοηθήθηκαν από την οικογένειά τους, αλλά αρκετοί θεωρούν ότι δεν είχαν την απαιτούμενη βοήθεια ή τις επεξηγήσεις που θα ήθελαν για να βελτιωθούν.

Οργανωμένα μαθήματα για εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας

Τα περισσότερα άτομα έχουν κάνει κάποιου είδους μαθήματα, είτε οργανωμένα από το

κράτος είτε από την ιδιωτική πρωτοβουλία και πολλοί ήταν αυτοί που διάβασαν μόνοι τους. Οι Ελληνοαμερικανίδες ήξεραν (άλλες περισσότερα κι άλλες λιγότερα) ελληνικά πριν έρθουν στην Ελλάδα. Η γνώμη τους για τα μαθήματα ποικίλλει. Οι περισσότεροι δεν θεωρούν ότι ωφελήθηκαν είτε γιατί δεν τους ικανοποίησαν τα εγχειρίδια, καθώς το επίπεδο της τάξης ήταν πολύ υψηλό, είτε γιατί υπήρχαν πολλά άτομα στην τάξη και δεν μπορούσαν να εκφράσουν τις απορίες τους.

Όλα τα υποκείμενα θεωρούσαν τα μαθήματα χρήσιμα για τη βελτίωση των δεξιοτήτων σε μια δεύτερη γλώσσα, αλλά παράλληλα δεν τα θεωρούσαν απαραίτητα για την εκμάθησή της και πίστευαν ότι είναι καλύτερα να εξασκείται μιλώντας με φυσικούς ομιλητές.

Κρατικό Πιστοποιητικό Ελληνομάθειας

Όλα τα άτομα του δείγματος γνώριζαν την ύπαρξή του, ακόμα κι αν δεν είχαν δώσει εξετάσεις για αυτό.

Οι εντυπώσεις για τις εξετάσεις του πιστοποιητικού από τα άτομα που είχαν δώσει ποικίλλουν. Άλλοι είπαν ότι οι εξετάσεις ήταν καλές, άλλοι ότι ήταν εύκολες, άλλοι ότι ήταν άσκοπα κουραστικές και ανοργάνωτες.

Ο μόνος λόγος για τον οποίο έδωσαν τις εξετάσεις αυτές ήταν αν χρειάζονταν το πιστοποιητικό για δουλειά ή για σπουδές. Πολλά από τα υποκείμενα είπαν ότι δεν θα τους χρησίμευε σε τίποτα το συγκεκριμένο πιστοποιητικό.

Κίνητρα εκμάθησης ελληνικών

Τα κίνητρα εκμάθησης της δεύτερης γλώσσας δεν φαίνονται τόσο ισχυρά, αν κρίνει κανείς από το μεγάλο χρονικό διάστημα που χρειάστηκαν πολλά από τα άτομα για να αποκτήσουν κάποιες βασικές επικοινωνιακές δεξιότητες στην ελληνική γλώσσα. Ορισμένοι είπαν ότι τους χρειάστηκε μέχρι και 3 χρόνια.

Επίπεδο στη γλώσσα-στόχο

Το επίπεδό τους στα ελληνικά θεωρούν σε γενικές γραμμές ότι είναι καλό και στις τέσσερις δεξιότητες της ανάγνωσης, κατανόησης, γραφής και ομιλίας. Αυτό μπορεί να οφείλεται εν μέρει και στο γεγονός ότι όλοι λίγο-πολύ έκαναν κάποια μαθήματα. Κατά γενική ομολογία τα ελληνικά πιστεύουν πως είναι πολύ δύσκολα και αυτό που δυσκολεύει τους περισσότερους είναι κυρίως η γραμματική.

Όταν κάνουν λάθη στα ελληνικά γενικώς δεν έχουν πρόβλημα, κάποιοι βέβαια διευκρίνισαν ότι στην αρχή ντρέπονταν, αλλά τώρα έχουν συνηθίσει. Οι Έλληνες συνήθως δεν σχολιάζουν καθόλου τα λάθη τους ή τους διορθώνουν.

Κοινωνικές - πολιτισμικές συνθήκες και εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας

Η Ελλάδα τους αρέσει και αυτό θεωρούν ότι τους δίνει κίνητρο για να μάθουν τη γλώσσα, βέβαια πολλοί επεσήμαναν διαφορές στην κουλτούρα και στις συνήθειες ανάμεσα στη χώρα προέλευσης και στη χώρα υποδοχής. Τους αρέσουν σε γενικές γραμμές οι ελληνικές παραδόσεις, αλλά κάποιοι δήλωσαν απογοητευμένοι από την νεοελληνική πραγματικότητα. Ειδικά όσον αφορά τις εργασιακές συνθήκες, σχεδόν όλοι τις θεωρούν τουλάχιστον κακές.

Θέλουν να μάθουν περισσότερα και να πλουτίσουν τις γνώσεις τους για τον ελληνικό πολιτισμό. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι περισσότεροι δεν αισθάνονται πως ανήκουν στην ελληνική κοινωνία, παρόλο που πιστεύουν ότι οι Έλληνες είναι φιλικόι με τους ξένους, ειδικά με όσους προέρχονται από ανεπτυγμένες χώρες όπως οι δικές τους. Πιστεύουν ότι μια καλύτερη γνώση των ελληνικών θα τους βοηθούσε να κατανοήσουν καλύτερα την κουλτούρα και τις συνήθειες των Ελλήνων, αν και αρκετοί είπαν ότι ευθύνεται η διαφορά κουλτούρας και δεν είναι γλωσσικό το φαινόμενο. Κάποια από τα υποκείμενα είχαν συμμετοχή και σε συλλογικές δραστηριότητες.

Πολιτεία και ελληνική γλώσσα

Τα περισσότερα άτομα θα προτιμούσαν να μιλάνε στα αγγλικά για τις συναλλαγές τους με τις δημόσιες υπηρεσίες.

Μητρική γλώσσα και ταυτότητα

Επιθυμούν να διατηρήσουν ως κάποιο βαθμό τη δική τους κουλτούρα και φυσικά την αγγλική γλώσσα και όλοι θέλουν να μάθουν αγγλικά τα παιδιά τους. Τα άτομα ελληνικής καταγωγής, βέβαια, θεωρούσαν ότι έχουν και στοιχεία της ελληνικής κουλτούρας ως μέρος της ταυτότητάς τους.

Ειδικές περιπτώσεις υποκειμένων του δείγματος

Αξίζει να γίνει ιδιαίτερη μνεία σε ένα συγκεκριμένο άτομο που συμμετείχε στην έρευνα, έναν Αμερικάνο, τον Jim, ο οποίος είχε ιδιαίτερα αρνητικές στάσεις όσον αφορά τη χώρα, τους κατοίκους της και φυσικά την ελληνική γλώσσα, την οποία αρνείται πεισματικά να μιλήσει. Ζει στην Ελλάδα εδώ και 20 χρόνια και δεν μιλάει καθόλου ελληνικά. Πιστεύει ότι τα αγγλικά θα αντικαταστήσουν τα ελληνικά γιατί θα γίνουν η μοναδική διεθνής γλώσσα σύντομα και βρίσκει περιττή κάθε προσπάθεια να μάθει μια γλώσσα που θεωρεί άχρηστη. Δεν του αρέσει η κουλτούρα, το φαγητό ή οτιδήποτε άλλο από τη χώρα υποδοχής και κοινωνικά σχετίζεται αποκλειστικά με ανθρώπους που μιλάνε αγγλικά. Η συνομιλία με το συγκεκριμένο άτομο ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα και χαρακτηριστικά σχολίασε ότι αν ήταν στα ελληνικά η συνέντευξη θα αρνιόταν να την κάνει.

Επίσης ενδιαφέρουσες ήταν οι απόψεις της πρώτης ξένης γυναίκας που ήρθε στο Βόλο από την Αμερική πριν από 50 χρόνια, της Ανίτα. Τα πράγματα τότε ήταν πολύ διαφορετικά και οι Έλληνες πάρα πολύ φιλικοί μαζί της και τη βοηθούσαν πολύ πρόθυμα να μάθει τη γλώσσα. Τώρα σχολίασε ότι είναι πιο επιφυλακτικοί με τους ξένους. Δεν θεωρεί ότι η δυσκολία να καταλάβει τη νοοτροπία οφειλόταν ποτέ σε γλωσσικά αίτια. Πριν από τόσα χρόνια που ήρθε, κανείς δεν μιλούσε αγγλικά και έτσι έπρεπε να μάθει τη γλώσσα. Τη βοήθησαν πάρα πολύ τα πεθερικά της στο να μάθει ελληνικά, μιλώντας της και εξηγώντας της συνεχώς. Μετά από τόσα χρόνια θεωρεί ότι κατέχει τα ελληνικά σε επίπεδο φυσικού ομιλητή και κάνει συχνά μεταφράσεις από τα ελληνικά στα αγγλικά και το αντίστροφο. Για τα μαθήματα ελληνικών στη ΝΕΛΕ

σχολίασε ότι πρέπει να προσέξουν τα επίπεδα, συχνά αυτή είναι η αιτία που πολλοί ξένοι σταματούν τα μαθήματα. Για τα πρώτα 20 χρόνια ένιωθε φοβερή νοσταλγία και δεν πήγαινε στην Αμερική από φόβο μήπως δεν επιστρέψει στην Ελλάδα στην οικογένειά της. Τώρα θεωρεί ότι πλέον ανήκει στην ελληνική κοινωνία και είναι περήφανη για τριών εγγονών. Είπε ότι οι άνθρωποι έχουν προβλήματα παντού, αλλά τουλάχιστον στην Ελλάδα το κλίμα είναι καλύτερο.

6.2.5 Έλεγχος υποθέσεων έρευνας για την ομάδα των αγγλόφωνων

Οι περισσότερες υποθέσεις που διατυπώθηκαν στην αρχή της έρευνας θεωρείται ότι μάλλον δεν επαληθεύτηκαν από τα αποτελέσματα για το συγκεκριμένο δείγμα.

1η υπόθεση: Όσον αφορά την πρώτη υπόθεση, ότι οι θετικές στάσεις απέναντι στην ελληνική γλώσσα και στους ομιλητές της διευκολύνουν την εκμάθησή της, στην περίπτωση του συγκεκριμένου δείγματος δεν φαίνεται ότι ισχύει. Παρόλο που τους αρέσει η Ελλάδα και θεωρούν ότι αυτό σχετίζεται με περισσότερη διάθεση από μέρους τους να μάθουν τη γλώσσα, δεν φαίνεται αυτό να διευκολύνει την εκμάθηση της ελληνικής και πολλά άτομα τη βρίσκουν πολύ δύσκολη.

2η υπόθεση: Η δεύτερη υπόθεση ότι οι απόψεις για τους Έλληνες επηρεάζουν τις στάσεις απέναντι στην ίδια την ελληνική γλώσσα, γενικά δεν φάνηκε να ισχύει για τη συγκεκριμένη ομάδα. Ισχύει μόνο για τα άτομα με αρνητικές στάσεις, όπως ο ένας Αμερικάνος και κάποιες από τις Αμερικανίδες που εξέφρασαν αρνητικές απόψεις για τους Έλληνες και τη νοοτροπία τους και που όντως το επίπεδό τους στα ελληνικά δεν είναι ιδιαίτερα καλό.

3η υπόθεση: Τα περισσότερα άτομα του δείγματος δεν θεωρούν ότι η γνώση της ελληνικής θα τους χρησιμεύσει ώστε να βρουν μια καλύτερη δουλειά στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό και γενικά είναι απογοητευμένοι από τις συνθήκες εργασίας στη χώρα. Επομένως, μπορούμε να πούμε πως η υπόθεση ισχύει αντίστροφα, ότι δηλαδή όταν η δεύτερη γλώσσα δεν θεωρείται χρήσιμη από τα υποκείμενα, δεν υπάρχουν κίνητρα για

την εκμάθησή της και αυτό επηρεάζει και τις στάσεις τους απέναντί της.

4η υπόθεση: Η υπόθεση ότι όταν η εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας δεν είναι απαραίτητη για την εργασία τους, τα υποκείμενα δεν έχουν τόσα κίνητρα εκμάθησης, φαίνεται ότι ισχύει για τη συγκεκριμένη ομάδα. Τα περισσότερα άτομα απασχολούνται ως καθηγητές αγγλικών οπότε εκ των πραγμάτων τα ελληνικά τους είναι λίγο ή και καθόλου απαραίτητα για τη συγκεκριμένη εργασία και κατά συνέπεια τα κίνητρα εκμάθησης της ελληνικής προφανώς δεν είναι τόσο ισχυρά. Εξάλλου, οι περισσότεροι δεν θεωρούν τα ελληνικά τόσο σημαντικά για να βγάλουν περισσότερα χρήματα, είναι λοιπόν λογικό να μην κάνουν τόσο μεγάλη προσπάθεια για να μάθουν τη συγκεκριμένη γλώσσα.

5η υπόθεση: Παρόλο που πολλά από τα υποκείμενα έχουν αρκετά καλό επίπεδο στα ελληνικά, αρκετά από αυτά δεν αισθάνονται ότι ανήκουν στην ελληνική κοινωνία. Οπότε η υπόθεση ότι ο βαθμός ένταξής τους σχετίζεται με τη γνώση της ελληνικής γλώσσας δεν φαίνεται να ισχύει για την ομάδα των αγγλόφωνων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όπως επεσήμαναν και κάποια από τα υποκείμενα, παρεμβαίνει και η διαφορά κουλτούρας και νοοτροπίας.

6η υπόθεση: Η ύπαρξη μιας πρώτης γλώσσας με μεγάλο κοινωνικό κύρος, όπως είναι τα αγγλικά στην Ελλάδα, φαίνεται ότι επηρεάζει αρνητικά τα κίνητρα για εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας, ειδικά για τα άτομα με αρνητικές στάσεις για τη γλώσσα και τους ομιλητές της.

8η υπόθεση: Σε καμιά περίπτωση δεν φαίνεται να ισχύει για τη συγκεκριμένη ομάδα μεταναστών η υπόθεση ότι θα εγκαταλείψουν τη γλώσσα τους προσδοκώντας κοινωνικά ή οικονομικά οφέλη.

9η υπόθεση: Οι αρνητικές μαθησιακές εμπειρίες εκμάθησης της γλώσσας σε ανεπίσημο επίπεδο δεν φαίνεται να δημιουργούν αρνητικές στάσεις προς τη γλώσσα. Αν και τα υποκείμενα δεν έχουν τη βοήθεια που θα ήθελαν από την οικογένειά τους στην

προσπάθειά τους να μάθουν ελληνικά, αυτό δεν φαίνεται να δημιουργεί αρνητικές στάσεις προς τη γλώσσα.

10η υπόθεση: Δεν φάνηκε να ισχύει ούτε η υπόθεση ότι οι στάσεις απέναντι στη γλώσσα επηρεάζουν τις αντιλήψεις των υποκειμένων για την ευκολία ή δυσκολία εκμάθησής της. Μάλιστα ο Αμερικάνος που δεν θέλει να μάθει ελληνικά είτε ότι φαντάζεται ότι είναι εύκολη γλώσσα αν θέλει κάποιος να τη μάθει, άρα οι αρνητικές στάσεις του απέναντι στη γλώσσα δεν τον έκαναν να τη θεωρήσει δύσκολη.

11η υπόθεση: Δεν διαφαίνεται τόσο να υπάρχει επιθυμία στήριξης των υποκειμένων από την πλευρά της πολιτείας σε επίπεδο μαθημάτων ελληνικής γλώσσας. Υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη πρακτικής βοήθειας σε επίπεδο επικοινωνίας στα αγγλικά στις δημόσιες υπηρεσίες.

6.3 Σύγκριση των δύο ομάδων

Στη συγκεκριμένη έρευνα αναδεικνύεται η σπουδαιότητα ορισμένων παραγόντων που σχετίζονται με την εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας.

Στην ομάδα των Αλβανών μεταναστών υπάρχει πρόθεση για μακροπρόθεσμη εγκατάσταση στη χώρα υποδοχής και διάθεση ένταξης στην κοινωνία της. Υπάρχει από τη μεριά των υποκειμένων αντίληψη της αναγκαιότητας γνώσης της γλώσσας που συνεπάγεται θετικές στάσεις απέναντί της και ευκολία εκμάθησής της, τουλάχιστον σε επίπεδο ομιλίας. Έντονα είναι επίσης και τα κίνητρα προσαρμογής στην κοινωνία υποδοχής που επηρεάζουν με τη σειρά τους τα κίνητρα εκμάθησης της γλώσσας. Η ύπαρξη θετικών στάσεων για τη χώρα υποδοχής και την κουλτούρα της συντελεί σε αυξημένα κίνητρα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας από τους Αλβανούς μετανάστες. Στη συγκεκριμένη ομάδα κυριαρχούν, λοιπόν, στάσεις χρηστικότητας και κατά δεύτερο λόγο στάσεις ενταξιμότητας, με άλλα λόγια το πρώτο μέλημά τους είναι η εργασία και έπεται η κοινωνική τους ένταξη. Η γλώσσα μαθαίνεται για πρακτικούς σκοπούς και υπάρχουν κίνητρα και επιθυμία για επικοινωνία. Βέβαια, η τάση για γλωσσική

μετακίνηση που διαφαίνεται δείχνει την επιθυμία για περισσότερη κοινωνική ενσωμάτωση και αποδοχή.

Η εκμάθηση της ελληνικής για τη συγκεκριμένη ομάδα μεταναστών είναι άτυπη και γίνεται κατά κύριο λόγο μέσα από τη δουλειά τους. Φαίνεται, λοιπόν, καθαρά η ανάγκη για ύπαρξη οργανωμένων μαθημάτων και ενημέρωσης για τη συστηματική εκμάθηση της ελληνικής, κυρίως σε επίπεδο γραφής της γλώσσας, με στόχο τη στήριξη των μεταναστών και την ανάπτυξη των επικοινωνιακών τους δεξιοτήτων στην ελληνική. Επειδή, όπως φάνηκε, η μητρική τους γλώσσα αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ταυτότητάς τους, είναι εμφανής η ανάγκη μιας γλωσσικής πολιτικής που θα διασφαλίζει την ενίσχυση της αλβανικής, κυρίως μέσα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Επίσης φαίνεται η επιθυμία από την πλευρά των μεταναστών παροχής διοικητικών υπηρεσιών στα αλβανικά.

Η δεύτερη ομάδα, των αγγλόφωνων μεταναστών, έχει πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά. Τα άτομα αυτά βρέθηκαν στην Ελλάδα όχι για αναζήτηση εργασίας ή καλύτερης ποιότητας ζωής όπως η ομάδα των αλβανόφωνων, αλλά κυρίως για οικογενειακούς λόγους επειδή οι σύζυγοί τους είναι Έλληνες ή Ελληνίδες. Έχουν συνήθως πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης και συχνά αξιοποιούν τη μητρική τους γλώσσα στην εργασία τους. Έτσι η ελληνική γλώσσα δεν συνδέεται με επαγγελματική επιτυχία, κάτι που σίγουρα δεν αυξάνει τα κίνητρα εκμάθησής της, όπως γινόταν με την ομάδα των Αλβανών μεταναστών.

Συνειδητοποιώντας το μεγάλο συμβολικό κύρος της αγγλικής, κάποια από τα άτομα αυτής της ομάδας δεν είναι διατεθειμένα να προσπαθήσουν να μάθουν την ελληνική και γενικά φαίνεται ότι κάνουν πολύ περισσότερο χρόνο από την πρώτη ομάδα για να μάθουν τα βασικά ελληνικά για να επικοινωνούν. Υπάρχουν και περιπτώσεις ατόμων με αρνητικές στάσεις απέναντι στη γλώσσα, στη χώρα υποδοχής και στους φυσικούς ομιλητές που συνοδεύονται από άρνηση της προσαρμογής και απόρριψη των συνηθειών, του φαγητού και οτιδήποτε ελληνικού και φυσικά άρνηση της γλώσσας ως σύμβολο της χώρας υποδοχής. Τέτοιες περιπτώσεις δεν υπήρχαν στην πρώτη ομάδα, όπου κυριαρχούσαν θετικές στάσεις και διάθεση για ενσωμάτωση. Υπάρχουν αρκετά θετικές στάσεις στην ομάδα των αγγλόφωνων, αλλά όχι τόσο όσο στους Αλβανούς μετανάστες, ούτε και τόσα κίνητρα προσαρμογής. Τα κίνητρα δεν είναι τόσο

χρηστικότητα, επειδή η ελληνική γλώσσα δεν αντιμετωπίζεται ως διαβατήριο για επαγγελματική αποκατάσταση, όσο ενταξιακά, με κοινωνικό και διαπροσωπικό χαρακτήρα.

Σε αντίθεση με την ομάδα των αλβανόφωνων που θεωρούν ότι ανήκουν στην κοινωνία της χώρας υποδοχής, οι αγγλόφωνοι δεν θεωρούν ότι ανήκουν στην ελληνική κοινωνία λόγω διαφοράς κουλτούρας, αλλά δεν αντιμετωπίζουν τη γλώσσα ως αποκλειστικό μέσο για να κατανοήσουν καλύτερα την ελληνική κουλτούρα και δεν θεωρούν ότι η έλλειψη κατανόησης μεταξύ αυτών και των Ελλήνων σχετίζεται με τη διαφορά γλώσσας.

Παρόλο που όλοι θέλουν να μάθουν τα παιδιά τους αγγλικά, δεν φαίνεται να αντιμετωπίζουν τη γλώσσα ως αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητάς τους και δεν εξέφρασαν επιθυμία στήριξής της από τη μεριά της πολιτείας, όπως οι αλβανόφωνοι, από τη στιγμή που ήδη χαίρει υψηλού κύρους. Δεν διαφαίνονται τάσεις για γλωσσική μετακίνηση όπως στην πρώτη ομάδα γιατί η γλώσσα τους χαίρει οικονομικού, κοινωνικού και συμβολικού κύρος. Δεν δείχνουν ιδιαίτερη επιθυμία ταύτισης με τους φυσικούς ομιλητές, αν και φαίνεται πως έχουν πιο ευέλικτη πολιτισμική ταυτότητα και είναι διατεθειμένοι να κρατήσουν στοιχεία της επιλεκτικά. Αντίθετα βρίσκουν τους Έλληνες πιο επικεντρωμένους στην προσπάθεια να διατηρήσουν τα δικά τους πολιτισμικά χαρακτηριστικά.

Είναι ενημερωμένοι για μαθήματα, εξετάσεις και το πιστοποιητικό ελληνομάθειας, σε μεγάλη αντίθεση με την ομάδα των Αλβανών μεταναστών που είχε πλήρη άγνοια για όλα αυτά τα θέματα, αλλά δεν φαίνεται να τους απασχολεί τόσο ο ρόλος της πολιτείας στην εκμάθηση της γλώσσας, κάτι που στην περίπτωση των Αλβανών μεταναστών έπρεπε να ρυθμιστεί από κρατικούς φορείς. Έχουν όμως απαιτήσεις από την οργανωμένη εκπαίδευση, το διδακτικό υλικό, τα επίπεδα κ.τ.ό. και συχνά αν δεν ικανοποιούνται από αυτά σταματούν τα μαθήματα. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι ενώ αναγνωρίζουν τον βοηθητικό ρόλο των μαθημάτων στην εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας και σχεδόν όλοι έκαναν κάποιου είδους μαθήματα κατά καιρούς, προτιμούν το άτυπο περιβάλλον γλωσσικής εκμάθησης.

Αυτό που κυρίως επιθυμούν από την πλευρά της πολιτείας και θα τους ενδιέφερε πάρα πολύ είναι η παροχή διοικητικών υπηρεσιών στα αγγλικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

7.1 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η γλώσσα και για τις δύο ομάδες του δείγματος μαθαίνεται κυρίως στην καθημερινή ζωή και όχι με οργανωμένα μαθήματα. Έστω κι αν τα επιμέρους δεδομένα είναι διαφορετικά, όπως φάνηκε στην ανάλυση πιο πάνω, τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν τη σπουδαιότητα των στάσεων και των κινήτρων για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας από τους μετανάστες, σε όποια και από τις δύο ομάδες και αν ανήκουν αυτοί.

7.2 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ

Το θέμα της σχέσης των μεταναστών πρώτης γενιάς με τη δεύτερη γλώσσα είναι ιδιαίτερα επίκαιρο και πολύπλευρο και φυσικά δεν εξαντλείται στα πλαίσια της συγκεκριμένης έρευνας.

Η έρευνα αυτή ασχολήθηκε με το θέμα της εκμάθησης της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας από ξένους μετανάστες, αλβανόφωνους και αγγλόφωνους, που διαμένουν στην Ελλάδα. Πραγματοποιήθηκε σε μικρό δείγμα πληθυσμού και επισημαίνεται η ανάγκη για περαιτέρω και σε βάθος μελέτη των στοιχείων εκείνων που ενθαρρύνουν την εκμάθηση της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας και για διερεύνηση των παραγόντων που δρουν ανασταλτικά και εμποδίζουν την εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας και κατά συνέπεια παρεμποδίζουν την ομαλή ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Είναι προφανές ότι η ελλιπής γνώση ελληνικών σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες δυσχεραίνει την επικοινωνία με τους γηγενείς Έλληνες και διαμορφώνει τη στάση των μεταναστών απέναντι στη γλώσσα. Είναι αυτονόητο ότι δεν επιχειρεί να επιλύσει τα προβλήματα της εκμάθησης της ελληνικής από τους μετανάστες ούτε να παρουσιάσει νέες θεωρίες, φιλοδοξεί όμως συνθέτοντας θεωρίες και ερευνητικά δεδομένα να φωτίσει μία διάσταση του ζητήματος που εμπλέκει όλους

τους πολίτες ενός πολυπολιτισμικού κράτους, όπως είναι η σημερινή Ελλάδα.

Επίσης σε μελλοντικές έρευνες πρέπει να προσδιοριστούν με μεγαλύτερη ακρίβεια οι ανάγκες της κάθε ομάδας μεταναστών που θα εξεταστεί και να προσαρμοστούν ανάλογα και οι προσεγγίσεις. Ένα βασικό θέμα προς αυτή την κατεύθυνση είναι η δημιουργία ερωτηματολογίων στη μητρική γλώσσα των υποκειμένων, κάτι που θα επιτρέψει πιο λεπτομερή και πλούσια συμπεράσματα, ειδικά όταν εξετάζονται στάσεις, που είναι έτσι κι αλλιώς δύσκολο να διερευνηθούν.

Η μελλοντική έρευνα πρέπει να διενεργηθεί και με γνώμονα να προσδιοριστούν με μεγαλύτερη ακρίβεια οι εκπαιδευτικές ανάγκες των μεταναστών και να διαμορφωθεί ανάλογα μια κυβερνητική πολιτική που να ανταποκρίνεται σε αυτές και να ενθαρρύνει στο έπακρο τη διάθεση των μεταναστών για εκμάθηση της γλώσσας της χώρας υποδοχής και να τους εξασφαλίζει τη μεγαλύτερη και γρηγορότερη απόκτηση επικοινωνιακών δεξιοτήτων που θα διευκολύνουν την απρόσκοπτη κοινωνική τους ένταξη.

Πρέπει να ευαισθητοποιηθούν οι αρμόδιοι για το θέμα και το ευρύ κοινό. Η έρευνα πρέπει να οδηγήσει σε μια καλύτερη γνώση των στάσεων των μεταναστών απέναντι στην ελληνική γλώσσα και των κινήτρων για ανάπτυξη δεξιοτήτων στην ελληνική. Χρειάζεται να ληφθεί υπόψη το κοινωνικό και οικονομικό προφίλ των μεταναστών για να σχεδιαστούν αποτελεσματικές κοινωνικές και εκπαιδευτικές πολιτικές.

7.3 ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η όλη διαδικασία της έρευνας ήταν πολύ ενδιαφέρουσα και επιμορφωτική θα λέγαμε. Αν και πολλά από τα υποκείμενα του δείγματος ήταν ήδη γνωστοί και φίλοι (και πολλοί άλλοι προστέθηκαν με αυτή την ευκαιρία) και πολλές φορές είχαν γίνει συζητήσεις για θέματα που άπτονται της εμπειρίας των μεταναστών στην Ελλάδα, η συγκεκριμένη έρευνα έδωσε στην ερευνήτρια μια καινούργια και πολύ περισσότερο εκ βαθέων οπτική του τι σημαίνει να είσαι ξένος στην Ελλάδα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αμπατζόγλου, Γ. (2001). Γλώσσα και μετανάστευση: ψυχολογικές διαστάσεις. <http://www.keg.gr> [πρόσβαση 26-3-2010].

Ανδρουλάκης, Γ. (1999). Η αμφισβήτηση της ηγεμονίας της γλώσσας υποδοχής από τη γλώσσα μετανάστευσης. <http://www.keg.gr> [πρόσβαση 26-3-2010].

Ανδρουλάκης, Γ. (2008). *Οι Γλώσσες και το Σχολείο. Οι στάσεις και τα κίνητρα των μαθητών σε δύο ελληνικές ζώνες, στο πλαίσιο μιας ευρωπαϊκής κοινωνιογλωσσικής έρευνας*. Αθήνα: Gutenberg.

Βενιέρης, Δ. (2006). Πρόλογος. Στο Βεντούρα, Λ., Μπάγκαβος, Χ., & Παπαδοπούλου, Δ. (εκδ.) *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 17-34.

Βεντούρα, Λ. (2006). Ευρώπη και μεταναστεύσεις κατά τον 20ό αιώνα. Στο Βεντούρα, Λ., Μπάγκαβος, Χ., & Παπαδοπούλου, Δ. (εκδ.) *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 83-126.

Βερνίκος, Ν. & Δασκαλοπούλου, Σ. (2002). *Πολυπολιτισμικότητα. Οι διαστάσεις της πολυπολιτισμικής ταυτότητας*. Αθήνα : Κριτική.

Bourdieu, P. (1999). *Γλώσσα και Συμβολική Εξουσία*. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου, Α. Καρδαμίτσα.

Δαμανάκης, Μ. (2001). Γλώσσα και μετανάστευση. <http://www.keg.gr> [πρόσβαση 26-3-2010].

Δημουλάς, Κ. (2006). Παράμετροι ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην ελληνική κοινωνία: Η Περίπτωση της Περιφέρειας Αττικής. Στο Βεντούρα, Λ., Μπάγκαβος, Χ., & Παπαδοπούλου, Δ. (εκδ.) *Μετανάστευση και ένταξη των*

μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 245-289.

Javeau, C. (2000). *Η Έρευνα με Ερωτηματολόγιο*, (μτφρ. Τζαννόνε-Τζώρτζη, Κ.). Αθήνα: Τυπωθήτω.

Κακριδή-Φερράρι, Μ. (2005). Γλώσσα και Κοινωνικό Περιβάλλον: Ζητήματα Κοινωνιογλωσσολογίας. <http://keg.gr> [πρόσβαση 26-3-2010].

Κακριδή-Φερράρι, Μ. (2007). Στάσεις απέναντι στη γλώσσα. <http://keg.gr> [πρόσβαση 26-3-2010].

Καρυολαίμου, Μ. (1993). Μεταγνωστικά σχόλια και γλωσσικές στάσεις. <http://www.keg.gr> [πρόσβαση 26-3-2010].

Κασιμάτη, Κ. (2006). Η Ένταξη των Αλβανών Μεταναστών στην Ελληνική Κοινωνία (Από Δηγήσεις Αλβανών και Ελλήνων). Στο Βεντούρα, Λ., Μπάγκαβος, Χ., & Παπαδοπούλου, Δ. (εκδ.) *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 353-411.

Κοιλιάρη, Α. (1997). *Ξένος στην Ελλάδα. Μετανάστες, γλώσσα και κοινωνική ένταξη: στάσεις της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στους μετανάστες ομιλητές*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Μπατσαλιά, Φ. (2003). Η Νέα Ελληνική ως Πρώτη ή ως Δεύτερη Γλώσσα Κοινωνικοποίησης. *Γλωσσολογία 15*, σελ. 93-102.

Παπαδοπούλου, Μ. (2008). *Πολιτισμικές και Κοινωνικές Ιδιαιτερότητες Ξένων Μανθανόντων την Ελληνική Γλώσσα στην Κρήτη*. Διπλωματική εργασία για το Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Αθήνα.

Παπαπαύλου, Α. (1997). Ψυχογλωσσολογικές διαστάσεις της διγλωσσίας. Στο Σκούρτου, Ε. (εκδ.) *Θέματα Διγλωσσίας και Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Νήσος, σελ. 35-50.

Ρομπόλης, Σ., Μπάγκαβος, Χ. & Χατζηβασιλόγλου, Ι. (2006). Ο Ρόλος της

Μετανάστευσης στις Μεταβολές του Εργατικού Δυναμικού και στη Βιωσιμότητα του Συνταξιοδοτικού Συστήματος στην Ελλάδα. Στο Βεντούρα, Λ., Μπάγκαβος, Χ., & Παπαδοπούλου, Δ. (εκδ.) *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 127-156.

Σασλόγλου, Ι. (2010). Από το ρατσισμό στην ενσωμάτωση. Περιοδικό Έψιλον της Κυριακάτικης Ελευθεροτυπίας, 7-3-2010, σελ. 58-66.

Σκούρτου, Ε. (1997). Εισαγωγή. Στο Σκούρτου, Ε. (εκδ.) *Θέματα Διγλωσσίας και Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Νήσος, σελ. 13-21.

Strubell, M. (1999). Στάσεις απέναντι στη γλώσσα: αποδυνάμωση των ισχυρών γλωσσών και ενίσχυση των ασθενών. <http://www.keg.gr> [πρόσβαση 26-3-2010].

Tarinos, G. & Delaunay, D. (2006). Μπορούμε πράγματι να μιλάμε για παγκοσμιοποίηση των μεταναστευτικών ροών; Στο Βεντούρα, Λ., Μπάγκαβος, Χ., & Παπαδοπούλου, Δ. (εκδ.) *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 37-82.

Τσιτσιπής, Λ. (2001). Στάσεις απέναντι στη γλώσσα. <http://www.keg.gr> [πρόσβαση 26-3-2010].

Φραγκουδάκη, Α. (1987). *Γλώσσα και Ιδεολογία: Κοινωνιολογική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Χαραλαμπάκης, Χ. (2003). Διαπολιτισμική Επικοινωνία και Γλωσσικά Στερέοτυπα. *Γλωσσολογία 15*, σελ. 129-173.

Χριστίδης, Α.Φ. (1999). Στάσεις απέναντι στην πολυγλωσσία. <http://www.keg.gr> [πρόσβαση 26-3-2010].

Χριστόπουλος, Δ. (2004). Οι μετανάστες στην ελληνική πολιτική κοινότητα. Στο Στο Η Ελλάδα της Μετανάστευσης. Κοινωνική Συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη. Επιμ. Παύλου, Δ. & Χριστόπουλος, Δ. Αθήνα: Κριτική σελ. 338-366.

Ξενογλωσση

Appel, R. & Muysken, P. (1987). *Language Contact and Bilingualism*. London: Edward Arnold.

Baker, C. (1992). *Attitudes and Language*. Cleventon: Multilingual Matters Ltd.

Baker, C. (1993). *Foundation of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.

Barth, F. (2000). Boundaries and connections. In Cohen, A.,P. (ed.) *Signifying Identities. Anthropological Perspectives on Boundaries and Contested Values*. London: Routledge, pp. 17-36.

Bauman, Z. (1996). From Pilgrim to Tourist- or a Short History of Identity. In Hall, S. & duGay, P. (eds.) *Questions of Cultural Identity*. London: Sage Publications, pp. 18-36.

Becker, B. (2007). Exposure is not enough: the interaction of exposure and efficiency in the second language acquisition process. *Language, Society and Culture*, 23, 1-19.

Bennett, D. (1998). Introduction. In Bennett, D. (ed.) *Multicultural States: Rethinking Difference and Identity*. London: Routledge, pp. 1-25.

Billington, R., Strawbridge, S., Greensides, S. & Fitzsimons, A. (1991). *Culture and Society: A Sociology of Culture*. London: MacMillan.

Buller, G., E. (2007). Two cultures or One? *Language, Society and Culture*, 23, 10-19.

Cohen, A. P. (2000). Discriminating relations: identity, boundary and authenticity. In Cohen, A.,P. (ed.) *Signifying Identities. Anthropological Perspectives on Boundaries and Contested Values*. London: Routledge, pp. 1-13.

Dewaele, J., Petrides, K., V., & Furnham, A. (2008). Effects of Trait Emotional Intelligence and Sociobiographical Variables on Communicative Anxiety and Foreign Language Anxiety Among Adult Multilinguals: A Review and Empirical Investigation. *Language Learning*, 58 (4), 911-960.

Dornyei, Z. (2003). Attitudes, Orientations, and Motivations in Language Learning: Advances in Theory, Research and Applications. *Language Learning*, 53 (1), 3-32.

DuFon, M.A. & Churchill, E. (2006). *Language Learners in Study Abroad Contexts*. Clevedon, England: Multilingual Matters.

Eagleton, T. (1998) . Five Types of Identity and Difference. In Bennett, D (ed.) *Multicultural States: Rethinking Difference and Identity*. London: Routledge, pp. 48-52.

Edwards, R. (1997). *Changing Places? Flexibility, Lifelong Learning and a Learning Society*. London: Routledge.

Ellis, R. (1997). *Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.

Fernandes, J.W. (2000). Peripheral wisdom. In Cohen, A.,P. (ed.) *Signifying Identities. Anthropological Perspectives on Boundaries and Contested Values*. London: Routledge, pp. 117-144.

Giroux, H. (1998). The Politics of National Identity and the Pedagogy of Multiculturalism in the USA. In Bennett, D (ed.) *Multicultural States: Rethinking Difference and Identity*. London: Routledge, pp. 178-194.

Grossberg, L. (1996). Identity and Cultural Studies: Is that All There Is? In Hall, S. & duGay, P. (eds.) *Questions of Cultural Identity*. London: Sage Publications, pp. 87-107.

Hall, S. (1996). Introduction: Who Needs “Identity”? In Hall, S. & duGay, P. (eds.) *Questions of Cultural Identity*. London: Sage Publications, pp. 1-17.

- Holmes, J. (1994). *An Introduction to Sociolinguistics*. New York: Longman.
- Jarvis, P. (1987). *Adult Learning in the Social Context*. London: Croom Helm.
- Joshstone, B. (2000). *Qualitative Methods in Sociolinguistics*. New York: Oxford University Press.
- Kim, Y.Y. & Gudykunst, W.B. (eds.) (1988). *Communication and cross-cultural adaptation: an integrative theory*. Clevedon, Philadelphia: Multilingual Matters.
- Masgoret, A.,M., et al. (2003). Attitudes, Motivation, and Second Language Learning: A Meta-Analysis of Studies Conducted by Gardner and Associates. *Language Learning*, 53 (0), 167-210.
- Myers-Scotton, C. (2006). *Multiple Voices: an introduction to bilingualism*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Noels, K. L. et al. (2003). Why are you learning a Second Language? Motivational Orientations and Self-Determination Theory. *Language Learning*, 53 (1), 33-64.
- Park, H. (2007). Family Support and Maintenance of Ethno-linguistic Identity: A Case Study of Korean Linguistic Minority Children. *Language, Society and Culture*, 23, 53-67.
- Rong, X. L. & Preissle, J. (2009). *Educating Immigrant Students in the 21st Century*. Thousand Oaks: Corwin Press.
- Sassen, S. (1998). *Globalization and Its Discontents*. New York: The New Press.
- Wardhaugh, R. (1996). *An Introduction to Sociolinguistics*. Cambridge: Blackwell.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΛΒΑΝΟΦΩΝΩΝ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Προκειμένου να διεξάγουμε έρευνα στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Σύγχρονα Περιβάλλοντα Μάθησης και Παραγωγή Διδακτικού Υλικού» θα σας παρακαλούσαμε να συμπληρώσετε το παρακάτω ερωτηματολόγιο. Αυτό το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο και προσωπικό.

Παρακαλώ απαντήστε με ειλικρίνεια σε όλες τις ερωτήσεις.

Σας ευχαριστώ.

Μαρίνα Μόγλη

Φοιτήτρια του ΠΜΣ «Σύγχρονα Περιβάλλοντα Μάθησης και Παραγωγή Διδακτικού Υλικού»

1. Φύλο: Άνδρας γυναίκα

2. Ημερομηνία γέννησης: _ / _ / _

3. Ποια είναι η οικογενειακή σου κατάσταση;

-Άγαμος-η

-Έγγαμος-η

-Χήρος-α

-Διαζευγμένος-η

4. Έχεις παιδιά; Ναι Όχι

Αν ναι, πόσα και τι ηλικίας

1.....

2.....

3.....

περισσότερα .....

5. Τι σπουδές έχεις πραγματοποιήσει;

-Δημοτικό

-Γυμνάσιο

-Λύκειο

-Τεχνική Σχολή

-Πανεπιστήμιο

-Μεταπτυχιακές σπουδές

-Άλλο.....

6. Ποια γλώσσα/γλώσσες μιλούσες στην Αλβανία;

Ποια γλώσσα/γλώσσες μιλούσες στο οικογενειακό σου περιβάλλον όσο ζούσες στην Αλβανία;

7. Ποιο ήταν το επάγγελμά σου στην Αλβανία;
    Ποιο είναι το επάγγελμά σου στην Ελλάδα;
8. Πότε ήρθες στην Ελλάδα για μόνιμη εγκατάσταση;
9. Για ποιους λόγους ήρθες στην Ελλάδα;
- Οικονομικούς
  - Προσωπικούς
  - Άλλο.....
10. Πόσο συχνά επισκέπτεσαι την πατρίδα σου;
11. Με ποιους ζεις στην Ελλάδα;
- Σύζυγο
  - Γονείς
  - Γονείς – αδέρφια
  - Συγγενείς
  - Με την οικογένειά σου
  - Με φίλους
  - Μόνος/-η
12. Θεωρείς ότι στη μητρική σου γλώσσα/γλώσσες γνωρίζεις σε ικανοποιητικό βαθμό τη δομή της/τους (γραμματική/συντακτικό);
13. Σε ποια γλώσσα/γλώσσες μιλάς στους παρακάτω
- στον/στην σύζυγό σου
  - στον πατέρα σου
  - στην μητέρα σου
  - στον αδερφό-ή σου
  - στο παιδί/ στα παιδιά σου
  - φίλους
  - γείτονες
14. Σε ποια γλώσσα/γλώσσες σου μιλάνε οι παρακάτω
- ο-η σύζυγος σου
  - ο πατέρας σου
  - η μητέρα σου
  - ο αδερφός-ή σου
  - το παιδί/τα παιδιά σου
  - φίλοι
  - γείτονες

15. Η οικογένειά σου ή οι φίλοι σου σε βοηθάνε να μάθεις τα ελληνικά;

Αν ναι, με ποιο τρόπο;

Αν όχι, γιατί;

16. Ποια γλώσσα/γλώσσες μιλάς στη δουλειά σου;

17. Πόσο σημαντικά θεωρείς τα ελληνικά για

-να κάνεις φίλους

-να βγάλεις περισσότερα χρήματα

-να διαβάσεις

-να γράψεις

-να δεις τηλεόραση- βίντεο

-να ζεις στην Ελλάδα

-να παίζεις σπορ

-να πας εκκλησία

-να αναθρέψεις παιδιά

-να πας για ψώνια

-να κάνεις τηλεφωνήματα

18. Οι φίλοι σου στην Ελλάδα είναι

-μόνο Έλληνες

-μόνο Αλβανοί

-και τα δύο

-άτομα από πολλές εθνικότητες

19. Όταν ήρθες στην Ελλάδα πώς έμαθες ελληνικά;

-σε σχολείο ελληνικών

-ιδιαίτερα μαθήματα

-από συγγενείς

-από έλληνες φίλους

-από ξένους φίλους

-στη δουλειά σου

-διάβασες μόνος –η σου

-άλλο.....

20. Έχεις παρακολουθήσει μαθήματα ελληνικής γλώσσας;

Αν όχι, γιατί;

Αν ναι, θεωρείς ότι η παρακολούθηση μαθημάτων με σκοπό την εκμάθηση ελληνικών σου ήταν χρήσιμη;

Αν ναι, σε τι;

Αν όχι, γιατί;

21. Πόσο καιρό χρειάστηκες για να μάθεις τα βασικά ελληνικά για να επικοινωνείς;

22. Πόσο καλά θεωρείς ότι ξέρεις τα ελληνικά;

-να διαβάζεις

-να καταλαβαίνεις

-να γράφεις

-να μιλάς

23. Ποια από τις δύο γλώσσες χρησιμοποιείς περισσότερο;

-την ελληνική

-την αλβανική

-και τις δύο

24. Διαβάζεις βιβλία ή εφημερίδες στα αλβανικά;

25. Βλέπεις αλβανική τηλεόραση ή ακούς ραδιόφωνο στα αλβανικά;

26. Σου αρέσει η Ελλάδα (φαγητό, κλίμα, συνήθειες κλπ.);

Αν ναι, γιατί;

Αν όχι, γιατί;

27. Σε ενδιαφέρει να μάθεις την ελληνική ιστορία και τον πολιτισμό της Ελλάδας;

28. Κατά τη γνώμη σου, πόσο δύσκολη είναι η ελληνική γλώσσα;

29. Τι σε δυσκολεύει περισσότερο στην ελληνική;

-γραμματική

-λεξιλόγιο

-προφορικός λόγος

-γραπτός λόγος

-προφορά

-άλλο.....

30. Αν δεν καταλαβαίνεις κάτι όταν κάποιος μιλάει ελληνικά ζητάς εξηγήσεις;

Αν όχι, γιατί;

Αν ναι, αυτό σε βοηθάει να βελτιώσεις τα ελληνικά σου;

31. Πώς αισθάνεσαι αν μιλάς και κάνεις λάθος στα ελληνικά;

32. Πώς αντιδρούν οι άλλοι αν κάνεις λάθος όταν μιλάς ελληνικά;

33. Το να μιλάς και να γράφεις καλά την ελληνική, πού πιστεύεις ότι μπορεί να σε βοηθήσει;

Γιατί;

34. Θεωρείς ότι το ελληνικό κράτος βοηθάει τους μετανάστες να μάθουν ελληνικά;
35. Τι γνώμη έχεις για τις συνθήκες εργασίας στην Ελλάδα;
36. Τι γνώμη έχεις για τον πολιτισμό της Ελλάδας;
37. Πιστεύεις ότι πρέπει να διατηρήσεις το δικό σου πολιτισμό (π.χ. μουσική, χορό, ιστορία κλπ.);
38. Θέλεις να μάθουν τα παιδιά σου τον πολιτισμό-τις παραδόσεις της χώρας προέλευσής σου;
39. Θέλεις να μάθουν τα παιδιά σου τη γλώσσα σου;
40. Θεωρείς ότι οι Έλληνες είναι φιλικόι προς τους ξένους και τους βοηθούν να μάθουν ευκολότερα τα ελληνικά;
41. Είσαι μέλος κάποιου συλλόγου (π.χ. αλβανικού) στην Ελλάδα;
Αν ναι, με τι ασχολείσαι στο σύλλογο;
42. Νοσταλγείς την πατρίδα σου;
43. Έχεις σκοπό να επιστρέψεις κάποτε για μόνιμη εγκατάσταση;
44. Θα προτιμούσες να υπάρχει κάποιος που να μεταφράζει στα αλβανικά στις δημόσιες υπηρεσίες;
45. Θα ήθελες να υπήρχαν προγράμματα στην αλβανική στο ελληνικό ραδιόφωνο και τηλεόραση;
46. Επαρκούν τα ελληνικά που ξέρεις για τη ζωή που θέλεις να κάνεις στην Ελλάδα;
47. Αισθάνεσαι ότι ανήκεις στην ελληνική κοινωνία;
48. Πιστεύεις ότι η γνώση των ελληνικών θα σε βοηθήσει να κατανοήσεις καλύτερα την κουλτούρα και τις συνήθειες των Ελλήνων;
49. Πιστεύεις ότι η αλβανική γλώσσα θα συνεχίσει να χρησιμοποιείται από τις επόμενες γενιές Αλβανών στην Ελλάδα;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΓΓΛΟΦΩΝΩΝ

QUESTIONNAIRE

I would greatly appreciate your completing this questionnaire to take part in my research done for the Master's Degree "Modern Learning Environments and Didactic Material Production". Please answer the questions as truthfully as you can. Your answers will be strictly confidential.

Thank you very much.

Marina Mogli

1. Gender : Male Female

2. Date of birth: _ / _ / _

3. Nationality:

4. Marital Status

-Single

- Married

-Widowed

-Divorced

-Separated

5. If you are married, is it to a Greek?

6. Do you have children? Yes No

If yes, how many and what are their ages

1.....

2.....

3.....

More .....

7. Education

-Primary School

-High School Graduate

-Bachelor's Degree

-Master's Degree

-Other .....

8. In which country were you born?

9. What language/languages did you speak in your country?

What language/languages did you speak at home with your family?

10. What was your profession in your country?

What is your profession in Greece?

11. When did you come to live permanently in Greece?

12. What were your reasons for coming to Greece?

-financial

-personal

- other .....

13. How often do you visit your country?

14. Who do you live with in Greece?

-spouse

-parents

-siblings

-with your family

-with friends

-alone

-other.....

15. If someone can speak English, do you think that learning other languages is useless?

16. Do you think that you know the structure of your native language/languages (grammar/syntax) to a satisfactory degree?

If yes, does this make learning Greek easier?

If not, do you think this causes difficulties in your effort to learn Greek?

17. In which language/languages do YOU speak to the following people?

-Spouse

-Father

-Mother

-Brothers/Sisters

-Your child/ children

-Friends

-Neighbours

18. In which language/languages do the following people speak to you?

-Spouse

-Father

-Mother

-Brothers/Sisters

-Your child/children

-Friends

-Neighbours

19. Does your family or friends help you learn Greek? If yes, in what way?

If not, why?

20. What language/languages do you speak in your job?

21. Do you need Greek in your job?

22. How important or unimportant do you think the Greek language is to do the following?

-To make friends

-To earn more money

-Read

-Write

-Watch TV/Videos

-Live in Greece

-Play sport

-Go to church

-Bring up children

-Go shopping

-Make phone calls

23. Your friends in Greece are

-only Greeks

-only English/American

-both

-people of many nationalities

24. When you came to Greece how did you learn Greek?

-in a Greek language school

-private lessons

-from relatives

-from Greek friends

-from foreign friends

-studied on your own

-at work

-other .....

25. Have you attended Greek language lessons?

If not, why?

If yes, do you consider attending lessons in order to learn Greek was useful to you/

If yes, how?

If not, why?

26. How long did it take you to learn basic Greek so that you can communicate?

27. How well do you think you know Greek?

-to read

-to understand

-to write

-to speak

28. Which of the two languages do you use more?

-English

-Greek

-Both English and Greek

29. Do you read books, magazines or newspapers in English?

30. Do you watch television or listen to the radio in English?

31. Do you like Greece (the food, climate, culture etc)?

If yes, why?

Do you think that is connected to an increased desire on your part to learn Greek?

If not, why?

32. Are you interested in learning about Greek history and civilization?

33. How difficult is the Greek language, in your opinion?

34. What is more difficult for you in Greek?

-grammar

-vocabulary

-syntax

-speaking

-writing

-pronunciation

-other.....

35. If you don't understand something when someone speaks Greek do you ask for clarification?

If not, why?

If yes, does this help you improve your Greek?

36. How do you feel if you speak Greek and you make a mistake?

37. How do other people react if you make a mistake when speaking Greek?

38. Do you think having Greek lessons is necessary in order to learn the language?

If not, why?

39. Do you know about the Greek Language Certificate?

40. Have you taken exams for the Greek Language Certificate?

If yes, for what level?

What do you think of the exam?

Do you intend to take exams for higher levels?

41. Where do you think it will be useful for you?

42. If you haven't taken exams for the Greek Language Certificate, do you intend to do so in the future?

If yes, why?

If not, why?

43. If you attended Greek lessons, for how long did you do so?

44. If you stopped having lessons, what were the reasons?

45. How satisfied were you with the lessons?

46. Do you think that the Greek state helps immigrants learn Greek?

47. What is your opinion on working conditions in Greece?

48. What is your opinion of Greek traditions?

49. What is your opinion of the Greek culture?

50. Do you think you have to keep your own culture (e.g. music, dance, history etc.)?

51. Do you want your children to learn the culture and traditions of your country of origin?

52. Do you want your children to learn your mother tongue?

53. Do you think that Greek people are friendly to foreigners and help them learn Greek?

54. Are you a member of a group/club in Greece?

If yes, what do you do in the group?

55. Are you homesick?

56. Do you plan on returning to your country to live there permanently?

57. Would you prefer to speak English when you deal with public servants?

58. Is the Greek you know enough for the life you want to lead in Greece?

59. Do you feel you belong to Greek society?

Do you think knowledge of the Greek language would help you participate more?

60. Would good knowledge of the Greek language permit you to find a better job in Greece?

-A job abroad if you leave Greece?

61. Would knowledge of Greek help you understand Greek culture and traditions?